

15282

VIKTOR ORDLIK

EMAKEELE ÕPIK

IV KLASSILE

2. VIHK

RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“

A-16685

6750

VIKTOR ORDLIK

EMAKEELE ÕPIK

IV KLASSILE

2. VIHK

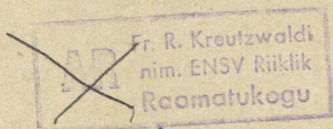
RK

„PEDAGOOGILINE KIRJANDUS“
TALLINN 1947

TARTU ÜLIKOOLI
RAAMATUKOGU

~~154030~~

~~25719~~

LAUSELIKMED.

30. Öeldis.

***Ulesanne.** Korrata pöörd sõnast õpitud (vt. lk. 70—74)!

150. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid, mis koosnevad ainult pöörd sõna vormidest! Leida igale lausele vastav küsimus!

I.

1. Töötab. 2. Mürisesid. 3. Valmistavad. 4. Täitke!
5. **Olen** püüdnud. 6. **Oli** purunenud. 7. **On** õpetanud.
8. **Ei** tahtnud. 9. **Ei** saavutaks. 10. **Ei** raiska. 11. **Ei** ole murdunud. 12. **Ei olnud** seisnud.
13. **Ära** tõsta! 14. **Ärge** lõpetage!

Näidis:

Töötab — mida teeb?

.....

Ei ole murdunud — mida ei ole teinud?

.....

Ära tõsta! — mida ära tee?

II.

1. Õpitakse. 2. Loeti. 3. Jutustati. 4. Kirjutati. 5. Helistatakse.
6. Lõpetatakse. 7. Lahkutakse.

8. Ei viibita. 9. Ei joostud. 10. Ei toodud.

Näidis:

Õpitakse — mida tehakse?

.....

Ei viibita — mida ei tehta?

Eeltoodud lühikesed laused koosnevad ainult ühest lauseliikmest — **öeldisest**. Öeldiseks on pöördsona vormid. Öeldis vastab samadele küsimustele mis pöördsonagi.

31. Alus.

151. **Harjutus.** Ainult öeldisest koosnevaid lauseid tarvitame harva, sest nad ütlevad liiga vähe. Lausega tahame enamasti rohkem ütelda.

Kirjutada tabelisse ülesande I osas antud, ainult öeldisest koosnevaile lauseile juurde, kes (või mis) on selle tegevuse tegija!

Tegevuse tegija (kes või mis teeb? kes või mis ei teinud? jne.)	Öeldis (mida teeb? mida oli teinud? mida ei teinud? jne.)
<i>Vabrik (mis?)</i> <i>Mina (kes?)</i>	<i>töötab.</i> <i>olen püüdnud.</i> jne.

Lauses seda sõna, mis näitab tegevuse tegijat, nimetatakse **aluseks**. Alus vastab küsimustele: **kes** (või **mis**) teeb? **kes** (või **mis**) ei tee? jne.
Alus ja öeldis on lause pealiikmed.

152. **Harjutus.** Koostada 20 lauset, kus on ainult alus ja öeldis! Alusele tõmmata joon alla!

153. **Ülesanne.** Katsuda, kas saab ülesande nr. 150 II osas antud, ainult öeldisest koosnevatele lausetele juurde lisada, kes (või mis) on selle tegevuse tegija (alus)!

Tegevuse tegija — alus (kes või mis teeb? kes või mis ei teinud? jne.)	Öeldis (mida tehakse? mida ei tehta? mida tehti? jne.)
Ei saa juurde lisada, kes on õppija.	Õpitakse.
.....
Ei saa juurde lisada, kes ei viibi.	Ei viibita.

154. **Ülesanne.** Vaadelda tabelis esinevaid lauseid!

Lauses ainult alus ja öeldis	Lauses peale aluse ja öeldise veel teisi lause- liikmeid
Isa sõitis.	Juba varahommikul sõitis isa naabriga heinamaale heinu tooma.
Me vedasime.	Õhtuks me vedasime heinamaalt kõik heinad koju.
Naaber aitas.	Meie hea naaber aitas meil oma hobusega heinu vedada.

Ainult alusest ja öeldisest koosnevat lauset nime-
tatakse **laiendamata lihtlauseks**. Lauseid, kus on peale
aluse ja öeldise veel teisi lauseliikmeid, nime-
tatakse **laiendatud lihtlauseks**.

155. **Harjutus.** Muuta järgmised laiendamata lihtlauseid
laiendatud lihtlauseteks! Laiendatud lihtlausest tõm-
mata alusele kaks joont, öeldisele üks joon alla!

1. Kalju lahkub. 2. Ta jõuab. 3. Kell heliseb. 4. Õpilased lähe-
vad. 5. Õpetaja tuleb. 6. Lapsed tõusevad. 7. Lapsed istuvad.
8. Õpetaja küsib. 9. Rein vastab.

Näidis: *Minu pinginaaber Kalju lahkub alati varakult
kodunt.*

156. **Harjutus.** Koostada 10 laiendatud lihtlauseid.
Alusele tõmmata kaks joont, öeldisele üks joon alla!

***Ulesanne.** Korrata asesõnu (vt. lk. 67—69)!

157. **Harjutus.** Koostada 15 laiendatud lihtlauseid, milledes
aluseks on asesõna! Alusele tõmmata kaks joont, öel-
disele üks joon alla!

Näidis: *Ma loen seda raamatut juba teist korda.*

*Kes tõi mulle selle raamatu? Me kinkisime temale
kolm raamatut.*

Kui aluseks on lühendatud asesõna, siis võime selle
sageli ära jätta, ilma et lause mõte seejuures muutuks.

Näiteks: *Ma loen seda raamatut juba teist korda. = Loen*

seda raamatut juba teist korda. Me kinkisime temale kolm raamatut. — Kinkisime temale kolm raamatut.

158. **Harjutus.** Kirjutada harjutuse nr. 157 lausetest need, mille juures see on võimalik, ilma asesõnast aluseta.

159. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid! a. = alus, ö. = öeldis.

a. ö. a. ö.
Kuhu sa lähed? — Ma lähen metsa. — Kuhu metsa
a. ö. a. ö. a.
sa lähed? — Ma lähen Pillapalu metsa. — Mis sa sinna
ö. a. ö. a.
lähed? — Ma lähen sinna metsatöele. — Kellega sa koos
ö. a. ö.
töötab? — Ma töötan koos Ulesoo Kustasega. — Kui palju
a. ö. a. ö.
te päevas puid valmistate? — Me valmistame päevas umbes
12 ruumimeetrit puid.

Jutlemisel aga harilikult nii ei kõnelda!

Kõneldakse umbes nii:

ö.
Kuhu lähed? — Metsa. — Kuhu metsa? — Pillapalu metsa. —
Mis sinna? — Metsatöele. — Kellega sa koos töötab? — Ule-
soo Kustasega. — Kui palju puid päevas valmistate?
ö.
— Umbes 12 ruumimeetrit.

160. **Ulesanne:** Vaadelda lauseid ülesandes nr. 150!

Esineb ka lauseid, milledest puudub alus ja öeldis või üks nendest.

161. **Harjutus.** Tõmmata järgmistes laiendatud lihtlausetes alusele kaks, öeldisele üks joon alla!

1. Uhel hommikul kogunesime enne tunde saali. 2. Direktor kõneles meile talviste metsatööde tähtsusest.

3. Vahetundides arutasime omavahel palju metsatöödest. 4. Nooremate klasside õpilased otsustasid järgmisel pühapäeval ka metsatööle minna. 5. Nad kõnelesid sellest direktorile. 7. Direktor teatas õpilaste soovist metskonda.

8. Metskonnast tänati meid. 9. Metsatööle õpilasi aga ei saadetud. 10. Meid paluti männikäbisid korjata. 11. Neist saadakse seemneid uue metsa külvamiseks. 12. Külvamist toimetatakse kevadel. 13. Siis paluti meid tingimata appi minna.

14. Rõõmuga võtsime endile kohustuseks käbisid koguda. 15. Nii aitab meie kool omalt poolt jõudumööda metsatöödele kaasa.

32. Sihitis.

162. **Ulesanne.** Jälgida seletusi uue lauseliikme kohta!

I.

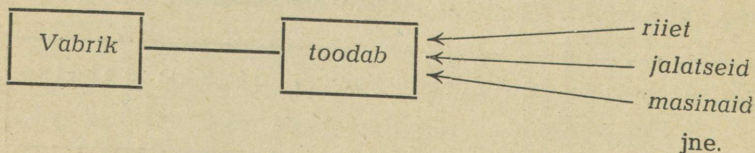
Vabrik toodab.

Selle laiendamata lihtlausega on vähe öeldud. Lause ei ütle, mida vabrik toodab.

Alus
(mis?)

Õeldis
(mida teeb?)

Mida (toodab)?

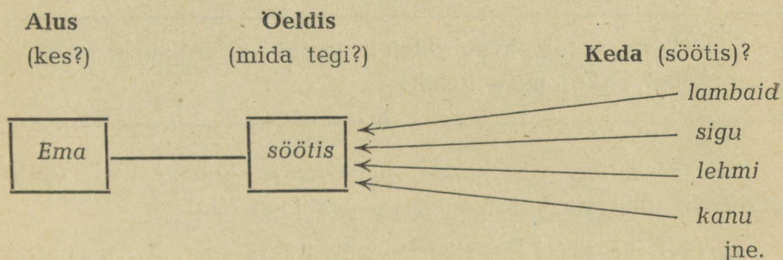
Saame laiendatud lihtlause:

1. Vabrik toodab **riiet**. *või*: Vabrik toodab **jalat-**
seid. *või*: Vabrik toodab **masinaid**. jne.

II.

Ema söötis.

Ka selle laiendamata lihtlausega on vähe öeldud. Tahame teada, keda ema söötis.

Saame laiendatud lihtlause:

Ema söötis **lambaid**. *või*: Ema söötis **sigu**.
või: Ema söötis **lehmi**. *või*: Ema söötis **kanu**. jne.

Seda sõna lauses, mis väljendab eset, millele öeldisega märgitud tegevus on sihitud, nimetatakse **sihitiseks**.
Sihitis laiendab öeldist.

Märkus: On pöörsõnu, millega sihitist ei saa tarvitada.
Näiteks: *seisab, istub, magab, jookseb, ripub* jne.

163. **Ulesanne.** Jälgida järgmistes lausetes sihitisi ja nende küsimusi!

Alus	Õeldis	Sihitis
<i>Isa</i>	<i>ei vajanud</i>	<i>paarimeest</i> (keda?).
<i>Mehed</i>	<i>saagisid</i>	<i>palke</i> (mida?).
<i>Vend</i>	<i>tõi</i>	<i>hobuse</i> (kelle?).
<i>Poiss</i>	<i>võttis</i>	<i>kirve</i> (mille?).
<i>(Sa)</i>	<i>too</i>	<i>saag</i> (mis?)!
<i>(Teie)</i>	<i>kutsuge</i>	<i>metsavaht</i> (kes?)!

Mõtlemiseks: Missugune pöördõna vorm vastab küsimusele mida teha?

Sihitis vastab küsimustele: **keda? mida? kes? mis? kelle? mille? mida** (teha)?

164. **Harjutus.** Kirjutada punktjoone kohale sihitisi! Sihitisele tõmmata kaks, õeldisele üks joon alla!

1. 1941. a. suvel alustas fašistlik Saksamaa (mida?) Nõukogude Liidu vastu.
2. Suures Isamaasõjas kannatas Nõukogude Liit suuri (mida?).
3. Meie ei kaotanud (mida?) võidusse.
4. Kuulsusrikas Punaarmee vallutas lõpuks (mille?).
5. Fašistlikul Saksamaal tuli (mida teha?).
6. Nõukogude Liit võitis (mille?).
7. Geniaalne seltsimees Stalin juhtis (keda?).
8. Suures Isamaasõjas abistas Nõukogude Liit vabadustarmastavaid (keda?).
9. Iga nõukogude inimene armastab oma (mida?).
10. Taastagem (mis?)!
11. Täitkem oma (mis?) kodumaa vastu!

***Ulesanne.** Meenutada neid ainult õeldisest koosnevaid lauseid, millelele ei saa alust juurde lisada (vt. nr. 153)!

I.

Õeldis
(mida tehti?)

Taastati
Ehitati
Parandati

Sihitis
(mida?)

sadamat.
vabrikut.
silda.

ehk:

Sihitis
(mida?)

Sadamat
Vabrikut
Silda

Õeldis
(mida tehti?)

taastati.
ehitati.
parandati.

1. *Taastati sadamat. Sadamat taastati.* 2. *Ehitati vabrikut. Vabrikut ehitati.* 3. *Parandati silda. Silda parandati.* — Kõik need laused on laiendatud lihtlaused (aluseta).

II.

Õeldis
(mida tehti?)

Valmistati
Muretseti
Ehitati

Sihitis
(mis?)

plaan.
ehitusmaterjal.
koolimaja.

ehk:

Sihitis (mis?)	Õeldis (mida tehti?)
Plaan	valmistati.
Ehitusmaterjal	muretseti.
Koolimaja	ehitati.

1. Valmistati plaan. Plaan valmistati. 2. Muretseti ehitusmaterjal. Ehitusmaterjal muretseti. 3. Ehitati koolimaja. Koolimaja ehitati. — Ka need laused on laiendatud lihtlaused (aluseta).

Ärge pidage lauseis, milledes alus puudub, sihitist aluseks!

166. **Harjutus.** Tõmmata järgmistes lausetes alusele kaks, sihitisele üks joon alla!

1. Ehitati uut kolmekordset elumaja. 2. Autod vedasid kogu päeva telliseid. 3. Naised ladusid kive riita. 4. Maja vundament valmistati paest. 5. Laed valati tsemendist. 6. Ära too siia enam kive! 7. Sa ulata mulle suur vasar! 8. Paigutage talad siia! 9. Asetasin aknaraami kohale. 10. Sina otsi inseneri mõõdulint üles! 11. Insener kutsuti nõupidamisele. 12. Noored töölised ei tahtnud vanadest halvemini töötada. 13. Vana müürsepp õpetas noort töolist. 14. Norme ületati iga päev mitmekordselt. 15. Eesrindlike tööliste pildid asetati autahvlile. 16. Maja valmib kindlasti enne tähtaega.

167. **Harjutus.** Kirjutada 10 säärast sihitisega laiendatud lihtlauset, milles puudub alus.

33. Täis- ja osasihitis.

168. Ulesanne. Vaadelda sihitise tarvitamist järgmistes lausetes!

Täissihitis (kes? mis? kelle? mille?)		Osasihitis (keda? mida?)	
<i>Õpetaja tõi klassitööde vihikud (mis?) tagasi.</i>	Tõi kõik vihikud.	<i>Õpetaja tõi klassitööde vihikuid (mida?) tagasi.</i>	Tõi osa vihikutest.
<i>Poisid (kes?) kutsuti tahvli juurde.</i>	Kutsuti kõik.	<i>Poisse (keda?) kutsuti tahvli juurde.</i>	Kutsuti ainult osa.
<i>Õpilane valas vee (mille?) katseklaasi.</i>	Valas kogu vee, mis tal oli.	<i>Õpilane valas vett (mida?) katseklaasi.</i>	Valas osa veest.
<i>Koostati uus niemekiri (mis?).</i>	Töö viidi lõpule.	<i>Koostati uut niemekirja (mida?).</i>	Tööd ei lõpetatud.
<i>Tegin suure tabeli (mille?).</i>	Tegin täiesti valmis.	<i>Tegin suurt tabelit (mida?).</i>	Töö jäi pooleli.
		<i>Ära aja tunnisjuttu (mida?)!</i> <i>Ärge unustage Maretit (keda?)!</i>	Keelav.
		<i>Ma ei kutsunud Ainot (keda?) vastama.</i>	Eitav.
<i>Leida joonistab Mihkli (kelle?).</i>	Edaspidi, tulevikus	<i>Leida joonistab Mihklit (keda?).</i>	Töö on käsil, olevikus.

Täissihitist (kes? mis? kelle? mille?) tuleb tarvitada, kui kõneldakse kogu asjast ja tegevus on lõpule viidud. Täissihitisega saab väljendada edaspidist tegevust, tulevikku.

Osasihitist (keda? mida?) tuleb tarvitada, kui tegevus ei ole lõpule viidud, kui kõneldakse osast, kui keelame või eitame. Osasihitisega saame väljendada käsilolevat tegevust, olevikku.

169. Ulesanne. Seletada, missugune mõtteline vahe on järgmistes lausepaarides!

Täissihitisega (kes? mis? kelle? mille?)	Osasihitisega (keda? mida?)
Pioneeride salk pidas koonduse.	Kui ma kooli jõudsin, pidas pioneeride salk koondust.
Pioneerid õppisid uue laulu.	Pioneerid õppisid uut laulu.
Maret ja Ene valmistavad suure loosungi.	Maret ja Ene valmistavad suurt loosungit.
Mihkel valmistas tähed	Mihkel valmistas tähti.
Leelo ajas kliistri maha.	Leelo ajas kliistrit maha.
Arvo joonistas seinalehele karikatuuri.	Arvo joonistas seinalehele karikatuuri.
Helju koostas pealkirjad.	Helju koostas pealkirju.

170. **Ulesanne.** Mispärast on tarvitatud järgmisel äri siltkuulutusel osasihitist?

Siin on müüa:

kausse, taldrikuid, tasse,
lusikaid, nuge, kahvleid,
klaase, kruuse, kastruleid,
panne, sõelu, kanne, riive
ja muid majapidamistarbeid.

Mispärast peab ütleva:

Ma tõin hobuse (mitte hobust!). Kas ma võin selle paki (mitte: seda pakki!) siia jätta? Vend ei lugenud seda raamatut (mitte: selle raamatut!) läbi. Toa ust (mitte: uks!) ei tule lukustada. Ära kutsu Ulot (mitte: Ulol!) siia!

171. **Harjutus.** Muuta lausete sisu nii, et osasihitise asemel tuleb või võib tarvitada täissihitist! Täissihitisele tõmmata joon alla, sulgudesse asetada küsimus!

1. Veeretatakse suuri lumepalle (mida?). 2. Ehitati kõrget kindlust (mida?). 3. Kalda Ain püstitab kindlusele lippu (mida?). 4. Ära tee lumevallise auk (mida?)! 5. Suuremad poisid peavad lumesõda (mida?). 6. Tooge lumekuule (mida?)! 7. Enn ei lükanud Vellot (keda?) pikali. 8. Väikesed lapsed ehtasid lumimeest (mida?). 9. Otsiti lumimehele keppi (mida?). 10. Linda veab kelku (mida?) mäe otsa. 11. Õpilased pühkisid liuväljakut (mida?). 12. Võimlemisõpetaja õpetas tüdrukuid (keda?) uisutama. 13. Mispärast sa ei võtnud uiske (mida?) kaasa? 14. Ära hoiä käsi (mida?) keha ligi! 15. Lapsi (keda?) kutsuti tuppa.

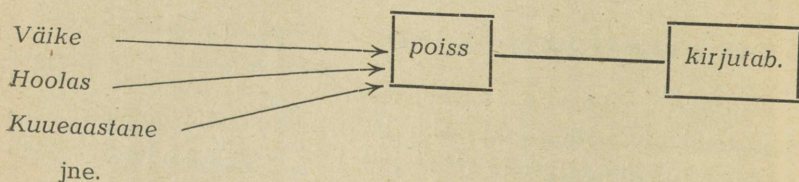
Näidis: Suured lumepallid (mis?) veeretatakse kokku.

34. Täiend.

***Ülesanne.** Korrata nimi- ja omadussõnu (vt. lk. 55—63)!

172. **Ülesanne.** Vaadelda laiendamata lihtlause omadussõnaga laiendamist!

Omadussõna	Nimisõna	Pöörd sõna
Laiend — missugune?	(Alus — kes?)	(Õeldis — mida teeb?)

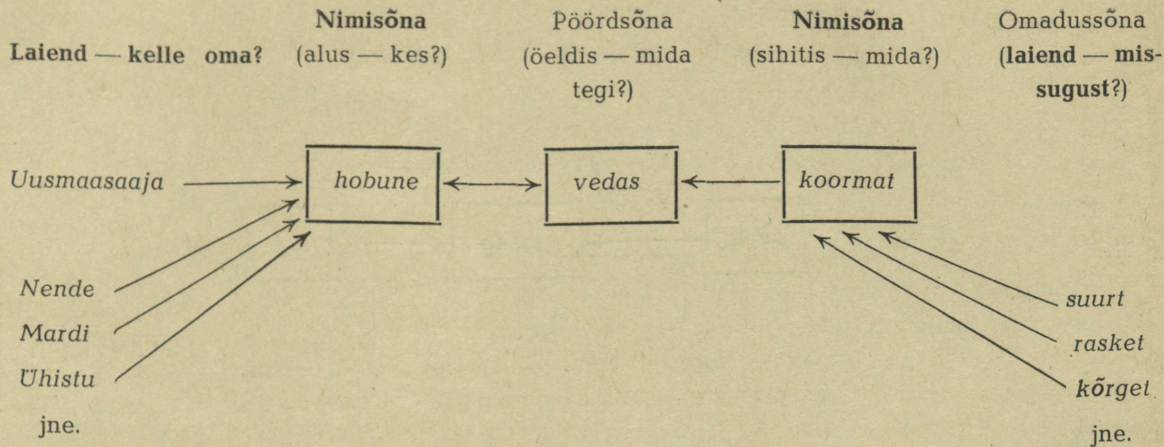
Saame laiendatud lihtlause:

Väike poiss kirjutab. või: Hoolas poiss kirjutab. või:
Kuueaastane poiss kirjutab. jne.

173. **Ülesanne.** Ülesande nr. 172 näite eeskujul leida rohkesti sobivaid omadussõnalisi laiendeid järgmiste lausete nimisõnalisele lauseliikmele! Kujutada enne kõik piltlikult ja siis kirjutada osa neist välja! Laiendile tõmmata lauses kaks, nimisõnalisele lauseliikmele üks joon alla!

1. Rätik oli kadunud. 2. Ehitati maja. 3. Lamp ei põlenud.

174. **Ülesanne.** Vaadelda järgmist laiendatud lihtlause veelkordset laiendamist ja kirjutada välja, missugused uued laiendatud lihtlased võime sellest moodustada. Nimisõnalistele lauseliikmetele tõmmata joon alla!

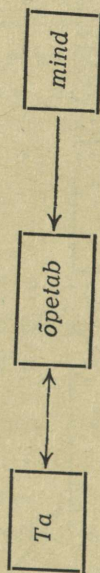
Näidis: Uusmaasaaja hobune vedas suurt koormat.

175. Ulesanne. Katsuda, kas saab laiendada järgmisi piltlikult kujutatud laiendatud lihtlauseid laienditega, mis vastavad küsimustele missugune? kelle, mille oma?

I.

Aesõna Pöördõna Aesõna
 (alus — kes?) (öeldis — mida (sihtis — keda?)
 teeb?)

Laiend

?

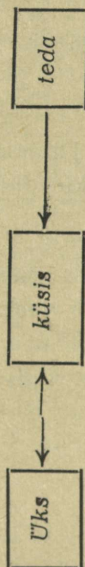
Laiend

?

Arvsõna Pöörsõna Aesõna
 (alus — kes?) (õeldis — mida tegi?) (sihtis — keda?)

Laiend

?

Laiend

?

II.

Nimisõnalise lauseliikme laiendit, mis vastab küsimustele missugune? missugust? jne. või kelle, mille oma?, nimetatakse **täiendiks**.

176. **Harjutus.** Leida järgmiste lausete nimisõnalistele lause-
liikmetele sobiv täiend. Täiendile kirjutada t., alusele a.,
öeldisele ö. ja sihitisele s.!

1. Korsten tossutab suitsu. 2. Tehas huugab. 3. Töölised
valmistavad jalatseid. 4. Naised pakivad saapaid. 5. Meister
juhatab töölisi. 6. Autod seisavad õues. 7. Laomehed laadivad
kaste autodele. 8. Koormad sõidavad minema. 9. Isa läheb
kauplusse. 10. Ta ostab kingad. 11. Kodus annab ta paki Luu-
lele. 12. Luule tänab isa.

177. **Harjutus.** Leida järgmistest lausetest alus, öeldis,
sihtis ja täiendid! Alusele kirjutada a., öeldisele ö., sihitisele s.
ja täiendile t.!

1. Lume all uinuvad loendamatud taimed vaikset talveund.
2. Jääkatte all igasugustes veekogudes puhkab arvutu hulk
veetaimi. 3. Pooleldi lumehange tuisanuna tukuvad põõsad.
4. Tardunult seisavad valgetüvelised kased. 5. Vaikseltsel noruta-
vad heledakoorelised haavad. 6. Ka igihaljad kuused magavad
rahulikku und. 7. Kogu haljas loodus on kaotanud oma elus-
ilme.

8. Meid ümbritsev loodus väärrib kosutavat puhkust. 9. Pool
aastat töötasid kõik elavad taimed vahetpidamatult. 10. Ja
nüüd nad puhkavad.

ö. t. a.
Näidis: Lume all uinuvad loendamatud taimed
t. s.
vaikset talveund.

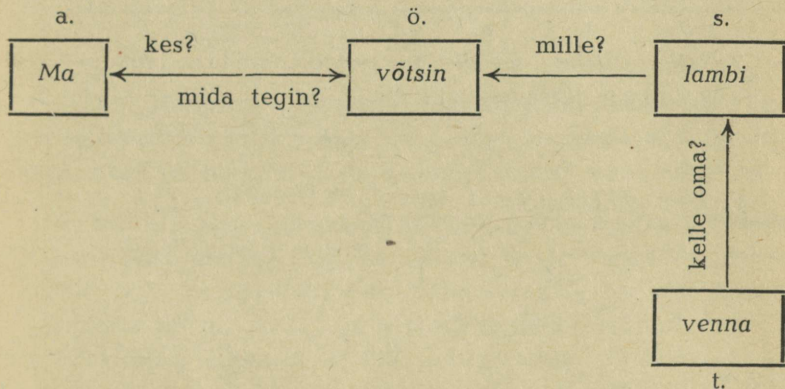
35. Täiend ja liitsõna.

*Ulesanne. Korrata liitsõna (vt. lk. 12)!

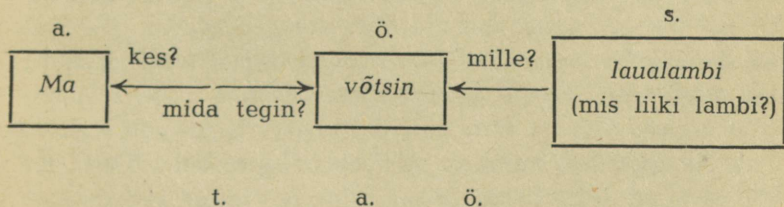
*178. Ulesanne. Vaadelda, millal on tegemist lauses täiendiga, millal liitsõna osaga! a. = alus, ö. = öeldis, s. = sihitis, t. = täiend.

I.

1. Ma võtsin venna lambi.

2. Ma võtsin laualambi.

3. Suure raamatu kaaned läksid liimist lahti (kaaned kuulusid raamatule, mille kaaned?).

Tuleb alati lause mõtte järgi otsustada, kas sõna on lauses täiend või liitsõna osa.

Kui sõna näitab kellelegi, millelegi **kuulumist**, kellegi, millelegi **oma-olemist** ja vastab küsimusele **kelle, mille päralt? kelle, mille oma?**, siis on tegemist täiendiga.

Mitmuse korral on tegemist harilikult täiendiga (*vigade parandus*).

Liitsõna puhul esimene sõna aga näitab **liiki, sorti** (*laualamp, allikavesi*).

* 179. **Harjutus.** Otsustada, kas sulgudes asetsevad sõnad on liitsõnad või täiend ühes mõne teise lauseliikmega, ja kirjutada, nagu on nõutav! Anda kirjutuse kohta suuline seletus!

1. Ma olin täna (korra pidaja). 2. Hommikul tulin teistest varem (kooli majja), süütasin (klassi toas) valgustuse, võtsin (tolmu lapi) ja pühkisin kõik (kooli pingid), (piltide raamid), (lampide kuplid), toolid ja (õpetajate laua) tolmust puhtaks. 3. Pühkimisel märkasin, et ühe (pildi raam) oli katki. 4. Siis võtsin (tahvli lapi), tegin selle (pesu nõu) all märjaks ja pühkisin (klassi tahvli) üle, kuigi selle oli õhtul (kooli teenija) puhtaks pesnud. 5. Neljanda (klassi tahvel) ulatub ühest seinast teise ja selle pühkimine võttis hulga aega. 6. Seejärel tõin (õpetajate toast) (päeva raamatu) ja kirjutasin (tunni plaanist) tunnid sisse. 7. Esimene tund oli (maa teadus), teine (vene keel), kolmas (aja lugu), neljas laulmine, viies (loodus õpetus). 8. Siis tõin NSV Liidu (seina kaardi) ja riputasin selle (kaardi puule). 9. Seejuures meenus, et selle (kaardi kepid) tegin ma koos (pingi naabriga). 10. Kontrollisin, kas (kaardi kepp) ja kriit on kohal. 11. Valasin ka tinti (tindi pottidesse).

* 180. **Harjutus.** Koostada niisugused laused, milledes liit-sõna harvendatult trükitud sõna on täiendiks, teine sõna aga lauseliikmeks, mida täiend laiendab!

1. Puu oksad olid härmatisega kaetud. 2. Liimi paberitükid kokku! 3. Saapapael läks katki. 4. Lame majakatus kogub palju lund. 5. Õuest kuuldus linnulaulu. 6. Kukehari kasvab liivasel maal. 7. Lambatall hakkas määgima. 8. Silitsin kassipoega. 9. Valmista mulle ukse-lukk! 10. Värviti koolipinke.

Näidis: *Mõne puu oksad olid härmatisega kaetud.*

36. Üte.

* **Ulesanne.** Meenutada, mida teame küsi-, käsk-, hüüd- ja soovlausetest (vt. nr. 11)!

181. **Harjutus.** Kirjutada küsi-, käsk-, hüüd- ja soovlauseid (kokku 12 lauset)!

182. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Lauses ei ole ligemalt nimetatud, keda kästakse, hüütakse, kellele soov esitatakse, kellelt küsitakse.

Lauses on eri sõnaga nimetatud, keda kästakse, hüütakse, kellele soov esitatakse, kellelt küsitakse.

Tulge siia!
(Teie tulge siia!)
Aita mul pilt seinale riputada!
(Sa aita mul pilt seinale riputada!)

Lapsed, tulge siia!
(Teie, **lapsed**, tulge siia!)
Aita mul, **Ilmar**, pilt seinale riputada!
(Sa aita mul, **Ilmar**, pilt seinale riputada!)

Tänan!
(Tänan sind!)
Minge nüüd tagasi klassi!
Teie minge nüüd tagasi
klassi!)
Miks sa siia jäid?

Tänan, **Ilmar!**
(Tänan sind, **Ilmar!**)
Minge nüüd tagasi klassi,
tublid poisid!
(Teie minge nüüd tagasi
klassi, **tublid poisid!**)
Miks sa, **Tiit**, siia jäid?

Leida nendes lausetes alus! Mis liiki sõna on aluseks?

Seda sõna küsi-, käsk-, hüüd- ja soovlauses, mis ligemalt näitab, kelle poole pöörduetakse, nimetatakse **ütteks**. Üte võib koosneda mitmest sõnast.

183. **Ulesanne!** Vaadelda ütte asetust lauses ja kirjavahe-
märke ütte juures!

Noored seltsimehed, teie kätes on tulevik!
Teie kätes, noored seltsimehed, on tulevik!
Teie kätes on tulevik, noored seltsimehed!

Üte eraldatakse teistest lauseliikmetest komaga (või komadega — lause keskel).

184. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Alus (kes?)	Üte	Õeldis (mida tee?)	Sihitis (mida?)
Sa		too	naelu!
Sa,	Kaarel,	too	naelu!
	Kaarel,	too	naelu!

Ütte tarvitamisel puudub lauses sagedasti alus.

185. **Harjutus.** Koostada 10 üttega lauset! Uttele tõmmata joon alla! Kirjavahemärgid teha värvilised!

186. **Harjutus!** Määrata järgmistes lausetes kõik tuntud lauseliikmed! Alusele kirjutada a., öeldisele õ., sihitisele s., üttele ü. ja täienditele t.!

Viljandis,
20. jaanuaril 1947. a.

Armas sõber!

Mispärast Sa, Arvo, mulle ei kirjuta? Saatsin Sulle eelmisel kuul pika kirja. Kirjas teatasin tähtsamaid uudiseid oma koolielust. Vahepeal on sügisene poolaasta juba lõppenud. Minu tunnistus sisaldas ainult eeskujulikke hindedeid. Isa kinkis hea õppimise tasuks mulle uued suusad. Kui Sa, sõber, neid näeksid! Meie koolis ei oma keegi nii ilusaid suuski!

Oma talvevaheaja veetsin peamiselt suusatamisega. Nüüd läheb suusatamine eriti hästi. Meie pioneerid korraldavad varsti suure suusavõistluse. Naaberkooli pioneerid võtavad sellest ka osa. Tahaksin väga võistlustel tulla esimeste hulka!

Kuidas teie, tallinlased, olete elanud? Ootame Sinu ema kogu aeg külla. Ta lubas ju möödunud nädalal siia sõita. Mida teeb Su väike veli? Kuidas Valdeko uus mudellennuk lendab?

Jään nüüd ootama Sinult pikka kirja. Ära ole nii laisk vastama!

Parimate tervitustega
Sinu Ilmar.

Märkus. Kirja alustame harilikult üttega (Armas sõber! Lugupeetud sm. Kaasik.). Ametliku kirja alguses oleva üttele lõppu asetatakse punkt, mitte hüüumärk.

37. Kordavat.

*187. **Harjutus.** Kirjutada kõik helilisi häälikuid märkivad tähed värviliselt!

„Poisid, lähme lumesõda pidama!”

„Lähme!”

„Kas paneme palitud ka selga?”

„Milleks? Ega me väljas kaua ole. Lähme niisamuti!”

Läksimegi.

Tundide lõpul tundsin külmavärinaid. Jäin palavikku ja pidin seepärast mitu päeva koolist puuduma.

(L. Tedrekulli järgi)

*188. **Harjutus.** Määrata jämendatult trükitud tähtedega märgitud häälikute valde! Vaadeldavale häälikut märkivale tähele tõmmata joon alla!

1. Ree le olid laotud äsjasaetud, vaigust lõhnavad kuusehalud.

2. Isa sammus ree taga, mina aga istusin puukoormal ja ajasin hobust. 3. Tundsin, et käel on imelikult valus. 4. Tõmbasin kinda käest ja nägin — peopessa oli tekkinud kaks väikest vesirakku.

5. „Vaata, mis töö tegi, rakud kohe peopesal,” mõtlesin ja panin kinda ettevaatlikult jälle kätte.

6. Eemalt hakkas juba paistma koolimaja katus.

7. Mulle meenus kogu tänane töö.

8. Juba hommikul vara sõitsin isaga metsa. 9. See ei olnud mul tavaline reesõit. 10. Tundsin end eriliselt väarikana: läksin ju esmakordselt metsa tööle. 11. Ja pealegi tuli need puud lõigata oma koolimaja kütteks.

12. Tean, kui mõnus ja hea on õppida soojades ruumides. 13. Seepärast ütlesin isale: „Kui lähed lõikama koolile küttepuid, siis võta mind kaasa. Saame kahekesi.”

14. Nüüd katsusin valutavaid rakke peopesal ja mõtlesin:
 „Tühja kah neist rakkudest. 15. Küll need paranevad.
 16. Kuid see-eest on eeloleval poolaastal koolimaja hästi soe.”
 (J. Laane järgi)

Näidis: Isa (I) sammus (III) ree (III) taga...

*189. Sündendav etteütlus.

I.

1. Meie, pioneerid, korraldasime suusavõistluse. 2. Aegsasti mõõtsime välja raja pikkuse, seadsime tähised üles ja sõitsime umbsesse lumme raja sisse. 3. Tähisteks kõitsime puude ja põõsaste külge punased lipukesed.
4. Järgmistel päevadel hakkasin hoogsalt trennima ja iga soodsa hetke veetsin suuskadel. 5. Kodus keetsin mitmesuguseid määrideid, võidsin kord ühe, kord teisega suuski ja sõitsin neid proovima. 6. *Ka seadsin suuskadele uued moodsad sidemed ja kõitsin keppidele paremad rihmad. 7. Kandsin igati hoolt, et kõik oleks eeskujulikuis seisukorras. 8. Saapadki lasksin kingsepal parandada.

Trennima — harjutama, võistlusele ette valmistuma.

*190. Harjutus. Kirjutada kriipsukese asemele d või t!

II.

1. Suusavõis—luse eel tun—sin suurt ärevus—, ses— osa— võtjaid oli palju. 2. Siiski loo—sin, et ma ei jää viimas—e hulka.
3. Lahkusin lähtes— sei—smendana. 4. An—sin keppidega kõva hoo ja püü—sin kohe alguses arendada suurt kiirus—.
5. Kuid vars—i tun—sin, et nii väsitän enese ruttu. 6. Muu—sin siis kiiruse aeglasemaks. 7. Sellele vaatamata jõu—sin paarile elmisele järele ja suu—sin neis— mööduda. 8. Uhes— mäes—

laskudes hoi—sin keha vales—i ja kaotasin tasakaalu. 9. Hei—sin enese kohe küljeli. 10. Kar—sin, et mur—sin seejuures suusad. 11. Uurides lei—sin nad olevat täies—i terved. 12. Kõige sellega vii—sin aga hulga kallis— aega. 13. Ma—sin juba võidulootuse, kuid rau—se tahtejõuga rühkisin edasi. 14. Tea—sin, et pioneeri ei kohuta ebaõnnes—umised. 15. Jä—singi need, kes vahepeal minus— möödusid, vars—i uues—i selja taha. 16. Uhes— eelmises— aga mitmekor—setele ka—setele vaatamata ei suutnud ma mööduda. 17. Vahemaa jäi kogu aeg vör—seks.

18. Ka—sin maa päris hea ajaga ja või—sin kolmanda koha. 19. Auhinnaks sain suusamü—si ja kul—sete äärtega rinnamärgi numbriga III.

Lähe — võistluse alguspunkt.

*191. **Harjutus.** Kirjutada järgmistes lausetes kriipsu asemele **d** või **t** ja asetada sulgudesse puuduvad küsimused (vt. lk. 6)! Vaadelda lauseid ja otsustada, missugused lauseliikmed on harvendatult trükitud!

1. Hakkasin käsitöö— () tegema. 2. Lõikasin paraja tüki roosa— paberi—(). 3. Anna mulle sirkli—()! 4. Mul on vaja ka lilla— paberi— (). 5. Kus on minu värvilise— läikpaberi— ()? 6. Puu— () tegin rohelisest paberist. 7. Õde pesi kõik oma valge— krae— () puhtaks. 8. Näita oma valge— krae—()! 9. Ema parandas minu kitli—(). 10. Helli triikis õe kirju— seeliku— (). 11. Too siia oma tumeda— seeliku—()! 12. Keedeti tee— (). 13. Praeti värskel— liha (). 14. Panin paberi— () kaante vahele. 15. Ema tõi lauale hapu— peedisalati— (). 16. Isale meeldivad hapu— salati— (). 17. Helli koristas musta— toidunõu— () laualt. 18. Ära määri õpiku— () ära! 19. Ma pesin musta— taldriku— () puhtaks. 20. Hea— öö— (), emake!

*192. **Harjutus.** Koostada lauseid, kus esinevad järgmised sõnad mitmesugustes muudetes (vt. nr. 85, 90)!

Valss, kirss, varss, pulss, märss, marss, marssima, kärss, värss, hirss.

Näidis: Varss nosis märsist heinu.

*193. **Harjutus.** Liita järgmistele sõnadele liide **-gi** või **-ki** ja kasutada siis neid lauseis!

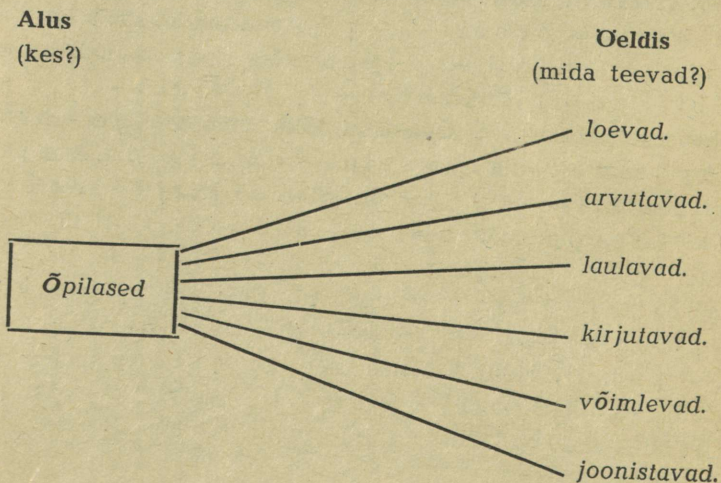
Tuba, sajab, suusad, enne, hoog, jah, lumi, suusk, sukk, sall, lumel, samm, kampsun, Väino, nõöp, kepp, tütar, läks, klass, tüdrukult, nägu, soov, pea, öö, süü.

Näidis: *Tubagi oli külm.*

38. Koondlause.

194. **Ülesanne.** Jälgida järgmisi piltlikult kujutatud lauseid!

I.

Saame laused:

Õpilased loevad. Õpilased arvutavad. Õpilased laulavad. Õpilased kirjutavad. Õpilased võimlevad. Õpilased joonistavad.

Nii me aga ei kõnele, kui juttu on samadest õpilastest. Kõnelemisel me ei korda kõigis neis lauseis olevat ühist alust „õpilased”. Me ütleme kõik ühe lausega — koondlausega:

Õpilased loevad, arvutavad, laulavad, kirjutavad, võimlevad ja joonistavad.

II.

Alus
(kes?)

Õeldis
(mida tehku?)

Aili,

Leida

laulgu!

ja (või) Maimu

Siin me ei korda ühist õeldist, vaid ütleme:

Aili, Leida ja Maimu laulgu!

Aili, Leida või Maimu laulgu!

III.

Samuti võib koondlauseis olla mitu sihitist ja täiendit.

Näiteks:

Salme ei ostnud mulle vihikut ega kaustikut.

↓
Alus
(kes?)

↓
Õeldis
(mida ei teinud?)

↙ ↘
Sihitised
(mida?)

Paulile kingiti lilla ehk violett pliiats.

↓ ↓ ↓ ↓
(mida tehti?) Täiendid Sihitis
Õeldis (missugune?) (mis?)

Sinine ega roheline paber ei kõlba selleks tööks.

↘ ↙ ↓ ↘
Täiendid Alus Õeldis
(missugune?) (mis?) (mida ei tee?)

Lauset, milles on mitu ühesugust lauseliiget (õeldist, alust, sihitist jne.), nimetatakse **koondlauseks**.

Koondlausest eraldatakse ühesugused lauseliikmed komadega, kusjuures kaks viimast seotakse sõnadega **ja, ning, või, ehk, ega**.

Ja, ning, või, ehk, ega ette koma ei asetata.

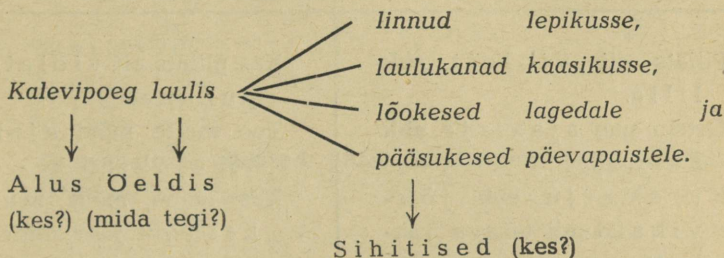
195. **Harjutus.** Koostada 3 koondlause, kus on mitu:

- a) õeldist,
- b) alust,
- d) sihitist,
- e) täiendit!

Uhte liiki sõnadele tõmmata joon alla! Kirjavahemärgid ja siduv sõna kirjutada värviliselt!

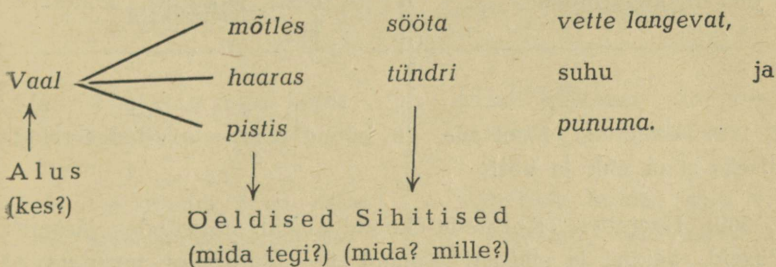
196. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid! Ka need on koondlauseid.

I.

Kalevipoeg laulis linnud lepikusse, laulukanad kaasikusse, lõokesed lagedale ja pääsukesed päevapaistele.

II.

Vaal mõtles sööta vette langevat, haaras tündri suhu ja pistis punuma.

197. **Harjutus.** Otsida lugemikust õpetaja poolt määratud palast 8 koondlauseid! Kirjavahemärgid ja siduv sõna kirjutada värviliselt!

198. **Ülesanne.** Vaadelda siduvate sõnade **ehk** ja **või** tarvitamist koondlauses!

ehk	või
<p>Pliiats oli violett ehk lilla.</p> <p>Otsin uue ajakirja ehk žurnaali.</p> <p>Kuremarju ehk jõhvikaid oli tänavu rohkesti.</p> <p>Ta asus Viljandimaale ehk Sakalasse.</p> <p>See oli Toots ehk Kentuki Lõvi.</p>	<p>Kas pliiats oli violett või punane?</p> <p>Too mulle mõni ajaleht või ajakiri!</p> <p>Kas naine müüs mustikaid või jõhvikaid?</p> <p>Ta sõitis Tartu või Võrru.</p> <p>Eemal suusatas Pärt või Eedi.</p>
<p>Kui ühel ajal, isikul, kohal jne. on kaks nime.</p>	<p>Kui juttu on erinevaist asjadest, isikutest, kohtadest jne.</p>

199. **Harjutus.** Koostada 10 koondlauset, tarvitades sidumiseks sõnu **ehk** ja **või**!

200. **Harjutus.** Koostada koondlauseid, tarvitades järgmisi aluseid, öeldisi ja sihitisi! Komad ja sidumiseks tarvitavad sõnad kirjutada värviliselt!

1. Alused:

- a) vihm, lumi, rahe
- b) õpetaja, õpilane
- d) margariin, kunstvõi
- e) kased, tammed, haavad, lepad, pärnad, vahtrad

2. Üeldised:

- a) hüppas, kukkus
- b) lauldi, mängiti, tantsiti
- d) ei kisanud, käratsenud

3. Sihitised:

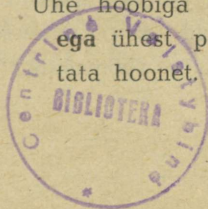
- a) heinu, puid
- b) sängi, voodi
- d) raamatuid, vihikuid, pliiatseid, kumme, sulgi, sulepäid
- e) mängida, hüpata
- g) look, ohjad

Näidis: Vihm, lumi ja rahe on sademed.

39. Liitlause.

201. Ulesanne. Vaadelda ja võrrelda järgmisi lauseid!

Lihtlused	Liitlused
Maad küntakse mitu korda. Seemet külvatakse üks kord.	Maad küntakse mitu korda, seemet külvatakse üks kord.
Tuli usin tulema. Vesi väle veerema. Raha kõrme ka- duma.	Tuli usin tulema, vesi väle veerema, raha kõrme ka- duma.
Rusikas on igaühel. Mõistust on ainult mõnel.	Rusikas on igaühel, aga mõistust on ainult mõnel.
Vaev teeb vanaks. Mure muudab mustaks.	Vaev teeb vanaks ja mure muudab mustaks.
Uhe hoobiga ei lange puu. Uhest palgist ei ehitata hoonet.	Uhe hoobiga ei lange puu ega ühest palgist ei ehi- tata hoonet.

154030

Liitlause koosneb kahest või mitmest lihtlausest. Liitlausest eraldatakse üksikud laused koma või seotakse nad siduvate sõnadega: **ja, aga, ega, kes, mis, et, vaid, kuid, kuidas, kus, kui, siis** jne. Liitlause lugemisel tuleb koma ees häält madaldada ja koma kohal teha väike peatus.

202. **Harjutus.** Moodustada järgmistest lihtlausest liitlauseid! Komad ja sidesõnad kirjutada värviliselt!

1. Rakendatakse hobune ree ette. Sõidetakse palgiveole.
2. Lõpeb heinamaa. Algab võsastik. Seejärel tuleb mets. 3. Eemalt kostab häält. Varsti jõutakse puulõikajate juurde. 4. Saed vinguvad. Löögid lajatakse. Oksad ragisevad. Maa väriseb langevatest puudest. 5. Veel mõni hoop. Mehed hüppavad eemale. 6. Latv lööb värisema. Siis hakkab tüvi kalduma. Ragisedes vajub puuhiiglane lumme. 7. Palgid vinnatakse reele. Voor hakkab liikuma laoplati poole. 8. Lumi krudiseb. Hobused puristavad. Reed nagisevad. Mehed ajavad juttu. 9. Vahepeal on saabunud õhtu. Päike on laskumas metsa taha. 10. Läänetaevas punetab. Lumele langevad pikad varjud. 11. Muutub külmemaks. Reetallad hakkavad laulma. 12. Laoplatil veeretatakse palgid riita. Alustatakse sõitu kodu poole. 13. Aiateibad pauguvad. Kuu paistab. Tähed sirendavad. Lumi on kui kalliskividega üle külvatud.

* **Ulesanne.** Meenutada ja korrata, mida on õpitud laiendamata ja laiendatud lihtlausest ning koondlausest (vt. lk. 90, 116, 119)!

203. **Harjutus.** Märkida sulgudesse laiendamata või laiendatud lihtlause järel **L**, koondlause järel **K** ja lihtlause järel **LL**!

1. 1941. a. juunis ründasid sõnamurdjad fašistid meie maad.
2. Nad kiitlesid, **et** purustavad Nõukogude armee mõne nädalaga. 3. Alguses roomasidki sakslaste tankidiviisid üle meie

a. ö. ö.
Maia kargas trepiastmelt püsti, jooksis
vankudes piki uulitsat sinna, kus äsja varisesid
a. ö. a.
seinad ja püsis alles hajumata suitsupilv. — *Liitlause: liit-*
detud koondlause ja kaks laiendatud liitlausest.

Liitlauseid seotakse vahel väga keerukateks liitlauseteks.
Näiteks:

Kõige enne tõusid üles saarlased, kes, lammutanud kantsi, mille varal piiskop oma mõõgasulastega neid ikkes hoidis, tulid sõjasõiduga mandrile.

* 205. **Ulesanne.** Otsida lugemikust 5 keerulist liitlause! Kõik kirjavahemärgid ja sidesõnad (ja, kui, et, aga, ehk, sest, siis, või, ning jne.) kirjutada värviliselt!

206. **Harjutus.** Kirjutada vihikusse ainult liitlauseid! Kirjavahemärgid ja siduvad sõnad neis kirjutada värviliselt!

1. Tõusis tuul ja hakkas tuiskama ning varsti ei olnud kolme sammugi peale enam midagi näha. 2. Videvik muutus tihedaks pimeduseks ja lage väli uppus sellesse.

3. Hobune sumpas vahvalt edasi ning ma ei püüdnudki teda selles lumemöllus juhtida. 4. Lasksin ohjad lõdvale ja lootsin hobuse teetundmisele.

5. Akki jäi hobune norsates seisma ja ma nägin mingit tumedat kogu otse hobuse ees lamavat. 6. Meenusid järsku kõik jutud tuisus väsinud ja külmunud inimestest. 7. Ronisin ruttu reelt ja sammusin vaatama.

Oli vaid vana istmekott, mille keegi oli teele kaotanud.

207. **Ulesanne.** Vaadelda sidesõnu ja ja ning eelmise harjutuse liitlausestes ning kirjavahemärke nende ees!

Liitlauses harilikult **ja ja ning** ette koma ei panda.
Seda tehakse ainult siis, kui tahetakse pidada erilist
p a u s i (näiteks üllatuse, ootamatuse jne. puhul).

208. **Harjutus.** Koostada vähemalt 6 liitlauset, milles lausete sidumiseks on tarvitatud sidesõnu **ja ja ning!**

209. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi liitlauseid!

Küندmisega tahtis Kalevipoeg austada põllutööd, **mis** ta riigis pidi saama peatööks.

Majast astus välja mõõduka moega vanamees, **kes** oli kuulus Lapu tark Varrak.

Ta teadis, **mis** see oli.

Nemad nägid, **kes** see oli.

Mõ t t e m i s e k s: Millal tarvitame lausete sidumiseks sõna **kes**, millal sõna **mis**?

210. **Ulesanne.** Vaadelda, kuidas muutuvad sõnad **kes ja mis** käänamisel! Missugusesse sõnaliiki kuuluvad sõnad **kes, mis**?

Nimetav:	<i>kes, mis</i>
Omastav:	<i>keda, mida</i>
Osastav:	<i>kelle, mille</i>
Sisseütlev:	<i>kellesse, millesse</i>
Seesütlev:	<i>kelles, milles</i>
Alaltütlev:	<i>kellelt, millelt</i>
Kaasaütlev:	<i>kellega, millega</i>
Ilmaütlev:	<i>kelleta, milleta</i>

ja teistes käänetes:

* *kellest, millest*

* *kellele, millele*

- * kellel, millel
- * kelleks, milleks
- * kellena, millena
- * kelleni, milleni

211. **Ulesanne.** Vaadelda lauseid, milles siduva sõnana esi-
neb sõna **kes**, **mis** käänatult, ja kirjavahemärke!

„Ta saatis sulle selle raamatu tagasi, **mille** ta sinult laenas.”

„Ma ei saa aru, **kellest** sa kõneled.”

„Ma kõnelen poisist, **kellele** sa hiljuti raamatu andsid.”

„Ah, see on see poiss, **kellel** on lокkis juuksed.”

„Jah, seesama.”

Lausete sidumisel sõnadega **kes** ja **mis** (igas käändes) seisab
liitlauses nende ees alati koma.

212. **Harjutus.** Koostada vähemalt 20 säärast liitlauset, milles
lausete sidumiseks on tarvitatud sõnu **kes**, **mis** nimetavas või
mõnes teises käändes!

213. **Ulesanne.** Vaadelda järgmises katkendis neid liitlau-
seid, milles sõnade sidumiseks on tarvitatud sidesõna **et**!

Siis päris Kalevipoeg põõsast järele, kes talle nii head nõu
on andnud. Põõsast tuli vastus, **et** hea nõuandja on väikemees
— siil. Kalevipoeg kutsus siili lagedale, **et** teda tänada. Siil vas-
tas, **et** ta on alasti ja seepärast häbeneb põõsast välja tulla.

214. **Ulesanne.** Otsida lugemikust 10 lihtsamat liit-
lauset, kus lausete sidumiseks on tarvitatud sidesõna **et**!
Sõna **et** ja komad kirjutada värviliselt!

215. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi liitlauseid!

Siil ei julgenud põõsast välja tulla, **seepärast et** ta oli alasti.

Kalevipoeg andis Varrakule isa tarkuseraamatu, **sest** ta oli
seda lubanud.

Kalevipoeg rabas raske rusikaga, **nii et** kalju lõhkes.
seepärast et = sest

Liitlauses pannakse sõna **et** ette alati koma. Kui sõna **et** ees on sõna **seepärast** või **nii**, pannakse koma nende ette.

216. **Harjutus.** Koostada 15 liitlauset, tarvitades lausete sidumiseks sõnu **et**, **seepärast et** ja **nii et**!

217. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Lihtlause	Liitlause
Kalevipoeg esialgu vaid manitses sortsipoegi. vaid = ainult	Sortsipojad ei pannud Kalevipoja manitsusi tähelegi, vaid jagasid hoope edasi.

Lausete sidumisel sõnaga **vaid** seisab liitlauses sõna **vaid** ees alati koma. Lihtlauses sõna **vaid** (tähenduses: **ainult**) ette koma ei panda.

218. **Harjutus.** Koostada 10 lihtlauset, kus esineb sõna **vaid**!

219. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi liitlauseid!

Siilike mässis enese Kalevipoja kasukahõlma, **kuid** sellest piisas ainult seljale ja külgedele.

Kalevipoeg lõi kalju rusikaga lõhki, **kuid** jäi ise kättpidini.

Kui liitlauses laused on liidetud sõna **kuid** abil, pan-
nakse selle ette alati koma.

220. **Ulesanne.** Koostada 10 liitlauset, kus lausete liit-
miseks on tarvitatud sõna **kuid**! Sõnale **kuid** tõmmata joon alla,
komad teha värviliselt!

221. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi liitlauseid!

Kalevipoeg päris Varrakult, **kuidas** saab sõita maailma otsa.
Kalevipoeg tegi nii, **kuidas** siilike õpetas.

Liitlauses on sõna **kuidas** ees alati koma.

222. **Harjutus.** Koostada 10 liitlauset, tarvitades lausete
sidumiseks sõna **kuidas**! Sõnale **kuidas** tõmmata joon alla, komad
teha värviliselt!

223. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi liitlauseid, milles laused
on seotud sõna **kus** abil!

Vennad läksid otsima paika, **kus** oleks sobiv liisku heita.

Vanemad vennad jätsid jumalaga koha, **kus** nad olid kas-
vanud.

Liitlauses on siduva sõna **kus** ees alati koma.

224. **Harjutus.** Asetada järgnevais lauseis puuduvad
komad vajalikkudesse kohtadesse! Seletada, miks komad nii
asetatakse!

1. Kalevipoeg jõudis Soome randa **kus** ta väsinuna istus
kaljurünkale. 2. Esimesed päikesekiired hakkasid särama **kuid**
inimesed alles magasid. 3. Rannal oli Tuuslari paat ahelais kinni

kuid röövli jälgi polnud näha kuskil. 4. Väsinud kangelane heitis veidikeseks puhkama **et** jõudu värskendada **kuid** magas terve ööpäeva **seepärast et** ta oli väga väsinud. 5. Teisel päeval hakkas ta otsima **kus** Tuuslari talu asetseb. 6. Kalevipoeg rändas sisemaale **sest** rannas ei olnud Tuuslari talu näha. 7. Ta rändas kogu päeva **ja** jõudis alles õhtu eel taluni. 8. Kalevipoeg murdis nüüd tammikust kõige tugevama tamme **et** sellega Tuuslarit karistada **ja** tõttas talu õue. 9. Tuuslar puhkas parajasti murul ärkas kangelase sammudest **ja** tahtis põgeneda. 10. Ta jäi hiljaks.

225. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Lihtlauseid	Liitlauseid
<p>Viru laiadel väljadel nähti kihavat vaenlasi kui sipelgaid.</p> <p>Kivi lendas kui linnuke kõrgele pilvedesse.</p> <p>kui = nagu</p>	<p>Kalevipoeg laskis kohe maleva kokku kutsuda, kui kuulis sõjasõnumit.</p> <p>Teised vennad rändasid võõrsile õnne otsima, kui noorem vend sai kuningaks.</p>

Kui liitlauseis sõnaga **kui** seotakse lauseid, siis pannakse sõna **kui** ette alati koma. Lihtlauseis sõna **kui** (täheenduses: **nagu**) ette koma ei panda.

Võrdluse juures sõna **kui** ette koma ei panda.

226. **Harjutus.** Koostada lihtlauseid, milledes on sõnade **kui** ja **nagu** abil esitatud võrdlusi! Võrdlustele tõmmata joon alla!

227. **Harjutus.** Asetada lausetesse puuduvad komad!

1. Kalevi pojad olid jahil **kui** Tuuslar nende ema ära röövis.
2. Pojad asusid **siis** teele kodu poole **kui** päike loojuma hakkas.
3. Nad aimasid halba **kui** nägid õuevärava lahti **ja** toaukse pärani olevat.
4. Kalevi pojad jäid väga kurvaks **kui** nad leidsid ema kadunud olevat.
5. Suur mure rõhus **kui** kivi noorema venna südant.
6. Vendadele selgus röövija **kui** nad leidsid mererannalt Tuuslari jälgi.
7. Pikne lõi Linda kivisambaks **kui** Tuuslar teda tahtis Soome viia.
8. Tuuslar läks **kui** pekstud koer tagasi.
9. Tuuslar puhkas **kui** Kalevipoeg õuele jõudis.
10. Kalevipoeg leinas kaua **kui** ta sai teada **et** ema on surnud.

228. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Lihtlauseid	Lihtlauseid
Kalevipoeg ruttas aga edasi. Isa aga ei ilmutanud end Kalevipojale.	Kalevipoeg tahtis kohe Säde- mete saarele tormata, aga Lapu tark ei lasknud. Mõõk tungis paari tolli süga- vuselt alasisse ja jäi terveks, aga tera läks kahekorra.

Liitlauseis lausete sõnaga **aga** sidumisel on selle ees alati koma. Lihtlauseis sõna **aga** ette koma ei panda.

229. **Harjutus.** Koostada 10 lihtlauseid, kus esineb sõna **aga**, ja 10 liitlauseid, kus sõna **aga** seob lauseid! Sõnale **aga** tõmmata joon alla, komad teha värviliselt.

230. Ulesanne. Vaadelda järgmisi lauseid!

Lihtlauseid	Liitlauseid
Soome sepp laskis siis tuua veel mõõku.	Kui Kalevipoeg Peipsist läbi tuli, siis puhus sorts järve mässama.
Vennad läksid siis ema otsima.	Kui Kalevipoeg tüki aega kodus oli elanud, siis tõusis tal himu reisida maailma otsa.

Liitlauseid lausete sidumiseks tarvitatava sõna **siis** ees on alati koma. Lihtlauseid sõna **siis** ette koma ei panda.

231. Harjutus. Asetada lausetesse puuduvad komad!

1. **Kui** Kalevipojale toodi sõnum **et** vaenlane on maale tunginud **siis** laskis ta kohes maleva kokku kutsuda. 2. Ta kihutas **siis** oma väega vaenlaste kallale. 3. Kalevipoeg oleks oma malevaga kõik vaenlased hävitanud **aga** tema hobune uppus vaenlasi taga ajades rappa. 4. **Kui** mõni aeg oli rahu elatud **siis** toodi uuesti sõnum **et** raudmeeste parved on maale tunginud. 5. Kalevipoeg küsis: „Aga mis **siis** meie noormehed teevad?” 6. Saadikud teatasid **et** noored seisavad norgus **sest** nende mõök ei suuda raudrüüdes sõjamehi hävitada. 7. Kalevipoeg käskis **siis** saadikuil süüa **ja** puhata **aga** ise läks isa kalmukäädale. 8. Ta ootas **et** isa end ilmutaks **ja** teda õpetaks **ning** juhataks. 9. Kõik jäi **aga** vaikseks. 10. **Kui** Kalevipoeg rõhutuna kalmult tagasi jõudis **siis** saatis ta käskjalad välja malevat kokku kutsuma. 11. Ise mattis ta oma kulla hõbeda **ja** muud aarded maha.

232. Ulesanne. Vaadelda järgmisi lauseid!

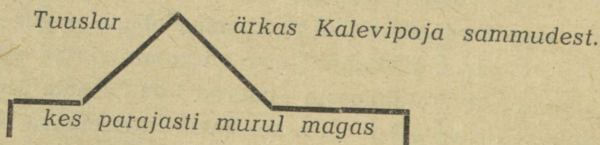
Liitlause on laused seotud sõna siis abil	Liitlause on siduv sõna siis ära jäetud
Kui Kalevipoeg randa jõudis, siis viskas ta lauakoorma õlgadelt.	Kui Kalevipoeg randa jõudis, viskas ta lauakoorma õlgadelt.
Kui Kalevipoeg oma janu oli kustutanud, siis ei leitud järves piiskagi vett.	Kui Kalevipoeg oma janu oli kustutanud, ei leitud järves piiskagi vett.

Kui liitlause lauseid siduv sõna **siis** ära jätta, siis lause mõte ja koma asukoht ei muutu.

233. **Harjutus.** Koostada 15 liitlauset mõeldava siduva sõnaga **siis**! Komad teha värviliselt!

234. **Ulesanne.** Vaadelda isesuguste liitlauseste tekkimist!

I.

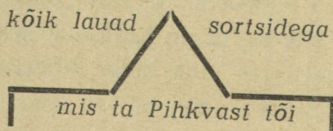

Saame liitlause:

Tuuslar, kes parajasti murul magas, ärkas Kalevipoja sammudest.

II.

Kalevipoeg peksis kõik laud sortsidega võideldes puruks.

Saame liitlause:

Kalevipoeg peksis kõik lauad, mis ta Pihkvast tõi, sortsidega võideldes puruks.

Kui ühe liitlause sees on teine lause, nii et tekib liitlause, siis eraldatakse nad teineteisest komadega.

235. **Ulesanne.** Koostada 10 säärast lauset, kus üks lause on teise sees! Sellele lausele, millesse teine on asetatud, tõmmata joon alla! Komad teha värviliselt!

236. **Harjutus.** Asetada lausesse puuduvad komad!

1. Saaremaal **kus** alati on elanud sitke ning vahva mererahvas valitses vapper vägimees Suur Tõll. 2. Suur Tõll **kes** oli väga suur ja tugev ei olnud uhke ega suureline. 3. Saarte rahvaste vastu **keda** ta valitses oli ta vastutulelik ja alati abivalmis. 4. Tõll elas koos oma naisega **kelle** nimi oli Piret lihtsa mehe kombel Tõllustes.

5. Kord soovis Piret **kes** paja tulele oli pannud kapsasuppi keeta. 6. Suur Tõll **kelle** kapsaaed oli Ruhnu saarel läks siis kapsaid tooma. 7. Ta sammus läbi mere **mis** ei ulatunud talle põlvini kiiresti Ruhnu saarele. 8. Seal täitis ta koti **mille** ta kaasa oli võtnud kapsastega ja ruttas jälle koju. 9. Parajasti siis **kui** ta Tõlluste õuele jõudis hakkas vesi pajas keema.

40. Kordavat.

*237. **Harjutus.** Leida järgmistest lausetest, missugused neist on koondlause, missugused liitlause! Kirjutada liitlause vihkusse ja tõmmata alusele üks, öeldi-

sele kaks joont alla! Siduvad sõnad ja kirjavahemärgid kirjutada värviliselt!

1. Kogu öö sadas lund ja hommikuks oli maa jälle kaetud värske lumivaibaga. 2. Eeri ja Väino otsustasid suuskadel kooli sõita. 3. Kiiresti tõi Eeri suusad, korraldas nende sidemed ja võidis nad sobiva määrdega. 4. Väino kontrollis kepid ning isa vaatas üle poiste saapad. 5. Ema tõi poistele suusaülikonnad ja paksud sukad. 6. Poisid riietusid kiiresti, sõid ja asusid teele koolimaja poole. 7. Ees suusatas Väino, temale järgnes Eeri. 8. Suusad libisesid hästi ja varsti hakkas eemalt koolimaja paistma. 9. Mäerinnakult laskudes riivas Eeri Väinot, ning Väino kukkus. 10. Eeri aitas venna üles ning sõit läks endise hooga edasi. 11. Varsti jõudsid poisid kooliõuele, vallandasid suusad, pühkisid neilt lume, asetasi nad puukuuri ja astusid rõõmsatena koolimajja.

*238. **Harjutus.** Asetada koma, kuhu vaja!

1. Kui õpetaja andis meile kirjutada kirjandi siis kuulasin tähelepanelikult tema seletusi. 2. Kodus mõtlesin kirjandist pikemalt aga kirjutama veel ei hakanud. 3. Koostasid vaid kava. 4. Järgmisel päeval asusin siis kirjandit kirjutama. Kirjutamisel jälgisin hoolega et ma kavast kõrvale ei kalduks. 5. Enne ma tööd ei katkestanud kui kirjand oli mustalt valmis. 6. Valminud töö jätsin siis mõneks päevaks seisma. 7. Siis aga võtsin ta uuesti käsile. 8. Kõigepealt lugesin ta läbi aga mitte vaikselt vaid kõvasti. 9. Kui märkasid segaseid lauseid või õigekirjavigu parandasid need kohe. 10. Seejärel arvustasin teda mõttes kui võõrast tööd. 11. Lõpuks lugesin kirjandi veel kord enesele ette ja jälgisin seejuures vaid kirjavahemärkide asetust. 12. Alles siis kui kõik oli korras kirjutasin kirjandi puhtalt vihikusse.

*239. **Harjutus.** Asetada koma, kuhu vaja!

1. Neljast vennast kolm olid usinad aga üks oli nii laisk et teda kutsuti laisaks Aaduks.

2. Kui vennad läksid alet põletama siis teised põletasid usinasti kogu päeva nii et high turjalt tilkus aga laisk istus vaid alemaa serval kivil ja urgitses suure varbaga tuhka.

3. Vanemad vennad tõrelesid siis Aaduga aga Aadu vastas:

„Küllap oleksin minagi usin kui leiaksin endale paraja ameti.”

4. Kui õhtul hakati koju minema läksid teised jalgsi kuid Aadu oli nii laisk et ei viitsinud isegi astuda. 5. Tema võttis ühe mitmeharulise juurika mis ei olnud ära põlenud istus sellele kaksiti nagu hobusele selga ning tõukas siis kahe kepi varal nagu suuskadel sõites kodu poole. 6. Sõitis selle pärast et oli laisk.

(Muinasjutu järgi)

*240. **Harjutus.** Asetada koma, kuhu vaja!

1. Kui pulmapidu oli otsa lõppenud ilmus kuningatütar Aadu juurde. 2. Ei olnudki ta tore vaid oli väiksevõitu. 3. Ei olnudki kaunis ega valgevereline vaid oli hall. 4. Ei olnud tal peas teemantkroon vaid oli vask-kroon.

5. Aadu ütles:

„Sa petsid mind! 6. Aga mis sinna ikka parata!”

7. Kuningatütar vastas:

„Ma ei petnud sind kuid mind rõhub raske mure. 8. Mul oli õde kuid kolm aastat tagasi jäi ta kadunuks. 9. Kui sa võid ta tagasi tuua siis muutun imeilusaks.”

10. Kaua mõtles Aadu kuidas saaks kuningatütrelle õe tagasi muretseda. 11. Lõpuks võttis ta vilespilli ja hakkas seda puhuma. 12. Kohe jooksis Aadu juurde hulk rebaseid kes küsisid:

„Utle meile mis sind vaevab.”

13. „Ma tahan teada k u s a s u b m u n a i s e õ d e .”

14. „Me teame k u s t a a s u b . 15. S ü g a v a l l a a n e s e l a b h i i g l a n e -
K õ m a k e s h o i a b t e d a v a n g i s .”

(Muinasjutu järgi)

41. Otsene kõne.

241. **Ulesanne.** Kirjutada järgmine pala vihikusse! Lausetes see osa, milles on antud sõna-sõnalt ühe või teise isiku jutt, kriipsutada alla! Jämendatult trükitud kirjavahemärgid teha värviliselt! Järjekorranumbreid mitte kirjutada!

Vahetunnil.

On vahetund. Õue nurgas lumimemme juures seisavad IV klassi poisid Eeri ja Tiit. Eemalt tuleb sama klassi õpilane Jaan Eeri juurde ja küsib:

„Kas sul eesti keele kirjand on juba valmis?” (1)

Lumekuule pildudes vastab Eeri:

„See tuleb alles esmaspäeval ära anda.” (2)

Tiit, kes jutlemist pealt kuulab, hüüab uhkustades sekka:

„Minul on see juba ammu valmis!” (3)

„Kui pikk ta sul tuli?” pärib kohe Jaan. (4)

„Kümme lehekülge,” vastab Tiit suurustades. (5)

„Nii pikk!” imestab Jaan. (6)

„Ära sa, Tiit,” hüüab Eeri pahandades, „hakkameile valetama!” (7)

„Sina, Eeri,” kaitseb ennast Tiit, „oled kade ja ei taha seepärast uskuda.” (8)

„Millest sa,” kahtleb nüüd ka juba Jaan, „nii pikalt küll kirjutasid?” (9)

Kõlab kell. Jutt katkeb ja poisid jooksevad klassi.

Otseses kõnes esitatakse sõna-sõnalt need sõnad, mida kõneleja ütles. Otsene kõne asetatakse jutu- märkide vahele.

*242. **Ülesanne.** Lugeda eelmist pala nii, et üks on Eeri, teine Jaan ja kolmas Tiit! Neljas lugegu lisaseletused!

243. **Ülesanne.** Vaadelda tähelepanelikult kirjavahemärke otsese kõne juures (nr. 134, 137, 187, 239, 240 jt.)! Piltlikult võib otsest kõnet märkida järgmiselt:

I. (1., 2., 3.)

<u>S</u>	:	<u>„S</u>	? . !”
Lisaseletus.		Otsene kõne.	

II. (4., 5., 6.)

<u>„S</u>	? , !”	v	.
Otsene kõne.		Lisaseletus.	

III. (7., 8., 9.)

<u>„S</u>	,”	v	,	<u>„v</u>	? . !”
Otsene kõne.		Lisaseletus.		Otsene kõne.	

Märkus: S = suurtäht
v = väiketäht

244. **Harjutus.** Koostada näiteid igale piltlikult kujutatud otsese kõne märkimisviisile (vähemalt üks näide igaühe kohta, kokku 9 näidet)! Püüda lausetega moodustada väike jutuke!

245. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi otsese kõnega lauseid!
 Enne õpetaja klassi ilmumist sosistab Jaan Eerile:
 „Ma tahaksin täna vastata!”
 „Ma tahaksin ka!”
 „Mul on täna kõik hästi õpitud. Hommikul enne koolitulekut kordasin veel üle. Koolis otsisin suurelt kaardilt ka kõik kohad üles,” seletab Jaan Eerile.

Juttudes esineb sageli otsest kõnet ilma lisaseletusteta. Kui ühe isiku otsene kõne koosneb mitmest lausest, siis lõppjutumärgid pannakse pärast viimast lauset.

246. **Ulesanne.** Kirjutada jutuke, kus esineb rohkesti otsest kõnet! Kirjavahemärgid otseses kõnes teha värviliselt!

247. **Harjutus.** Tõmmata otsesele kõnele joon alla ja asetada puuduvad kirjavahemärgid!

Viiu askeldab parajasti taldrikute ja märgade lappidega, kui Helle sisse astub.

Tere Viiu Mis sa siin teed pärib kohe Helle

Tere tere Panen seemneid idanema vastab Viiu

Helle ei taipa, mis Viiul käsil on, ja küsib

Aga miks sa neid nii vara kasvama paned

Ega ma naerab Viiu neid seemneid mulda panegi Ma teen idanemisproovi

Idanemisproove tehakse ju maal Ma olen lehest mitu korda sellest lugenud Aga teil ei ole ju põldu

Aga aiamaa on

Ja sinna külvate tänavu siis vilja imestab Helle

Põldvilja küll mitte selgitab Viiu aga aedvilja küll

Nüüd tuleb Helle lähemale ja pärib

Mis seemneid sa siis idanema paned

Porgandi- ja kurgiseemneid Nendest ei tea kunagi ilma katsetamata, kuidas nad idanevad

Täiesti õige hüüab Helle Möödunud aastal külvasime porgandeid kaks korda

Viiu naeratab ja ütleb

Tänavu ole targem ja tee juba varakult idanemisproove nagu mina

*248. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid ja kirjavahemärke neis!

Laused sisaldavad otsest kõnet	Laused ei sisalda otsest kõnet
„Kuhu sa lähed?“ küsis Jaak.	Jaak küsis, (et) kuhu ta läheb.
Peep vastas: „Ma lähen koju.“	Peep vastas, et ta läheb koju.
„Sa tule,“ hüüdis Uno, „pärast meile albumit koostama!“	Uno hüüdis, et ta tulgu pärast neile albumit koostama.
„Tulen, tulen!“	Peep vastas, et ta tuleb.

Kui me lauses ei anna sõna-sõnalt edasi, mida üteldi, vaid jutustame sellest, saame otseste kõneta jutustavad laused.

*249. **Harjutus.** Kirjutada järgmisest katkendist ümberjutustus! Ümberjutustuses otsest kõnet mitte tarvitada! Kus võimalik ja sobiv on, muuta otseste kõnega laused sõna et kasutades jutustavateks lauseteks!

Vares keedab hernesuppi.

Ühel päeval mõtles vares:

„Vaja õige keeta hernesuppi.”

Aga varesel oli üksainus hernes. Vähe supiks.

Hiireke jooksis sealt mööda.

„Mille üle sa mõtled, vares?” küsis ta.

„Tahan keeta hernesuppi, aga mul on üksainus hernes.”

„Tee nii nagu inimesed,” õpetas hiir. „Nemad istutavad herne mulda ja ootavad, kuni sellest kasvab hulk herneid. Ja nendest nad saavad juba suppi.”

Vares lendas põllule ja istutas herne mulda. Siis ta tõi paja, kallas selle vett täis, tegi tule alla ja jäi ootama, kuni hernest kasvab mitu hernest. Ta mõtles: „Seni kui vesi keema läheb, peaksid nad mul juba käes olema.”

42. Kordavat.

*250. **Harjutus.** Valida järgmisest palast I, II või III osa, silbitada kõik sõnad sidekriipsukesega ja näidata püstjoonega, kust kohast võib neid sõnu poolitada! Otsese kõne kirjavahe-märgid teha värviliselt!

I.

„Ma ei õpi koolis sugugi halvasti, aga ikka ütleb ema, et on vaja veel paremini õppida,” kurtsin ühel päeval vanaisale.

„Vaata,” ütles vanaisa, „sinu ema töötab neljal teljel ja ületab oma päevanormi mitmekordselt, kuid ta ei rahuldu sellega, sest võib veel paremini töötada. Samuti võid sinagi paremini õppida, sest nõukogude kool annab õppimiseks kõik võimalused.”

II.

Ja vanaisa jutustas edasi:

„Sinu ema töötab juba 17 aastat kangruna. Varem ta töötas oma päeva, sai väikese palga, ja rohkem ta ei püüdnudki.”

„Miks ta siis ei püüdnud rohkem?” küsisin.

„Kodanlikul ajal ei hinnatud inimesi vääriliselt. Naised, kes küll tegid võrdset tööd meestega, said hoopis väiksemat palka. Naiste tööd ei soodustatud ja naised ei edutatud. Seepärast ei püüdnud emagi rohkem.

III.

Nõukogude kord tõi aga täieliku muudatuse. Naistele anti meestega võrdsed õigused. Ema asus tööle „Punases Koidus” algul kahel teljel ja varsti koguni neljal. Nüüd kannab ema austavat stahhaanovlase nime ning tema tööd hinnatakse ka vastava töötasuga,” lõpetas vanaisa.

(P. Prussakovi järgi)

edutama — kõrgemale ametile viima.

Näidis: *Ma ei õ-pi koo-|lis su-|gu-|gi hal-|vas-|ti...*

*251. **Harjutus.** Otsustada, kas küsimärgi ees seisev häälik tuleb kirjutada ühe- või kahekordse tähega! Kirjavahemärgid kirjutada värviliselt!

„Mis? sa?, isa, si?n te?d?”

„Ma? vaatan, kas? aiatööriistad on? korras.”

„Kas? ma? on? juba sula, et? tööriistu korrastad?”

„Ma? ei sa? aru, mis? sa? naljatad,” vastas isa. „Varsti on? ju? kevad ukse e?s. Kes? na?d si?s parandab? Ei si?s ole sul? ega mul? aega selleks tööks. Näed, sel? rehal on? pi?d katki, tol? vars murdunud. Ka? su? labidas tahab parandada.”

„Jah, isal on? õigus,” mõtlesin ma ja ütlesin:

„Las? ma? tulen sulle appi.”

„Hea kül?! Si?n on? mu? labidas. Ä?r on? tal? nüri. Võta vi?i ja? lükka se? teravaks. Si?s on? mul? mu? töö jaoks rohkem aega.”

*252. **Harjutus.** Määrata palas kõik tuntud lauseliikmed! Oeldisele kirjutada ö., alusele a., sihitisele s., täiendile t. ja üttele ü!

Kusta tegi lauakestest väikest majakest.

„Mis sa seal teed, Kusta?”

„Kuldnokkadele pesakasti, vennas. Kevad ju saabub! Varsti ilmuvad kuldnokad. Nad kaitsevad meie viljapuuaeda. Kevadel sigib aias röövikuid, põrnikaid ja lehetäisid. Ja need kõik näri- vad, söövad ja rikuvad puude lehti ja õisi. Kuid kuldnokk toi- dab end nendest. Ta hukkab iga päev tohutul hulgal röövikuid, põrnikaid ja lehetäisid. Nüüd aga seame majakese puu otsa.”

Kusta võttis pika ridva ja lõi pesakasti naeltega tugevasti ridva külge. Siis sidus ta ridva õunapuu tüve külge. Pesakasti avause seadis ta vastu lõunat. Kuldnokad armastavad seda.

KÄÄNAMINE.

43. Üldisi aluseid.

***Ulesanne.** Korrata, missugused sõnaliigid kuuluvad k ä ä n d - s õ n a d e hulka (vt. lk. 70)!

253. **Harjutus.** Leida järgmisest palast kõik k ä ä n d - s õ n a d! Nimisõnale tõmmata kaks, omadussõnale üks, arv- sõnadele laineline ja asesõnadele katkendiline joon alla!

1. Ma õpin Männipalu Seitsmeklassilise Kooli neljandas klas- sis. 2. Meie klassis on kolmkümmend üks õpilast. Neist on seit- seteist tüdrukud ja neliteist poisid. 3. Ma istun esimeses pingis. 4. Minu pinginaabriks on Helju Tigane. 5. Ta on väga hoolas ja korralik õpilane ning selle pioneerisalga juht, kuhu mina kuulun.

6. Meie klass asetseb teisel korral. 7. Aknast võin näha oma kodu, mis on kilomeetri kaugusel. 8. Sagedasti vahetunnil vaa- tan sinna ja mõtlen kodustele. 9. Koolis on küll hea olla, kuid kodus isa ja ema juures on veel parem.

254. **Harjutus.** Kirjutada järgmised laused ainsuse asemel mitmuses (nii nagu oleks juttu paljudest raamatutest)! Har- vendatult trükitud sõnadele tõmmata joon alla!

1. Antsule kingiti sünnipäevaks ilus raamat. 2. Ra a - m a t u selg oli pruunist nahast. 3. Kaaned olid raamatul rohelised. 4. Raamat us oli hulk jutte ja palju pilte. 5. Uus raamat oli kõige toredam Antsu väikeses raamatu- kogus. 6. Seda uut raamatut hoidis Ants hoolega. 7. Ta pani

raamatule kohe paberi ümber. 8. Ka kirjutas ta raamatusse oma nime. 9. Kui Antsul oli aega, siis luges ta uuest raamatust jutte või vaatas pilte.

10. Ukskord läks Ants kingitud raamatuga kooli. 11. Sinna jõudis ta aga raamatuta. 12. Ta oli teel raamatu kaotanud. 13. Ants läks kohe raamatut otsima. 14. Ärevuses paistsid talle eemalt kõik teel lamavad esemed kaotatud raamatuna. 15. Uht lauaotsa pidas ta päris kindlasti oma raamatuks. 16. Lõpuks siiski märkas Ants tee ääres raamatut. 17. Kiiresti jooksis ta raamatuni ja tõstis selle üles. 18. Ta pühkis raamatult tolmu ja ruttas õnnelikuna kooli tagasi.

Näidis: 1. *Antsule kingiti sünnipäevaks ilusad raamatud.*

255. **Harjutus.** Kirjutada nr. 254 lausetest välja kõik erinevad muuted sõnast **raamat!** Leida, missugusele küsimusele iga väljakirjutatud sõna vastab! Kirjutada ka samade sõnade mitmus (vt. eelmine harjutus)!

Näidis:	Ainsus	Küsimus	Mitmus
	raamat	mis?	raamatud

256. **Ulesanne.** Loendada eelmisest harjutusest, mitmes erinevas muutes esineb sõna **raamat!** Mis liiki on sõna **raamat?**

Käändsõnad (nimi-, omadus-, arv- ja asesõnad) esinevad ainsuses ja mitmuses 14 isesuguses muutes, **käändes**. Käändsõna muutmist nimetatakse **käänamiseks**.

257. Käänete nimetused, järjekord ja küsimused on järgmised:

Käände nimetus	Küsimus	Ainsus	Mitmus
1. Nimetav:	kes? mis?	<i>raamat</i>	<i>raamatud</i>
2. Omastav:	kelle? mille?	<i>raamatu</i>	<i>raamatute</i>
3. Osastav:	keda? mida?	<i>raamatut</i>	<i>raamatuid</i>
4. Sisseütlev:	kellesse? millesse?	<i>raamatusse</i>	<i>raamatutesse</i>
5. Seesütlev:	kelles? milles?	<i>raamatus</i>	<i>raamatutes</i>
6. Seestütlev:	kellest? millest?	<i>raamatust</i>	<i>raamatutest</i>
7. Alaleütlev:	kellele? millele?	<i>raamatule</i>	<i>raamatutele</i>
8. Alalütlev:	kellel? millel?	<i>raamatul</i>	<i>raamatutel</i>
9. Alaltütlev:	kellelt? millelt?	<i>raamatult</i>	<i>raamatutelt</i>
10. Saav:	kelleks? milleks?	<i>raamatuks</i>	<i>raamatuteks</i>
11. Olev:	kellena? millena?	<i>raamatuna</i>	<i>raamatutena</i>
12. Rajav:	kelleni? milleni?	<i>raamatuni</i>	<i>raamatuteni</i>
13. Kaasütlev:	kellega? millega?	<i>raamatuga</i>	<i>raamatutega</i>
14. Ilmaütlev:	kelleta? milleta?	<i>raamatuta</i>	<i>raamatuteta</i>

Mõtlemiseks: Millal tarvitame küsimusi **kes? keda? kelle?** jne., millal küsimusi **mis? mida? mille?** jne.? Missuguseid käandeid on juba varem tundma õpitud?

258. Ulesanne. Vaadelda järgmisi tabelleid!

I.

Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitmus		
	Sõna tüvi	Käände-lõpp	Sõna tüvi	Mit-muse tunnus	Käände-lõpp
Nimetav: mis?	raamat	—	raamatu-	—	-d
Omastav: mille?	raamatu	—	raamatu-	-te	
Osastav: mida?	raamatu-	-t	raamatu-	—	-id
Sisseütlev: millesse?	raamatu-	-sse	raamatu-	-te-	-sse
Seesütlev: milles?	raamatu-	-s	raamatu-	-te-	-s

Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitmus		
	Sõna tüvi	Käände-lõpp	Sõna tüvi	Mit-muse tunnus	Käände-lõpp
Seestütlev: millest?	raamatu-	-st	raamatu-	-te-	-st
Alaleütlev: millele?	raamatu-	-le	raamatu-	-te-	-le
Alalütlev: millel?	raamatu-	-l	raamatu-	-te-	-l
Alaltütlev: millelt?	raamatu-	-lt	raamatu-	-te-	-lt
Saav: milleks?	raamatu-	-ks	raamatu-	-te-	-ks
Olev: millena?	raamatu-	-na	raamatu-	-te-	-na
Rajav: milleni?	raamatu-	-ni	raamatu-	-te-	-ni
Kaasaütlev: millega?	raamatu-	-ga	raamatu-	-te-	-ga
Ilmaütlev: milleta?	raamatu-	-ta	raamatu-	-te-	-ta

II.

Käände nimetus ja küsimus	Ainsus		Mitmus		
	Sõna tüvi	Käände-lõpp	Sõna tüvi	Mit-muse tunnus	Käände-lõpp
Nimetav: kes?	taat	—	taadi-	—	-d
Omastav: kelle?	taadi	—	taati-	-de	
Osastav: keda?	taati	—	taati-	—	-sid
			taate		
Sisseütlev: kellesse?	taadi-	-sse	taati-	-de-	-sse
Seesütlev: kelles?	taadi-	-s	taati-	-de-	-s
Seestütlev: kellest?	taadi-	-st	taati-	-de-	-st
Alaleütlev: kellele?	taadi-	-le	taati-	-de-	-le
Alalütlev: kellel?	taadi-	-l	taati-	-de-	-l
Alaltütlev: kellelt?	taadi-	-lt	taati-	-de-	-lt
Saav: kelleks?	taadi-	-ks	taati-	-de-	-ks
Olev: kellena?	taadi-	-na	taati-	-de-	-na
Rajav: kelleni?	taadi-	-ni	taati-	-de-	-ni
Kaasaütlev: kellega?	taadi-	-ga	taati-	-de-	-ga
Ilmaütlev: kelleta?	taadi-	-ta	taati-	-de-	-ta

Mitmuse omastava käändelõppu (-te, -de) nimetatakse
mitmuse tunnuseks.

Eraldades sõnast käändelõpu ja mitmuse tunnuse, jääb
järele sõna **tüvi.**

259. **Ulesanne.** Uurida tabelitest (vt. nr. 258):

Mille poolst erineb ainsus mitmusest?

Miks nimetatakse mitmuse omastava käändelõppu mit-
muse tunnuseks?

Missugune sarnasus on küsimusel ja käändelõpul?

260. **Harjutus.** Leida harvendatult trükitud sõnadele küsi-
mus ja määrata, missuguses ainsuse või mitmuse käändes
sõna on! Küsimus ja käände nimetus kirjutada sõna järel sul-
gudesse! Ainsus märkida tähega **a.**, mitmus tähega **m.**!

1. Ja kui siis läks kevadeks () ja Pedja oma vetega
() Emajõkke () tuli, oi-oi! 2. Uleöö kerkis vesi nii kõr-
gele (), et madalate majade () alumisel kor-
ral () sulksus ta aknalauani (), ulatus poolde
ahju (), lakkus teisele korrale () viivat treppi ()
juba keskpaigast (). 3. Täiskasvanud tähtsitasid ja kiru-
sid, noorsugu () aga rõõmustas, lõdisedes ja külmeta-
des. 4. Õuedes () ujus puuhalge () ja taku-
torte (), keerles pesupali () ja toober (), tiirles
tunne (). 5. Aga tubades (), seal nähti kausse ()
ja puulusikaid () reisil olevat, ujus vana rattata ()
vokk imeliku vee-elukana () ringi, trepiast-
metel () kükitas konni () ja nad vaatasid nii kevadiselt
rõõmsate silmadega () ringi. 6. Ja ühel keva-
del () lõi perenaine alumiselt korralt () roobi-
varrega () surnuks suure havi (), kes eksles pikas
vööruses (), lüües sabaga () tigidalt laksu, otsekui

ei meeldiks temale (), et vaeste inimeste () elamud () linna () ääres on nii kitsad ja keerukad. 7. Uhel kevadel () tuli suur siga ujudes. 8. Ta oli vee () kerkides ja surmahirmus () pillutanud putka () enese () ümbert ja ujus rõhkides inimeste () elamusse () õigust () nõudma... 9. Nii oli vanas Tartus () luhaäärsetel tänavatel () aastat () kakskümmend viis tagasi.

(L. Kibuvitsa „25-aastane kala“ aineil)

Näidis: *Ja kui siis läks kevadeks (milleks? — a. saav)...*

261. **Harjutus.** Eraldada harvendatult trükitud sõnades käändelõpp ühes mitmuse tunnusega (kui see on olemas) püstkriipsuga ja tõmmata sõna tüvele joon alla!

1. Voolavate rennide, kraavide ja loikude juures algab uus elu. 2. Kui aga vähegi aega on, siis elavad lapsed tundide kaupa vete ääres. 3. Ise vahel poolest säärest saadik märjad, ninad enestel punased, jalad külmetavad, aga kevad ei lase toas viibida. 4. Siin kaevatakse labidatega kraavisid, seal päästetakse rämpsust sündinud veepais lahti; siin meisterdatakse pilbastest vesirattaid, seal lastakse laastusid laevadena mööda niresid edasi! 5. Kõikidele jätkub igas paigast tööd ja tegemist hommikust õhtuni.

Näidis: Voolavate rennide.....

44. Sõnade käänamist.

262. **Ulesanne.** Vaadelda sõna **sepp** käänamist!

Ainsus.

1. **Nimetav:** kes? *Sepp* rautab hobust.
2. **Omastav:** kelle? *Sepa* käed on tugevad.

3. **Osastav:** keda? *Poiss hüüdis seppa.*
4. **Sisseütlev:** kellesse? *Mis puutub meie seppasse, siis on ta mees omal kohal.*
5. **Seesütlev:** kelles? *Keegi ei pettunud uues seppas.*
6. **Seestütlev:** kellest? *Lehes oli kirjutatud naaberküla eeskujulikust seppast.*
7. **Alaleütlev:** kellele? *Põllutööriistade remondi kiire teostamise eest avaldati seppale kiitust.*
8. **Alalütlev:** kellel? *Seppal peab olema palju jõudu.*
9. **Alaltütlev:** kellelt? *Seppalt tuldi nõu küsima.*
10. **Saav:** kelleks? *Minu vend õpib seppaks.*
11. **Olev:** kellena? *Ta töötab meie külas seppana juba ligi 10 aastat.*
12. **Rajav:** kelleni? *Ma jooksin seppani.*
13. **Kaasaütlev:** kellega? *Isa pidas seppaga viljaniitja remondi asjas nõu.*
14. **Ilmaütlev:** kelleta? *Pajuste küla on juba pikemat aega seppata.*

Mitmus.

1. **Nimetav:** kes? *Seppad pidasid koosolekut.*
2. **Omastav:** kelle? *Ajalehes kirjutati seppade uutest töövõitudest.*
3. **Osastav:** keda? *Vabrikus töötab palju seppi.*
4. **Sisseütlev:** kellesse? *Mis puutub selle vabriku seppadesse, siis on nad kõik tublid mehed.*
5. **Seesütlev:** kelles? *Kas keegi julgeb neis seppades kahelda?*
6. **Seestütlev:** kellest? *Seinalehes kirjutati seppadest, kes ületasid norme viiekordselt.*
7. **Alaleütlev:** kellele? *Seppadele ehitati uus pesuruum.*
8. **Alalütlev:** kellel? *Seppadel on nahast põlled.*
9. **Alaltütlev:** kellelt? *Seppadelt oodati uusi töövõite.*
10. **Saav:** kelleks? *Tööstuskooli lõpetajad tunnistati õppinud seppadeks.*

11. **Olev:** kellena? *Nad töötavad vabrikus seppadena.*
12. **Rajav:** kelleni? *Kuuldused naabertehase töösaavutustest ulatusid seppadeni.*
13. **Kaasaütlev:** kellega? *Mulle meeldib seppadega jutelda.*
14. **Ilmaütlev:** kellela? *Kui me noori ei õpeta, võime jääda seppadeta.*

263. **Harjutus.** Käänata lausetes ainsuses ja mitmuses sõna **sepp** eeskujul sõna **kott!** Sõnale **kott** tõmmata kõikides käänetes joon alla! Käändelõpud teha värviliselt!

264. **Harjutus.** Lugeda pala ja määrata, missuguses ainsuses või mitmuses käändes esinevad harvendatult trükitud sõnad!

Nõukogude armee lipud, võidulipud, on lehvitud uhkelt paljude riikide pealinnades. Nende lippude all on võidelnud miljonid julged sõdurid ja võitnud vastaseid ka kõige raskemais lahinguis.

Iga võitlejat haarab ülev tunne, kui väeosa ette tuuakse punane lipp — väeüksuse au, valvsuse, kuulsuse ja pühaduse võrdkuju.

Igal lipul on oma ajalugu. Nähes oma väeosa lippu, meenuvad igale sõjamehele möödunud võitlused, rünnakud, võidukad tormijooksud ja vaenlase purustamine, mis lõppes ajalooliste võitudega.

Venemaal on olnud väeosadel lippe juba ammu. Vene rahva ajaloos on need lipud olnud alati kodumaa kuulsuse võrdkujuks ja on tuletanud meelde igale võitlejale kodumaa kaitsmise püha kohust. Esimestele vene kaardiväe-polkudele annetas Peeter I lipud pealkirjaga: „Nende lippudega võida“.

Armastus ja uhkus väeosa lipu vastu on kandunud armee ridades aastast aastasse ja vaimustanud vene sõdureid surematuiks kangelastegudeks.

Nõukogude Liidus on kõige rikkalikum kogu vaenlastelt võetud lippudest. Muuseumides hoitakse 360 rootsi lippu —

Karl XII ajast, 370 preisi lippu, üle 200 Napoleoni väeosade lipu, ligi 1000 türgi lippu, samuti itaalia, ungari, soome jne. lippe.

Võiduparaadil 24. juunil 1945 Moskvas Punasel väljakul heideti Lenini mausoleumi ette vastase vangivõetud väeosade arvukatest lippudest 200 haakristiga lippu. Need lipud olid meie võidukate lahingute sõjasaak. Saksa fašistid lootsid nende lippudega marssida Moskva Punasele väljakule, kuid ei saanud. Nendele lippudele sai osaks olla heidetud põrmu meie võidukate vägede ette.

(„Noorte Hääle” järgi)

265. **Ulesanne.** Jälgida sõna **lukk** käänamisel, kuidas kään-
deid üksteisest tuletatakse!

	Ainsus	Mitmus
Nim.:	lukk	luku - d
Omast.:	luku	iukku - de
Osast.:	lukk	lukke e. lukku - sid
Sisseütl.:	→ luku - sse e. lukku	→ lukkude - sse
Seesütl.:	→ luku - s	→ lukkude - s
Seestütl.:	→ luku - st	→ lukkude - st
Alaleütl.:	→ luku - le	→ lukkude - le
Alalütl.:	→ luku - l	→ lukkude - l
Alaltütl.:	→ luku - lt	→ lukkude - lt
Saav.:	→ luku - ks	→ lukkude - ks
Olev.:	→ luku - na	→ lukkude - na
Rajav.:	→ luku - ni	→ lukkude - ni
Kaasaütl.:	→ luku - ga	→ lukkude - ga
Ilmaütl.:	→ luku - ta	→ lukkude - ta

Mõtlemiseks:

Missuguseid kään-
deid on vaja teada, et sõna kõikides kään-
tes õieti käänata?

266. **Ulesanne.** Eelmise ülesande põhjal märkida vihikusse, missugused käänded tuletatakse:

- 1) ainsuse osastavast,
- 2) ainsuse omastavast,
- 3) mitmuse omastavast.

Põhikääneteks nimetatakse ainsuse ja mitmuse omastavat.

Ainsuse omastava järgi käänatakse kõik ainsuse käänded alates sisseütlevast ja siit saadakse ka mitmuse nimetav. Mitmuse omastava järgi käänatakse kõik mitmuse käänded alates sisseütlevast.

267. **Ulesanne.** Otsida rohkesti sõnu, mida käänatakse nagu sõna **sepp** (lühidalt — **sepp**-tüübilised sõnad)! Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „sepp“ käänatakse: kott, kukk, ...

268. **Ulesanne.** Vaadelda sõna **sepp** käänamisel tüve häälikute muutusi!

	Tugevas astmes.		Nõrgas astmes.	
	Ainsus.	Mitmus.	Ainsus.	Mitmus.
Nimetav:	sepp (III)			sepa d (II)
Osastav:	seppa (III)	seppi (III) e. seppa sid (III)		
Omastav:		seppa de (III)	sepa (II)	
Sisseütlev:		seppa desse (III)	sepa sse (II)	
Seesütlev:		seppa des (III)	sepa s (II)	

Nendel sõnadel, millede käänamisel **tüves** mõni häälik muudab vältet, on kaks astet: tugev ja nõrk.

269. **Ulesanne.** Uurida, missugustes käänetes on **sepp-tüüpi** sõnad tugevas, missugustes nõrgas astmes!

270. **Harjutus.** Tõmmata nendele sõnadele, mis on tugevas astmes, joon alla!

Juttudele, jutuks, jutud, mõtetes, mõtte, mõttes, seebiga, seepidel, seebid, seepideks, seepide, (ühe) lille, (mitu) lille, lillele, lilledega, lilled, koobas, koobastes, koopa, koopari, noor, noore, noortele, noori, tikkudel, tikkudeta, tiku, tikuga, tikkude, kassi (saba), kass, (silitasin) kassi, kassidel, taat, taatidega, taadile, taadid, taadiga.

271. **Harjutus.** Otsustada, kas sõna, milles on küsimärk, tuleb kirjutada tugevas või nõrgas astmes!

1. Väikesel Annel oli palju nuk?e. 2. Kõige armsam oli talle aga üks suur nuk?. 3. Täna hommikul äratas ta selle nuk?u, pesi märja lap?iga tema näo, kammis tema tuk?a, sidus lok?idesse pik?a paela, pani talle siniste täp?idega kuue ja pik?ade varrukatega jak?i ülle, pik?ad suk?ad ja väikesed tut?idega kingad jalga ning punase lot?iga mütsi pähe. 4. Teiste nuk?ude juures Anne nii palju aega ei viitnud. 5. Siis küpsetas ta nuk?udele pap?itük?idest käk?e ja keetis pot?itäie sup?i. 6. Käk?idele riputas ta liiva suhkruks peale, sup?ile pani valgeid kivitük?e pek?iks juurde. 7. Kui nuk?ud olid toidetud, otsis Anne kap?ist nuk?ulap?ide kot?i üles ja hakkas rut?uga nuk?udele uusi tek?e õmblema. 8. Tek?ide pealisriideks võttis ta ühe pruuni kollaste jut?idega lap?i, mille ta hiljuti sai Sep?a Mik?ult kahe pap?ist kuk?e ja tük?i kit?i vastu. 9. Tek?idele pani Anne vat?i alla, et tek?id saaksid hästi soojad. 10. Uute vat?itek?ide üle tundsid nuk?ud suurt rõõmu.

Näidis: Väikesel Annel oli palju nukke.

*272. **Ulesanne.** Korrata oma dussõna (vt. lk. 59—61)!

273. **Ulesanne.** Vaadelda nimisõna käänamist koos omadussõnaga! Jälgida eriti olevat, rajavat, kaasaütlevat ja ilmaütlevat käänet!

	Ainsus	Mitmus
Nimetav:	kes?	õnnelik kodanik
Omastav:	kelle?	õnneliku kodaniku
Osastav:	keda?	õnnelikku kodanikku
Sisseütl.:	kellesse?	õnnelikusse kodanikusse
Seesütl.:	kelles?	õnnelikus kodanikus
Seestütl.:	kellest?	õnnelikust kodanikust
Alaleütl.:	kellele?	õnnelikule kodanikule
Alalütl.:	kellel?	õnnelikul kodanikul
Alaltütl.:	kellelt?	õnnelikult kodanikult
Saav:	kelleks?	õnnelikuks kodanikuks
Olev:	kellena?	õnneliku kodanikuna
Rajav:	kelleni?	õnneliku kodanikuni
Kaasaütl.:	kellega?	õnneliku kodanikuga
Ilmaütl.:	kelleta?	õnneliku kodanikuta
		õnnelikud kodanikud
		õnnelikkude kodanikkude
		õnnelikke kodanikke e.
		õnnelikkusid kodanikkusid
		õnnelikkudesse kodanikkudesse
		õnnelikkudes kodanikkudes
		õnnelikkudest kodanikkudest
		õnnelikkudele kodanikkudele
		õnnelikkudel kodanikkudel
		õnnelikkudelt kodanikkudelt
		õnnelikkudeks kodanikkudeks
		õnnelikkude kodanikkudena
		õnnelikkude kodanikkudeni
		õnnelikkude kodanikkudega
		õnnelikkude kodanikkudeta

Kui nimisõna käänatakse koos omadussõnaga, siis omadussõnal puudub **olevas, rajavas, kaasaütlevas** ja **ilmaütlevas** käändelõpp.

274. **Ulesanne.** Otsida rohkesti **õnnelik**-tüüpi sõnu!

Kirjutada vihikusse:

Nagu „**õnnelik**“ käänatakse: **kirjalik, kodanik, tähestik, olevik, habemik, kõverik, põletik, lagendik, ...**

275. **Harjutus.** Käänata lauseis ainsuse ja mitmuse alaleütlevas, olevas, rajavas, kaasaütlevas ja ilmaütlevas käändes **piklik ümbrik** ja **harilik kapp!**

Näidis: Kirjutasjn piklikule ümbrikule aadressi. Õde kleepis piklikkudele ümbrikkudele markisid.

276. **Ulesanne.** Käänata mõnda **õnnelik**-tüüpi sõna ainsuse ja mitmuse kõigis käänetes kuni seesütlevani!

277. **Ulesanne.** Missugustes käänetes on **õnnelik**-tüüpi sõna tugevas, missugustes nõrgas astmes?

278. **Ulesanne.** Võrrelda sõna **sepp** ja sõna **õnnelik** käänamist!

279. **Harjutus.** Jätkata **õnnelik**-tüüpi sõnade ainsuse osastava ja omastava käände moodustamist! Jämendatult trükitud tähed teha värviliselt!

Ainsuse osastav

keda? mida?

õnnelikku

kirjanikku

ümbrikku

Ainsuse omastav

kelle? mille?

õnneliku

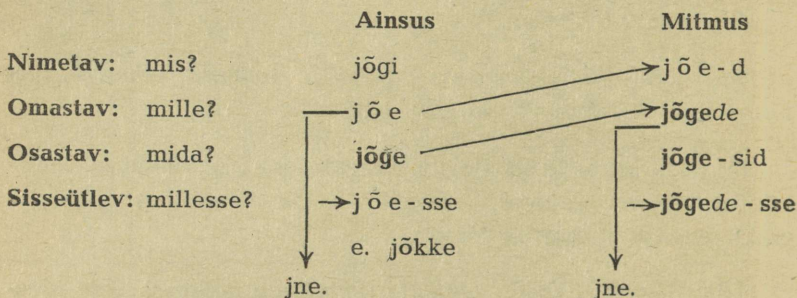
kirjaniku

ümbriku

280. **Harjutus.** Koostada vähemalt 20 lauset, milles esineb ainsuse osastavas ja omastavas käandes õnnelik-tüüpi sõnu (vt. eelmist harjutust)!

Näidis: *Otsin viis ümbriku. Uhe ümbriku andsin õele.*

281. **Ulesanne.** Vaadelda sõna **jõgi** käänamist!

282. **Harjutus.** Käänata lausetes sõna **tuba** ainsuses ja mitmuses!

283. **Ulesanne.** Leida rohkesti **jõgi**-tüüpi sõnu! Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „jõgi“ käänatakse: tuba, õde, vagu, ...

284. **Ulesanne.** Vaadelda muutusi **jõgi**-tüüpi sõnade tüvedes! Lisada rohkesti näiteid juurde!

Ainsuse nimetav

kes? mis?

tõde

jõgi

viga

vagu

uba

lugu

jne.

Ainsuse omastav

kelle? mille?

tõe

jõe

vea

vao

oa

loo

jõgi-tüüpi sõnade käänamisel esineb **b, d, g** kadu.
b, d, g kao korral sõna tüves i muutub **e-ks, u o-ks**.

285. **Ulesanne.** Vaadelda, missugustes käänetes on **jõgi**-tüüpi sõnad tugevas, missugustes nõrgas astmes!

Tugev aste

(tüves **b, d, g**).

Ainsus. Mitmus.

Nõrk aste

(**b, d, g** on tüvest kadunud).

Ainsus. Mitmus.

Nimetav: jõgi

jõe|d

Osastav: jõge jõge|sid

Omastav: jõge|de

jõe

Sisseütlev: jõge|desse

jõe|sse

(e. jõkke)

jne.

Märkus: Tugeva ja nõrga astme määramisel ei vaadelda lõputa ainsuse sisseütlevat (*jõkke, kappi, tuppa, lauta* jne.).

Sõna on nõrgas astmes, kui tüvest on mõni häälik (näit. **b, d, g**) kadunud.

286. **Harjutus.** Lugeda sulgudes asetsevad sõnad vajalikkudes käänetes!

Ühel ilusal hommikul sain (õde) käsu, et ma mingi (siga) karjamaale. Ma ei pidanud seda ametit sugugi oma (iga) vastavaks tööks ja tõmbasin (nägu) vingu, kuid asjata. Tuli ikkagi minna (siga) karja. Igavuse peletamiseks võtsin põnevate (lugu) raamatu kaasa.

Alguses oli (siga) karjatamine päris lõbus. (Siga) hakkasid rahulikult sööma. Lõikasin (nuga) vitsa ja kuulasin, kuidas (kägu) kukkusid (jõgi) ääres pikki (lugu). Siis ajasin (hagu)-

hunniku juures ühe (madu) veidi juttu. (Madu) aga kadus usaldus minu vastu ja ta pugus ühe (hagu)(kubu) alla peitu. Seejärel süvenesin raamatu põnevatesse (lugu). Vaevalt sain mõne (rida) lugeda, kui märkasin, et (siga) pole kusagil näha. Et (siga) (kadu) ei saanud olla häid tagajärgi, siis ruttasin neid otsima. Otsisin (jõgi) äärest, otsisin heina(ladu) juurest, kuid (siga) ei olnud kusagil näha. Olin vihane kogu (siga) (sugu), kuid see aitas vähe. Lõpuks märkasin (siga)karja vana kartulikuhja aseme juures. Jooksin sinna ja karistasin (siga) omavolilise (tegu) pärast kõvasti.

Sellest (lugu) võtsin õpetust ja ei korranud sel päeval enam oma (viga). Ei pööranud kordagi oma (nägu) (siga) poolt, ei kuulunud (kägu) kukkumist, ei lugenud raamatust enam ühtegi (lugu). Nii sain alati õigel ajal (jagu), kui mõni (siga) tahtis kaugemale kõndida.

Lõunaks ajasin (siga)karja täies koosseisus lauta, viskasin sinna mõne (kubu) õlgi ja läksin (tuba), kus mulle (õde) poolt anti suur kausitais (uba)suppi (siga)jalgadega.

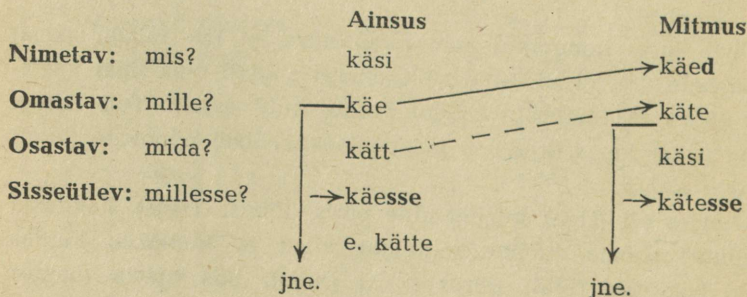
287. **Ulesanne.** Mitmendas vältes on järgmiste sõnade jämendatult trükitud tähtedega märgitud häälikud?

(lugu) — loo, (kubu) — koo, (sugu) — soo.

Missuguses astmes on järgmised sõnad?

lugu, loo, kubu, koo, sugu, soo.

288. **Ulesanne.** Vaadelda sõna käsi käänamist!

Märkus: Aegade vältel on sõna **käsi** nii muutunud, et tema käänete tuletamine (vt. nooljooni!) on harilikust erinev.

289. **Ulesanne.** Käänata kõikides ainsuse ja mitmuse käänetes **tarvilik vesi!**

290. **Ulesanne.** Vaadelda sõnade **käsi, vesi** käänamist! Missugustes käänetes on nad tugevas, missugustes nõrgas astmes? Mispärast?

291. **Ulesanne.** Märkida vihikusse:

Nagu sõna „**käsi**“ käänatakse: *vesi, süsi, mesi, tõsi, susi* (hunt), *lüsi* (vikati vars), . . .

292. **Ulesanne.** Vaadelda täishäälikute asendamist s-i kadumisel **käsi**-tüüpi sõnade juures! Lisada näiteid juurde!

Ainsuse nimetav

kes? mis?

käsi

susi

lüsi

Ainsuse omastav

kelle? mille?

käe

soe

löe

jne.

Sõna tüves hääliku **s** (ja **b, d, g**) kao juures **i** muutub **e-ks, u** — **o-ks** ja **ü** — **ö-ks**.

293. **Ulesanne.** Vaadelda **käsi**-tüüpi sõnade ainsuse nimetavat ja mitmuse osastavat!

Ainsuse nimetav

kes? mis?

käsi

süsi

susi

lüsi

tõsi

Mitmuse osastav

keda? mida?

käsi (mitte: käsa!)

süsi (mitte: süsa!)

susi (mitte: suse, susisid!)

lüsi (mitte: lüse, lüsisid!)

tõsi

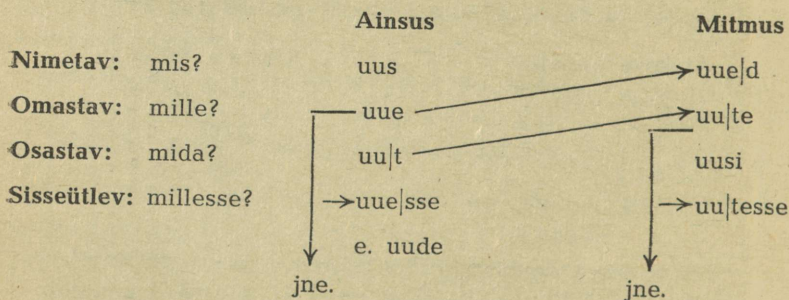
Märkus. Mitte segada: tõde, tõe, tõde.
tõsi, tõe, tõtt.

Seepärast tuleb kõnelda ja kirjutada:

Pesin käsi (mida?). Ema pani süsi (mida?) triikrauda. Mets oli susi (keda?) täis. Isa valmistas talvel hulk lüsi (mida?).

294. **Harjutus.** Koostada lauseid, milledes esineb **käsi, susi, süsi, lüsi** mitmuse osastavas käändes! Iga sõna kohta koostada vähemalt 5 lauset!

295. **Ülesanne.** Vaadelda sõna **uus** käänamist ja käänta selle järgi kõikides käänetes **uus kõis!**

296. **Ülesanne.** Vaadelda, missuguse hääliku kadu esineb **uus**-tüüpi sõnade käänamisel! Missugustes käänetes on sõna **uus** tugevas, missugustes nõrgas astmes?

297. **Ülesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „**uus**“ kääntakse: *kõis, viis, kuus, õis, täis, põis, . . .*

298. **Harjutus.** Käänata ainsuses **viis õit!**

299. **Harjutus.** Tuletada ainsuse sisseütlev ja mitmuse omastav **uus**-tüüpi sõnadest!

Näidis:

Ainsuse sisseütlev
kellesse? millesse?
uude (e. uuesse)

Mitmuse omastav
kelle? mille?
uute

300. **Harjutus.** Koostada lauseid, milledes esineb **uus, köis, viis, kuus, õis, täis, põis** lõputa ainsuse sisseütlevas ja mitmuse omastavas!

Näidis: *Kolisime uude korteri. Uute õpilaste vastuvõtmine algab suvel.*

301. **Ulesanne.** Vaadelda sõna **mõte** käänamist!

	Ainsus	Mitmus
Nimetav: mis?	mõte	mõtte d
Omastav: mille?	mõtte	mõtte te
Osastav: mida?	mõte t	mõtte id
Sisseütlev: millesse?	→ mõtte sse	→ mõtte tesse
	jne.	jne.

302. **Harjutus.** Käänata kõrvuti kõigis käändeis sõnad **mõte** ja **kett**, nagu näidises on näidatud! Jämendatult trükitud püstitähed kirjutada ühte, kaldtähed teist värvi! Mis tüüpi sõna on **kett**?

Näidis:

	Ainsus	Mitmus
Nimetav: mis?	mõte, kett	mõtted, ketid
Omastav: mille?	mõtte, kefi	mõtete, kettide
Osastav: mida?	mõtet, ketti	mõtteid, kette
Sisseütlev: millesse?	mõttesse, ketisse	mõtetesse, kettidesse
		jne.

303. **Ulesanne.** Vaadelda eelmisest käänamisest, missugustes käänetes on sõna **mõte** tugevas, missugustes nõrgas astmes! Võrrelda sõna **mõte** tugevusastmeid sõna **kett** tugevusastmetega!

304. **Ulesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „mõte“ käänatakse: hüpe, lüke, . . .

305. **Harjutus.** Asendada harvendatult trükitud sõnad sulgudes asetsevate sõnadega, asetades need nõutavasse käändesse!

1. Lambad hüppasid üle lattide (tõke).
2. Lell parandas äket (pütt).
3. Tüdrukud, riputage akendele katted (tekk) ette!
4. Kepisse (latt) oli lõigatud hulk täkkeid (jutt).
5. Mölder valas teri vakka (kott).
6. Sain sellest nükkest (jutt) väga hästi aru.
7. Lapsed ladusid latid (klopp) tõkkekaks (trepp).
8. Seda kangast jätkub kateteks (tekk).
9. Andsin koerale suppi (lake).
10. Ärge valage happesse (supp) vett!
11. Hekkidest (tõke) ronisime kiiresti üle.
12. Tütarlapsed jooksid lätteni (lepp).
13. Isa pani kaevule uued rakked (kett).
14. Poisid kustutasid tukke (lõke).
15. Ma ei tea, mis oli katte (papp) all.
16. Neil juttudel (mõte) ei ole alust.
17. Karjane pistis lati (tokk) lättesse (sukk).
18. Õpetasin poistele mõned lihtsad trikid (võte).
19. Võimlemistunnis harjutati hüppeid (kükk).
20. Sukkade (sokk) kannad olid katki.

Näidis. Lambad hüppasid üle tõkete.

306. **Ulesanne.** Vaadelda sõna **ratas** käänamist! Jätkata käänamist!

	Ainsus		Mitmus
Nimetav: mis?	ratas	→	ratta d
Omastav: mille?	ratta	→	ratas te
Osastav: mida?	ratas t	→	ratta id
Sisseütlev: millesse?	→ ratta sse	→	→ ratas tesse
	jne.		jne.

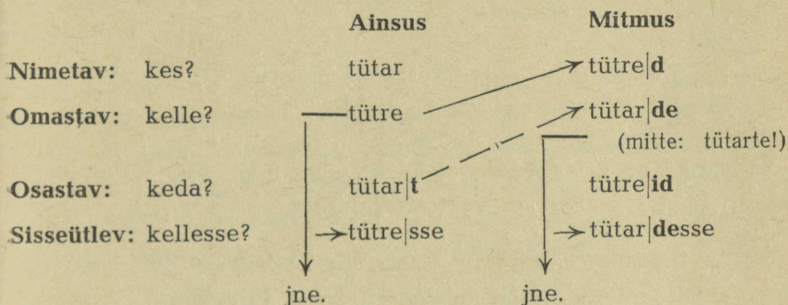
307. **Ulesanne.** Jälgida eelmisest käänamisest, missugustes käänetes on sõna *r a t a s* tugevas, missugustes nõrgas astmes!

308. **Ulesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „ratas“ käänatakse: rukis, mätas, okas,

309. **Ulesanne.** Moodustada 15 lauset, milledes esineb sõna *r u k i s* mitmesugustes ainsuse ja mitmuse käänetes!

310. **Ulesanne.** Vaadelda sõna **tütar** käänamist! Jätkata käänamist!

Märkus: Sõnadel nagu **tütar** on erandlikult mitmuse tunnus **-de**, kuigi ainsuse osastava lõpp on **-t**.

311. **Harjutus.** Moodustada kõigist antud **tütar**-tüüpi sõnadest ainsuse omastav ja osastav ning mitmuse omastav!

Ains. nimetav	Ains. omastav	Ains. osastav	Mitm. omastav
	ja selle järgi kõik ains. kään- ded alates sisse- ütlevast		ja selle järgi kõik mitm. kään- ded alates sisse- ütlevast
tütar	tütre	tütart	tütarde
peenar	peenra		
sõstar			
pipar			

Ains. nimetav	Ains. omastav	Ains. osastav	Mitm. omastav
kakar			
tatar			
küünar	küünra		
västar			
kannel	kandle		
küünal	küünla		
pastel			
katel			
pannal	pandla		
sammal	sambla		
tungal			
vemmal	vembla		
aken			

Märkus: Sõna **vaher** ei käänata nii nagu sõna **tütar**, vaid: vaher, vahtra, vahert e. vahtrat, vahtrate.

312. **Ülesanne.** Jälgida **tütar**-tüüpi sõnades tüvehäälikute muudatusi ja leida, missugustes käänetes **tütar**-tüüpi sõnad on tugevas, missugustes nõrgas astmes!

Ainsuse nimetav

kes? mis?

tütar (II v.)

küünal (II v.)

pannal (II v.)

sammal (II v.)

Ainsuse omastav

kelle? mille?

tütre (III v.)

küünla (III v.)

pandla (III v.)

sambla (III v.)

Miks kirjutatakse sõnas **tütre t** III vältes ühekordselt, samuti sõnas **pandla n** ja sõnas **sambla m**?

313. **Harjutus.** Moodustada vähemalt 20 lauset, milledes esinevad sõnad **tütar**, **küünal** ja **aken** mitmesugustes ainsuse ja mitmuse käänetes!

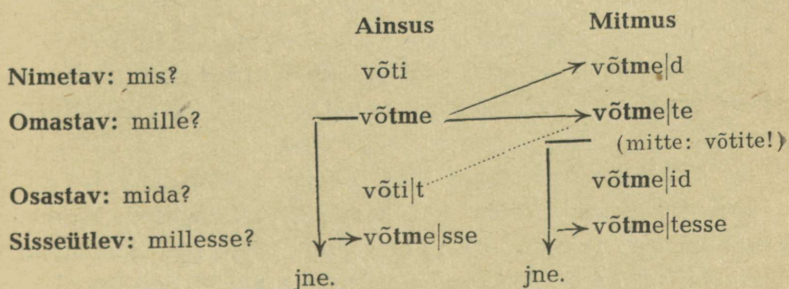
314. **Harjutus.** Sulgudes asetsevad sõnad on ainsuse nimetavas käändes. Asetada need lause sisule vastavasse käändesse!

1. Meie ligidal metsas kasvab rohkesti mets-(sõstar)-põõsaid.
 2. Ühel pärastlõunal panin (pannal) (pastel) jalga, võtsin väikese (katel) kaasa ja läksin (sõstar) korjama. 3. Algul tuli minna mööda põllu-(peenar). 4. Põllu-(peenar) leidsin mõningad maa-sikad. 5. (Tatar)-põllu juurest pöördusin heinamaale. 6. (Sõstar)-mets on teinepool heinamaad. 7. Heinamaal õitses rohkesti kari-(kakar). 8. Kari-(kakar) punusin pärja, mille asetasin enesele pähe.

9. (Sõstar) oli palju. 10. Nad olid küll peened nagu (pipar), kuid hästi magusad. 11. Kõigepealt sõin (sõstar) isu täis. 12. Siis hakkasin (katel) korjama. 13. Halb oli, et põõsaste vahel kasvas mitme (küünar) pikkusi nõgeseid. 14. Et põõsaste juurde pääseda, tuli neid (vemmal) maha materdada. 15. Varsti oli (katel) (sõstar) täis. 16. Istusin siis veel veidi (sammal) ja imetlesin suuri kuuski, mis kui hiigel-(tungal) taeva poole tõusid.

17. Õhtul istusime naaberperere (tütar) rõdul (aken) juures (küünal)-valgel, kuulasime venna (kannel)-mängu, sõime (sõstar) ja ajasime kaua juttu.

315. **Ulesanne.** Vaadelda sõna **võti** käänamist! Jätkata käänamist!

Märkus: Sõnadest nagu **võti** saame mitmuse omastava erandlikult ainsuse omastavast (mitte ains. osastavast).

316. **Ulesanne:** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „võti“ käänatakse: mitu, seeme, ranne, anne, kümme, seitse, täide,.....

317. **Ulesanne.** Vaadelda **võti**-tüüpi sõnade tüvehäälikute muudatusi käänamisel ja leida, missugustes käänetes **võti**-tüüpi sõnad on tugevas, missugustes nõrgas astmes!

Ainsuse nimetav

kes? mis?

võti (II v.)

ranne (II v.)

kümme (II v.)

seeme (II v.)

Ainsuse omastav

kelle? mille?

võtme (III v.)

randme (III v.)

kümne (III v.)

seemne (III v.)

Miks kirjutatakse sõnas **võtme t** III vältel ühekordselt, samuti sõnas **randme n**, sõnas **kümne m**?

318. **Harjutus.** Kirjutada järgmised numbrid sõnadega!

7., 10., 30., 27., 73., 777., 10 007., 570.

319. **Harjutus.** Moodustada vähemalt 15 lauset, milledes esineb sõna **täide** mitmuse saavas, olevas ja ilmaütlevas käändes!

320. **Ulesanne.** Uurida käänamistest, missugused **käändelõpud** on ainsuse osastaval! Kirjutada kokkuvõte vihikusse (vt. lk. 6)! Kokkuvõte varustada näidetega!

321. **Harjutus.** Jätkata järgmist harjutust!

Ainsuse osastav

keda? mida?

raamatut

huvitavat

paksemat

kaustikut

Mitmuse nimetav

kes? mis?

raamatud

huvitavad

paksemad

kaustikud

jne.

***Ulesanne.** Korrata lauseliikmeid alust, sihitist ja täiendit.

322. **Harjutus.** Kasutada harjutuses nr. 321 esinevaid sõnu alusena, sihitisena ja täiendina! Märkida alus a-ga, sihitis s-iga ja täiend t-ga! Tööd teha näidise eeskujul!

Näidis: Ma soovin ^{t.} paksemat ^{s.} raamatut (mida?).

Tooge ^{t.} paremad ^{s.} kaustikud (mis?) minu kätte!

^{t.} Paremad kaustikud ^{a.} (mis?) on näitusel.

*323. **Ulesanne.** Vaadelda järgmisi lauseid!

Meil oli **kaks** kirjut vasikat (keda?).

Klassitööks oli **viis** rasket ülesannet (mida?).

Emma kinkis mulle **kümme** ilusat õuna (mida?).

Õues kasvas **mitu** jämedat jalakat (mida?).

Otsi mulle **paar** valget kraed (mida?).

Ta raiskas asjatult **paar** head kuud (mida?).

Mõtlemiseks: Missugusesse sõnaliiki kuuluvad sõnad **kaks**, **viis**, **kümme**, **mitu**, **paar**?

Märkus: Kuigi **vasikat** ja **ülesannet** vastavad küsimusele keda? mida?, ei ole nad siin sihitised, vaid koos sõnadega kaks ja viis alusteks.

Arvsõnade **mitu**, **paar**, **kaks**, **kolm**, **neli** jne. järel tuleb kasutada ainsuse osastavat.

*324. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes olevad sõnad nõutavas käändes ja tõmmata neile joon alla!

1. Ma mõistan teha tikkudega **paar** (huvitav vigur). 2. Aia nurgas kasvas **kolm** (sirge toomingas). 3. **Kaks** (osav ja julgesõdur) läksid luurele. 4. Mõned (vanemad tabelid) viidi parandada. 5. Paul, too kõik (tume pudel) siia riiulile! 6. Siin on veel **viis** (tume pudel). 7. Karbis oli **mitu** (kõrge krae). 8. Tee ääres kasvas **paar** (jäme puu). 9. Näitusel olid mõned (väga hea töö). 10. Meile anti lahendada **kümme** (kerge ülesanne). 11. Ostin **paar** (odav pliiats). 12. Osta mõned (odav pliiats)! 13. Tuba valgustasid **kaks** (hele latern). 14. Seinä ääres seisis **mitu** (madal riiul). 15. Ma olin **kaks** (kuu) ja **kolm** (nädal) haige. 16. Lisa lahusesse mõned (tilk) (kange soolhape)! 17. Värvimiseks kulus **kaks** (kilo) (hea värnits). 18. Vajan **paar** (hea hapu kurk). 19. Võtsin abiks mõned (nupukas tüdruk). 20. **Neli** (vanem tüdruk) pandi korrapidajateks.

45. Kordavat.

*325. **Harjutus.** Koostada 5 laiendamata lihtlauset, 5 laiendatud lihtlauset, 5 koondlauset ja 5 liitlauset!

*326. **Ülesanne.** Kirjutada numbritega antud arvud sõnadega!

Eesti NSV-s toodetakse 1950. aastal: põlevkivi 8 410 000 tonni, turvast 665 000 tonni, paberit 35 000 tonni, tsementi 160 000 tonni, aknaklaasi 1 400 000 ruutmeetrit, puuvillast riidet 121 400 000

meetrit, võid 9 000 000 kilo, liha 20 000 000 kilo, kalu 20 000 000 kilo, piiritust 6 000 000 liitrit, elektrienergiat 395 000 000 kilovatt-tundi.

1950. aastal ületame 1940. aasta toodangu peaaegu kõigil aladel, paljudel aladel isegi mitmekordselt.

*327. **Harjutus.** Määrata suuliselt järgnevas palas jämen-datult trükitud tähtedega märgitud häälikute välde!

See oli 1945. aasta kevadel Kuramaal.

Otse ees, kuhu sööstis leitnant Jakob Kunder oma mees-tega, lamas sakslaste dzott. Kuulipildujatuli selle mustavast avau-sest ei vaikinud hetkekski.

Rünnak murdus.

Ei olnud võimalust tõusmiseks, rääkimata rünnaku jätkami-sest — surm vaatas mustavast avausest otse näkku.

Siis nägid maapinnale liibunud sõjamehed pilti, mis pani võpatama isegi nende paljudes lahingutes karastatud südamed: nende ees, otse vaenlase dzotile sööstis inimene, mees sinelis, kes näis olevat unustanud, et ta on surelik!

Oli midagi üleloomulikku selles hirmsas kahevõitluses, mis toimus inimese, kes oli lagedal, relvastatuna ainult püstoli ja granaatidega, ning maa-aluses kindluses kuulipilduja taga küki-tava hitlerlase vahel.

Võib-olla oli Jakob Kunder juba kuulidest tabatud, kuid ta liikus edasi nagu vibust lastud nool, mis, kord saanud hoo, ei saa peatuda ega kalduda kõrvale.

Tarmukalt tõusis ta käsi, paiskus ette ja granaat lendas dzotile. Terav plahvatus kattis dzoti musta suitsusambaga.

Siis vakatus kõik järsku, kuid hetke pärast täitus õhk veel marulisema kuulipilduja-raginaga.

Jakob Kunder sööstis edasi ja paiskas uue granaadi.

Kuulipilduja-ragin lõigati jälle pooleks, tekkis kummaline vaikus ja siis purskusid tumeda plahvatuse saatel dzoti laske-avast mustad suitsupilved. Granaat oli lennanud läbi laskeava dzoti sisemusse.

Maapinnale liibunud sõjamehed hüppasid müriseva hurraaga püsti.

Kuid samal silmapilgul lõikus õhku jälle kuulipilduja tärin.

Mehed otse kangestusid. Nende komandör lõi jalgel vaaruma ning langes kokku.

Kuid ainult hetkeks. Vaaruvana ajas ta enese püsti. Tuli mustavast avausest jooksis otse ta kehha, kuid ometi astus ta dzoti poole.

Oli jäänud paar sammu dzoti laskeavani. Pingutades rebis ta end edasi, et jõuda enne eesmärgini, kui elu lahkub tema kehast.

Ja mehed nägid: Jakob Kunder sirgus äkki otsekui hiiglaseks ja viskus siis kogu oma suuruses vaenlase dzoti surma-külvavale avausele, kattes selle oma noore kehaga.

Tol kevadepäeval astus leitnant Jakob Kunder igavesti elavate sangarite, Nõukogude Liidu kangelaste aurivvi.

(„Noorte Hääle” ainetel)

dzott — kindlustatud tulistuspunkt.

*328. **Harjutus.** Asetada puuduvad kirjavahemärgid ja kirjutada sinna suur algustäht, kus see on nõutav!

Emakeele tunnis teatas meile õpetaja

kevadepäeval eesti keeles kirjalik ja suuline eksam

järgneval vahetunnil olime kõik õues kobaras koos

mina küll eksamit ei karda kinnitas Selma sest ma kordan kogu aeg seda mida varem oleme õppinud

Ants seevastu oli veidi mures ja arutas pooleldi omaette

luuletusi pean küll kordama hakkama mõned neist on mul tublisti ununenud

aga me peame teistele ka mõtlema tuletat pioneer Mai meile meelde

õige kinnitasime tema arvamist

Helga näiteks ei ole õigekirjutuses kuigi tugev

Ma võtan Helga enese hoole alla lubas Selma õhinal

ja Olev andis omalt poolt head nõu tehke rohkesti etteütlosti meie ühine otsus oli et kui kõike korrata ja üksteist aidata siis läheb kevadel kõigil emakeele eksam hästi

*329. **Harjutus.** Tõmmata k ä ä n d s õ n a d e l e joon alla!

1. Meie pioneerisalk pidas täna koonduse, kus arutasime salgaliikmete õppe-edukuse küsimust. 2. Iga pioneer kandis ette, missugused hinded ta möödunud kuul oli saanud.

3. Kõige parem õppija meie salgas on Tiiu Kuusik. 4. Tal on kõik viied. 5. Urve Sepal on aga võimlemine, laulmine ja joonistamine rahuldav. 6. Vanem-pioneerijuht selgitas meile, et need ained on ka tähtsad ja Urve lubas neid hindeid tublisti parandada. 7. Mina olin saanud vene keeles ükskord ühe kahegi. 8. Vene keele hääldamine on mul halb. 9. Salk määras mulle abistajaks Niina Smirnova, meie klassi kõige parema vene keele lugeja.

10. Nii arutasime ja uurisime, mis põhjusel ühel või teisel õppimine ei edene, ja selgitasime, kuidas õppe-edukust tõsta. 11. Pioneer on eeskujulik õppija. 12. Meie tahame seda alati meeles pidada.

M ä r k u s: Mõningatele asesõnadele (asesõnad on ka käändsõnad) on juba joon alla tõmmatud.

PÖÖRAMINE.

46. Kordavat ja süvendavat pöörd sõ nast.

***Ulesanne.** Korrata pöörd sõ nast ja öeldisest õpitud (vt. lk. 70—74)!

330. **Harjutus.** Tõmmata pöörd sõ nadele joon alla ja kirjutada öeldisele ö! Kui öeldis koosneb mitmest kõrvutiseisvast (või ka lahuseisvast) sõ nast, tõmmata nende kohale kriipsuke, millele kirjutada ö!

1. Valge lumivaip oli sulanud ja kõik talvel kogunenud praht tuli järsku nähtavale. 2. Otsustasime koolimaja ümbruse korras tamiseks korraldada pühapäevaku.

3. Pühapäeval kogunesimegi tarvilikkude tööriistadega kooli ja asusime ühes õpetajatega tööle. 4. Tüdrukud koos naisõpetajatega hakkasid õue riisuma. 5. Väiksemad poisid kärutasid hulgakesi prahi kompostihunnikusse. 6. Meesõpetajad ühes suuremate poistega asusid mõnest kohast lagunenu d aeda parandama ja korraldama. 7. Igaüks oli hoolsas töös. 8. Keegi ei tahtnud ega mõtelnudki laiselda. 9. Lõpuks ladusime ühiselt puudki korralikult riita.

10. Mõne tunni lõbusa töö järel saime kõik korda. 11. Koolimaja ümbrust ei tundnud enam äragi. 12. Rõõmsal meelel läksime pärast tööd koju. 13. Olime teinud hulga kasulikku tööd.

Kompost — rammus muld, mis saadakse prahi mädanemisel.

Näidis: Valge lumivaip ö.
oli sulanud

Mõtlemiseks. Missugusteks õpitud lauseliikmeteks võivad olla pöörd sõnad?

331. **Harjutus.** Kirjutada järgnevast katkendist pöörd sõnad välja, leida neile vastav küsimus ja tõmmata põhivormis (**ma-** ja **da-**tegevusnimes) olevatele sõnadele joon alla!

1. Leninil oli väga kiire kõnnak. 2. Isegi siis, kui ta kodus järele mõtles raamatu üle, mida ta kirjutas, käis ta seejuures toa nurgast nurka — ei käinud, vaid peaaegu jooksis.

3. Niisama kiiresti kandis ta laupäevakul palke.

4. Lõpuks väsisid kõik ja istusid puhkama, suitsetama.

5. Vladimir Iljitš ei suitsetanud ja puhata nagu ka ei kavat senud. Ta vaatas kord kellale, kord tammetüvedele ja kivihunnikuile. 6. Viimaks istus ta siiski seltsimeeste juurde. 7. Keegi pakkus talle suitsu. 8. Lenin lükkas pakkumise tagasi ja jutustas, et tema pidi küll suitsetama hakkama, kui ta õppis gümnaasiumis, kuid jättis selle varsti maha ja seitsaadik ei suitseta enam. 9. Kõik oleksid meelsasti tahtnud Vladimir Iljitšiga kauemini juttu ajada, kuid ta võttis jälle kella välja: tal oli täna veel vaja jõuda Rahvakomissaride Nõukogu koosolekule.

10. Pärast puhkust hakati kandraamidel kive ja prügi ära kandma.

11. See lõpetati kiiresti ja mindi laiali väsinult, kuid väga rahuldatult. 12. Kõik said aru, et nad täna olid teinud tõepoolest tähtsa teo, — järgmisele laupäevakule lähevad kõikjal uued miljonid nõukogude inimesi.

13. Lähevad sellepärast, et Lenin andis neile eeskuju.

(A. Kononov, „Jutustusi Leninist”)

Näidis:

Pöörd sõ na
muutes või põhivormis
oli
puhkama

K ü s i m u s

mida tegi?

mida tegema?

Pöördsõna esineb väga paljudes muudetes. Pöördsõna muutmist nimetatakse **pööramiseks**.

332. **Ulesanne.** Vaadelda pöördsõna tüve leidmist! Leida pöördsõna tüvi vähemalt 10 pöördsõnas!

Pöördsõna vorme	Tüvi	+	lõpp
kirjutama	= kirjuta	+	ma
õppida	= õppi	+	da
hakkan	= hakka	+	n
õmblesid	= õmble	+	sid
jätnud	= jät	+	nud
algaksime	= alga	+	ksime
loe!	= loe	+	—

Kui pöördsõnast eraldada lõpp, jääb järele pöördsõna tüvi.

***Ulesanne.** Korrata, millal on käändsõna tugevas, millal nõrgas astmes (vt. lk. 150, 155, 157)!

333. **Ulesanne.** Vaadelda muudatusi pöördsõna tüves!

I.

Pöördsõna vorme	Tugev aste	Nõrk aste
	tüvi + lõpp	tüvi + lõpp
õppima	õppi + ma (p III vältes)	
õppida	õppi + da	
õpin		õpi + n (p II v.)
õppisid	õppi + sid	
õppinud	õppi + nud	
õpiks		õpi + ks

II.

Pöörd sõna	Tugev aste	Nõrk aste
vorve	tüvi + lõpp	tüvi + lõpp
hakkama	hakka + ma (k III vältes)	
hakata		haka + ta (k II v.)
hakkavad	hakka + vad	
hakanud		haka + nud
hakaku!		haka + ku
hakka!	hakka + —	

III.

jätma	jät + ma (t ülipikk)	
jätame		jäta + me (t pikk, II v.)
jätaksite		jäta + ksite
jätnud	jät + nud	

Mõtle miseks: Miks kirjutatakse sõnas jätma, jätnud ülipikk (III vältes) t ühekordselt?

IV.

algama	alga + ma	
alata		ala + ta (g kadu)
alanud		ala + nud
algavad	alga + vad	
algaksime	alga + ksime	

Neil pöörd sõnadel, millede pööramisel tüves mõni häälik muudab oma pikkust (väldet) või kaob, on kaks astet: tugev ja nõrk.

Mõnede pöörd sõnade tüvi jääb alati muutmatuks (näit. kirjuta + ma).

334. **Ulesanne.** Vaadelda, millal on da-tegevusnime lõpp **-da**, millal **-ta**! Teha samasugune tabel teiste näidetega!

ma-tegevusnimi mida tegema?	da-tegevusnimi mida teha?	
	lõpuga -da	lõpuga -ta
õppi ma	õppi da
kammi ma	kammi da
sega ma	sega da
kirjuta ma	kirjuta da
hakka ma	haka ta
ärka ma	ärka ta
alga ma	ala ta
pööra ma (ö ülipikk)	pööra ta (ö pikk)
	Pöörd sõna tüvi võrreldes ma-tegevusnimega ei muutu	Pöörd sõna tüvi võrreldes ma-tegevusnimega muutub (nõr-geneb)

A g a:

õmble ma	õmmel da
kõnele ma	kõnel da
seis ma	seis ta

Kui pöörd sõna tüvi ma-tegevusnimel ja da-tegevusnimel on **ühesugune**, on da-tegevusnime lõpp **-da**, kui aga tüvi on **erinev**, on da-tegevusnime lõpp **-ta**.
l järel on da-tegevusnime lõpp alati **-da**, s järel alati **-ta**.

335. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele lõpp **-da** või **-tal**

1. Nüüd tuleb kõigil ruta—, tõta— ja joos—. 2. Tööta ei tohi keegi seis—. 3. Kõige enne tuleb vaibad kokku rulli— ja toad ning tolm pühki—. 4. Siis on tarvis raamatud korralda—, lilled uuenda— ja põrandad pes—. 5. See pesu jääb Ainole paranda—, paiga— ja triiki—. 6. Ka nõöbid tuleb ette õmmel—. 7. Sul aga tuleb aida— vaipa kloppi— ja uued õled kotti toppi—. 8. Tarvis on ka kartuleid koori— ja puid saagi— ning lõhku—. 9. Saiaahi on vaja põlema süüda—. Hiljem tuleb loomadele vett pumba— ja heinu hekselda—.

47. Pöörded, ainsus ja mitmus.

336. **Ülesanne.** Vaadelda pöördsona pööramist!

Ainsus	Mitmus
1. pööre: (ma) õpi n, hakka sin	(me) õpi me, hakka sime
2. pööre: (sa) õpi d, hakka sid	(te) õpi te, hakka site
3. pööre: (ta) õpi b, hakka s	(nad) õpi vad, hakka sid

Pöördsonal on ainsus ja mitmus.

Pöördsonal on nii ainsuses kui ka mitmuses kolm pööret:

1., 2. ja 3.

337. **Ülesanne.** Tõmmata järgmises palas pöördsonadele joon alla! Õeldise kohale kirjutada õ. ja öeldise järele sulgudesse, mitmendast pöördes ta on!

1. Seisame kolmekesi, mina, Jaan ja Valdur, pärast tunde kooli õuel. 2. Otsustame enne kojuminekut korraldada võidujooksu teekäänuni ja sealt tagasi. 3. Kiiresti ruttame maanteele, seame endid ritta ja minu käskluse peale pistame korraga jooksma. 4. Alguses veab Jaan. Tihedalt tema kannul lippab

Valdur. 5. Mina jooksen tagasihoidlikult ja jään alguses teistest tublisti maha. 6. Niisugune järjestus püsib tükk aega. 7. Siis aga väsivad kaaslased liiga kiirest jooksmisest ja ma jõuan neile järele. 8. Varsti möödun neist ja jõuan esimesena tagasi. 9. Teisele kohale tuleb Valdur ja viimasele Jaan. 10. Me kõik kolm lõõtsutame ja oleme üleni higised. 11. Jalutame seejärel võidujooksust jutustades natuke aega ringi, võtame siis koolikotid ja sammume koju.

ö.

Näidis: Seisame (mitm. 1. p.) kolmekesi...

48. Ajad.

338. **Harjutus.** Kirjutada järgmine katkend nii, et need pöördsonad, mis on öeldiseks, näitaksid möödunud tegevust! Oeldistele tõmmata joon alla!

1. Ema paneb pudrutaldriku lauale ja nihutab leivaviilaku poisi käeulatusse. 2. Siis kallab ta sorinal kohvi kruusi, läheb kapi juurde, paneb sealt suhkrutoosist poolteist lusikat peent suhkrut kohvisse ja kallab laualt plektoobist piima peale. 3. Kohvikruusi asetab ta pudrutaldriku taha. 4. Poiss sõuab paar korda teelusikaga kohvis, siis kaabib põhjast sulamata suhkrut ja imeb selle magusa suutäie sulaks. 5. Ta paneb lusika tagasi kruusi ja hakkab putru sööma.

Näidis: Ema pani pudrutaldriku...

Tegevus võib olla kahes ajas: **olevikus** ja **minevikus**.

Olevik näitab praegust, käesolevat tegevust.

Minevik näitab möödunud tegevust.

339. **Ulesanne.** Järgmistes lausetes esineb pöördsonade kolm mineviku vormi: liht-, *täis-* ja **enneminevik**. Lihtmineviku vormid on trükitud harvendatult, *täismineviku*

vormid *kalkkirjas*, **ennemineviku** vormid **jämendatult**. Kirjutada need eraldi välja ja lisada oma näiteid juurde!

1. Vahetunnil teatas Ilme mulle, et ta on seinalehele mõned pildid *joonistanud*. 2. Ta andis need minu kätte. 3. Vaatasin neid suure huviga, sest pildid **olid** hästi **õnnestunud**. 4. Uhele pildile **oli** Ilme **joonistanud** suure vabriku, teisele kündja. 5. Viisime siis pildid hulgakesi õpetaja kätte. 6. Õpetaja kiitis Ilmet ja küsis, kas me ka *oleme* seinalehe kaastöele *mõtelnud*. 7. Ta **oli tahtnud** sellest juba klassis juttu teha, et mõned on seinalehe hoopis ära *unustanud*.

Näidis:

Lihtminevik

Täisminevik

Enneminevik

teatas

on joonistanud

olid õnnestunud

Lihtminevikku väljendatakse ühe sõnaga, täisminevikku ja enneminevikku aga pöörd sõna **olema** muudete (olen, oled, on, oli, olime jne.) abil.

340. **Ulesanne.** Vaadelda pöörd sõna **õppima** pööramist olevikus, liht- ja täisminevikus!

Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik	Täisminevik	Enneminevik
Ainsus	1. (ma)	õpi n	õppi si n	ole n	oli h
	2. (sa)	õpi d	õppi si d	ole d	oli d
	3. (ta)	õpi b	õppi s	on	oli
				} õppi nud	} õppi nud
Mitmus	1. (me)	õpi me	õppi si me	ole me	oli me
	2. (te)	õpi te	õppi si te	ole te	oli te
	3. (nad)	õpi vad	õppi si d	on	oli d
				} õppi nud	} õppi nud

Uurida:

Missuguses minevikus kirjutati harjutus nr. 338?

341. **Ulesanne.** Koostada 3 lauset, milles öeldis on lihtminevikus, 3 lauset, milles öeldis on täisminevikus, ja 3 lauset, milles öeldis on enneminevikus!

342. **Ulesanne.** Vaadelda lihtmineviku moodustamist! Missuguses astmes on lihtminevik?

ma-tegevusnimi	Nõrgas astmes	Lihtminevik
õppi ma	õpin	õppi sin
kukku ma	kukun	kukku sid
sattu ma	satun	sattu s
luge ma	loen	luge sime
pida ma	pean	pida site
hakka ma	hakanud	hakka sid
soovi ma	soovin	soovi sin

Lihtminevik tuletatakse ma-tegevusnimest. Nendel pöördsonadel, millel on tugev ja nõrk aste, on lihtminevik alati tugevas astmes.

343. **Ulesanne.** Vaadelda ja jätkata täis- ja ennemineviku nud-vormi moodustamist!

da-tegevusnimi	nud-vorm
mida teha?	mida teinud?
kirjuta da	kirjuta nud
õppi da	õppi nud
haka ta	haka nud
tul la	tul nud
and a	and nud

jne.

Pöördsõna **nud**-vorm tuletatakse **da**-tegevusnimest ja ta on samas tugevusastmes kui da-tegevusnimigi.

344. **Ulesanne.** Pöörata suuliselt olevikus ja lihtminevikus sõna o l e m a!

345. **Ulesanne.** Vaadelda ja jätkata täis- ja ennemineviku moodustamist! Näited valida nii, et oleksid esitatud kõik ainsuse ja mitmuse pöörded!

Täisminevik

Enneminevik

mida olen(oled, on jne.) teinud? mida olin (olid, oli jne.) teinud?

ole|n õppi|nud

oli|n õppi|nud

ole|d haka|nud

oli|d haka|nud

jne.

Täis- ja enneminevik moodustatakse pöördsõna o l e m a muudetest ja **nud**-vormist. Täismineviku moodustamise! tarvitame pöördsõna o l e v i k k u, ennemineviku moodustamisel m i n e v i k k u.

346. **Harjutus.** Lugeda harjutust nr. 337 nii, et kõik öeldised oleksid täisminevikus.

347. **Harjutus.** Lugeda harjutust nr. 338 nii, et kõik öeldised oleksid enneminevikus!

348. **Harjutus.** Määrata, missuguses a j a s on järgmises katkendis harvendatult trükitud öeldised, ja kirjutada nad väljal

T u n n e m e t e d a k ö i k, v a r e s t, l i h t k o d a n i k k u l i n d u d e r i i g i s, o l e m e k u u l n u d t a h ä ä l t, m i s m e i l e i g a s t m e t s a t u k a s t v a s t u k ö l a b. M e k ö i k o l e m e n ä i n u d t a p u g u, t a a l a t i ü h e m o e l i s t v a t t i j a a l a t i r ä p a s e i d h a l l e p ü k s e n i n g v e s t i.

Kevadel, kui teised linnud on veel reisil, laseb ta oma häält üle uinuvate hangede kuulda, kuna ta sellejuures ise vaikseid teid mööda, mille varandusi ta oma võimu alla on rutanud võtma, edasi-tagasi keksib. Suvel kuuleme ta kisa ilusamail õhtuil ja kaunimail hommikuil, ning see lämmatab käo kukkumise, ööbiku laksutamise ja lõo lõõritamise. Ja kui sügis on tulnud ja teised linnud ära on läinud, viibib vares ikka meie põldudel.

Näidis:

Olevik **Lihtminevik** **Täisminevik** **Enneminevik**
oleme kuulnud

349. **Harjutus.** Määrata, missuguses ajas on järgmises katkendis harvendatult trükitud öeldised, ja kirjutada nad välja!

Soo talus vana kase otsas puukastis oli kuldnokapaar juba hulga aastaid oma lapsi kasvatanud. Õieti olid nad siin isegi, kuigi teises kastis, sündinud. Pärast oma vanemate surma olid nad nende pesitsemiskohale asunud. Sellepärast oli Soo talu õieti nende kodukoht, kuhu nad igal kevadel tulid mõnusate tundmustega ja kus nad sügisel lahkumisreisil ikka armastasid peatuda.

Näidis:

Olevik **Lihtminevik** **Täisminevik** **Enneminevik**
oli kasvatatud

350. **Ülesanne.** Uurida, missugune mõtteline erinevus on järgmistel lausetel!

1. Vend ütles (*lihtminevik*), et ta näeb (*olevik*) kuldnokki.
2. Vend ütles, et ta nägi (*lihtminevik*) kuldnokki.
3. Vend ütles, et ta on näinud (*täisminevik*) kuldnokki.

4. Vend ütles, et ta oli näinud (enneminevik) kuld-
nokki.

Palades, mis on kirjutatud olevikus, tarvitatakse hari-
likult möödunust kõneldes täisminevikku, liht-
minevikus kirjutatud palades aga ennemine-
vikku, kui lause mõte teisiti väljendamist ei nõua.

49. Kõneviisid.

I. Kindel kõneviis.

351. **Ulesanne.** Vaadelda järgmistes lausetes harvendatult
trükitud öeldisi!

1. Koit õpib eesti keelt. 2. Ma õppisin ajalugu. 3. Me
oleme kogu talve hoolsasti õppinud. 4. Elli oli möödunud
aastal paremini õppinud.

Pöördsõna **kindlas kõneviisis** näitab, et temaga väljendatud
tegevus on **kindel**.

352. **Ulesanne.** Vaadelda ülesandes nr. 340 toodud sõna
õppima pööramist! Missuguses kõneviisis on see pööratud?

353. **Harjutus.** Koostada jutuke kindlas kõneviisis! Öeldis-
tele tõmmata joon alla!

II. Tingiv kõneviis.

354. **Ulesanne.** Vaadelda järgmistes lausetes harvendatult
trükitud öeldisi!

1. Kui Olev veel hoolikamalt õpiks, lõpetaks ta keva-
del klassi kiituskirjaga. 2. Me aitaksime sind, kui me vabad
oleksime. 3. Tahaksin vastata!

Pöörd sõna **tingivas kõneviisis** näitab, et temaga väljendatud tegevus võib toimuda teatavatel **tingimustel**.

355. **Ulesanne.** Vaadelda sõna **õppima** pööramist tingivas kõneviisis!

Tingiv kõneviis.

Olevik.

Ainsus

1. pööre: (ma) õpi|ksi|n
2. pööre: (sa) õpi|ksi|d
3. pööre: (ta) õpi|ks

Mitmus

- (me) õpi|ksi|me
- (te) õpi|ksi|te
- (nad) õpi|ksi|d

356. **Ulesanne.** Vaadelda ja jätkata tingiva kõneviisi oleviku tuletamist!

Kindla kõneviisi

olevik

- õpi|n
hakka|d
loe|b
muutu|me
õmble|vad

Tingiva kõneviisi

olevik

- õpi|ksi|n
hakka|ksi|d
loe|ks
muutu|ksi|me
õmble|ksi|d

jne.

Tingiva kõneviisi olevik tuletatakse kindla kõneviisi olevikust.

357. **Harjutus.** Asetada kriipsu asemele tingiva kõneviisi oleviku pöörete lõpud, nagu on nõutav!

1. „Nüüd ma taha— veel vähemalt 20 aastat elada,” kõneles vanaisa. 2. „Siis ma näe— enam uut kui kogu möödunud eluajal. 3. Meie küla sära— õhtuti elektervalguses. 4. Elekter pumpa— vett, sae— puid, purusta— turbaid, peksa— rehte, puhasta— vilja, lüpsa— lehma. 5. Põldudel künnä—, külva— ja lõika— traktoriga veetavad masinad. 6. Autod vea— hobuste asemel koormaid. 7. Põllud anna— rohkem saaki. 8. Ela— kõik jõukalt ja hästi. 9. Sina õega ole— siis ülikooli lõpetanud ja töötä— meie suure kodumaa kasuks. 10. Vahel sõida— sa mulle autoga või lennukiga külla. 11. Õhtul lähe— koos sinuga siinsamas külas kinno. 12. Või— ka kodus raadiost kino vaadata ja muusikat kuulata. 13. Keera— ainult nupust ja kogu maailm ole— minu juures. 14. Ei mõista ette kujutadaagi, kui õnnelikult me siis ela—.

Näidis: „Nüüd ma tahaksin

358. **Harjutus.** Koostada 7 lauset, milles öeldis on tingiva kõneviisi oleviku ainsuse 1. pöördes! Pärast muuta samu lauseid nii, et öeldist tuleb tarvitada ainsuse 3. pöördes!

Näidis: 1. Kui ma raamatu saaksin, siis hakkaksin kohe lugema. 2. Kui ta raamatu saaks, siis hakkaks ta kohe lugema.

III. Käskiv kõneviis.

359. **Ulesanne.** Vaadelda järgmistes lausetes harvendatult trükitud öeldisi!

1. Sa õpi korralikult! 2. Te korrake kõike põhjalikult!
3. Ta tulgu kohe siia!

Pöördsõna käskivas kõneviisis avaldab käsku, soovi.

360. Ulesanne. Vaadelda sõnade õppima ja hakkama pööramist käskivas kõneviisis!

1. (ma)	—	
2. (sa)	õpi!	hakka!
3. (ta)	õppi gu!	haka ku!
1. (me)	õppi gem!	haka kem!
2. (te)	õppi ge!	haka ke!
3. (nad)	õppi gu!	haka ku!

Käskiva kõneviisi lõpud on: -gu, -gem, -ge või -ku, -kem, -ke.

361. Ulesanne. Vaadelda ja jätkata käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöörde tuletamist!

Kindla kõneviisi olevik

**Käskiva kõneviisi ainsuse
2. pööre**

õpi|n
marsi|me
hakka|d
saada|n
tee|te
alga|b
õmble|vad

õpi!
marsil!
hakka!
saada!
tee!
alga!
õmble!

jne.

Käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöörde tuletatakse **kindla kõneviisi olevikust**.

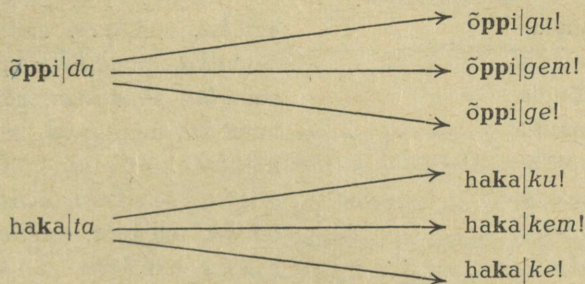
362. Harjutus. Koostada 10 lauset! Üldisena tarvitada pöördsõnu käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöördes! Üldisele tõmmata joon alla!

363. **Ulesanne.** Vaadelda ja jätkata käskiva kõneviisi ainsuse 3. pöörde ja mitmuse 1., 2. ja 3. pöörde tuletamist!

I.

da-tegevusnimi

Käskiv kõneviis

jne.

Käskiva kõneviisi kõik pöörded peale ainsuse 2. pöörde tuletatakse da-tegevusnimest.

Kui da-tegevusnime lõpp on **-da**, on käskiva kõneviisi lõpud **-gu**, **-gem**, **-ge**. Kui da-tegevusnime lõpp on aga **-ta**, siis on käskiva kõneviisi lõpud **-ku**, **-kem**, **-ke**.

II.

da-tegevusnimi

Käskiva kõneviisi vorme

õmmel|da

õmmel|gu, õmmel|gem, õmmel|ge

ütel|da

ütel|gu, üteli|gem, üteli|ge

tull|a

tul|gu, tul|gem, tul|ge

minn|a

min|gu, min|gem, min|ge

surr|a

sur|gu, sur|gem, sur|ge

I, n, r järel kirjutatakse käskivas kõneviisis alati
-gu, -gem, -ge.

III.

da-tegevusnimi

and|a
püüd|a
sõud|a
muut|a
köit|a
seis|ta
teh|a
näh|a

Käskiva kõneviisi vorme

and|ku, and|kem, and|ke
püüd|ku, püüd|kem, püüd|ke
sõud|ku, sõud|kem, sõud|ke
muut|ku, muut|kem, muut|ke
köit|ku, köit|kem, köit|ke
seis|ku, seis|kem, seis|ke
teh|ku, teh|kem, teh|ke
näh|ku, näh|kem, näh|ke

d, t, s, h järel kirjutatakse käskivas kõneviisis alati
-ku, -kem, -ke.

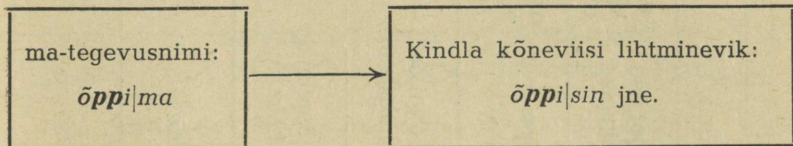
364. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele g või k!

1. Ol—e vait! 2. Peit—em end nüüd kiiresti! 3. Jooks—e poisile appi! 4. Tul—u keegi siia! 5. Lapsed, püüd—e kana kinni! 6. Ta kast—u täna lilli! 7. Võidel—e võiduni! 8. Hüüd—e kari koju! 9. Nad sead—u raamatud korda! 10. Jät—em jonn, jät—em viha! 11. Näh—u igaüks, kuidas sa töötad! 12. Tütarlapsed min—u teise klassi! 13. Sõud—em taktis! 14. Te hoid—e siit otsast kinni! 15. Kõnel—e, lapsed, valjemini! 16. Teh—e uks lahti! 17. Tiiu ja Linda, lüps—e nüüd lehmad! 18. Tüdrukud, kat—e laud! 19. Pes—e iga päev hambaid! 20. Nad kand—u puid tuppa! 21. Jooks—em kiiremini! 22. Künd—e kuni lõunani, traktoristid!

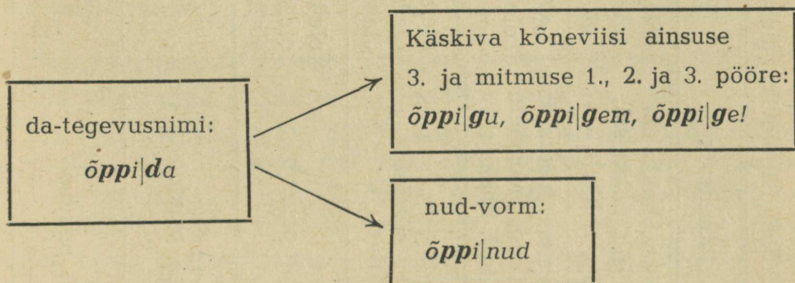
50. Pöördsõna muudete tuletamine.

365. Ulesanne. Vaadelda pöördsõna muudete tuletamist!

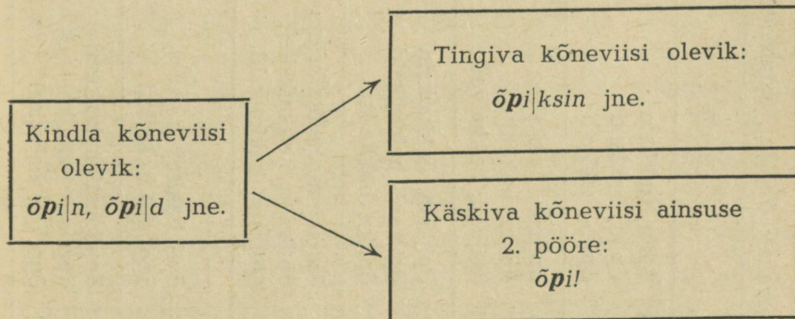
I

II.

III.

Mõtlemiseks: Missuguseid pöördsõna vorme on vaja teada, et õigesti pöörata?

51. Pöördsonade pööramist.

366. Ulesanne. Võrrelda õppima ja hakkama pööramist!

da-tegevusnimi: õppida, hakata; kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre: õpin, hakkann.

kõneviis	Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik	Täisminevik	Enneminevik
Kindel kõneviis	Ainsus	1. (ma) õpi n, hakka n 2. (sa) õpi d, hakka d 3. (ta) õpi b, hakka b		õppi sin, hakka sin õppi sid, hakka sid õppi s, hakka s	ole n } õppi nud ole d } haka nud on }	oli n } õppi nud oli d } haka nud oli }
	Mitmus	1. (me) õpi me, hakka me 2. (te) õpi te, hakka te 3. (nad) õpi vad, hakka vad		õppi sime, hakka sime õppi site, hakka site õppi sid, hakka sid	ole me } õppi nud ole te } haka nud on }	oli me } õppi nud oli te } haka nud oli d }
Tingiv kõneviis	Ainsus	1. (ma) õpi ksin, hakka ksin 2. (sa) õpi ksid, hakka ksid 3. (ta) õpi ks, hakka ks		<i>puudub</i>	ole ksin } õppi nud ole ksid } haka nud ole ks }	<i>puudub</i>
	Mitmus	1. (me) õpi ksime, hakka ksime 2. (te) õpi ksite, hakka ksite 3. (nad) õpi ksid, hakka ksid		<i>puudub</i>	ole ksime } õppi nud ole ksite } haka nud ole ksid }	<i>puudub</i>
Käskiv kõneviis	Ainsus	1. (ma) — — 2. (sa) õpi! hakka! 3. (ta) õppi gu! haka ku!		<i>puudub</i>	<i>puudub</i>	<i>puudub</i>
	Mitmus	1. (me) õppi gem! haka kem! 2. (te) õppi ge! haka ke! 3. (nad) õppi gu! haka ku!		<i>puudub</i>	<i>puudub</i>	<i>puudub</i>

367. **Ulesanne.** Uurida:

- 1) millal on sõna õppima tugevas, millal nõrgas astmes;
- 2) millal on sõna hakkama tugevas, millal nõrgas astmes.

Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „**õppima**“ pööratakse: **kukkuma**, **sattuma**,.....

Nagu sõna „**hakkama**“ pööratakse: **hüppama**, **ruttama**,.....

368. **Ulesanne.** Sõna **marssima** pööratakse nagu sõna **õppima**. Meenutada, kus oli sõnast **marssima** eespool juttu!

Koostada 10 lauset! Oeldiseks tarvitada sõna **marssima** muuteid! Oeldisele tõmmata joon alla!

369. **Harjutus.** Asetada sulgudes olevad pöörd sõnad lause sisule vastavasse muutesse ja tõmmata neile joon alla!

1. Täna (leppima) Helduriga kokku, et (hakkama) üheskoos õhulohet valmistama. 2. Ma olen selle tegemist juba mitmele poisile (õpetama) ja nüüd (tahtma) tema ka seda ära (õppima). 3. Igasugune sepitsemine on (pakkuma) talle nagu mullegi alati suurt huvi. 4. Kuid esimese õhulohe valmistamine (lõppema) tal õnnetult. 5. See (tõusma) küll õhku, kuid (kukkuma) siis kivina alla, (sattuma) suure puu otsa ja jäi sinna katkisena (rippuma). 6. Heldur oli (hakkama) nutma, nii et (rõkkama) ja (müttama), (hüppama) ning (rappima) tükk aega, enne kui oli (saama) (hukkuma) õhulohe kätte. 7. Siis oli ta (ruttama) koju, kus oli (selguma), et ta oli ristpuud liiga sügavalt kokku (tappima), mis (tegema) need nõrgaks.

8. Heldur (lippima) ja (lappima) selle õhulohe küll kokku, kuid õiget asja sellest enam ei (saama).

9. Kodused (nökkima) teda praegugi selle õhulohe ja nutmise pärast. 10. Heldur ei (tahtma) sellega muidugi (leppima) ja (ruttama) nüüd näitama, et ebaõnnestumised teda ei (kohutama). 11. Tööga (tahtma) (hakkama) peale juba homme.

Näidis: Täna leppisime Helduriga.....

370. **Harjutus.** Asetada sulgudes asetsevad pöördõnad käskiva kõneviisi ainsuse 2. pöördesse ja tõmmata neile joon alla!

1. „Helle, (lukkama) mänguasjad kõrvale ja (tõttama) mulle appi!“ hüüdis ema. 2. „Kõige esiteks (kloppima) see kott puhtaks, (ruttama) tuppa ja (lappima) augud kinni! 3. Siis (noppima) istutamiseks parajad sibulad välja, (toppima) nad kotti, (lippama) aeda ja (tippima) nad peenrale! 4. Kui see valmis on, (hakkima) seakartulid peeneks ja (pakkuma) pörsastele piima! 5. (Lukkama) ka hobustele heinu alla! 6. Lõpuks (ruttama) naabri poole ja vii talle porgandiseemneid.“

371. **Ulesanne.** Vaadelda pöördõna **lugema** pööramist! da-tegevusnimi: **lugeda**; kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre: loen.

Kindel kõneviis.

Olevik		Lihtminevik	
Ainsus	Mitmus	Ainsus	Mitmus
1. (ma) loe n	(me) loe me	(ma) luge si n	(me) luge si me
2. (sa) loe d	(te) loe te	(sa) luge si d	(te) luge si te
3. (ta) loe b	(nad) loe vad	(ta) luge s	(nad) luge si d

Täisminevik

1. (ma) ole n luge nud	(me) ole me luge nud
2. (sa) ole d luge nud	(te) ole te luge nud
3. (ta) on luge nud	(nad) on luge nud

Enneminevik

(ma) oli n luge nud	(me) oli me luge nud
(sa) oli d luge nud	(te) oli te luge nud
(ta) oli luge nud	(nad) oli d luge nud

Tingiv kõneviis.

Olevik

Ainsus	Mitmus
1. (ma) loe ksi n	(me) loe ksi me
2. (sa) loe ksi d	(te) loe ksi te
3. (ta) loe ks	(nad) loe ksi d

Käskiv kõneviis.

Olevik

Ainsus	Mitmus
1. (ma) —	(me) luge gem!
2. (sa) loe!	(te) luge ge!
3. (ta) luge gu!	(nad) luge gu!

372. **Ulesanne.** Uurida pööramisest, millal on sõna **lugema** tugevas, millal nõrgas astmes!

373. **Harjutus.** Pöörata kindlas, tingivas ja käskivas kõneviisis sõna **küdema!**

374. **Ulesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „lugema“ pööratakse:

siduma, kaduma, küdema, laduma, sugema, pugema, kuduma, tagama, pügama, kudema, liguma, ...

***Ulesanne.** Korrata nr. 284 ja 292!

375. **Harjutus.** Moodustada **lugema**-tüübilistest sõnadest kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre!

ma-tegevusnimi

Kindla kõneviisi oleviku
ainsuse 1. pööre

lugema

loen

siduma

seon

küdema

köen

kuduma

koon

jne.

376. **Ulesanne.** Missuguste häälikute kadu esineb **lugema-**tüübiliste sõnade pööramisel?

Millega asendub **b, d, g** kao korral **ma**-tegevusnimes olev **i, u, ü**?

377. **Harjutus.** Asetada sulgudes olevad sõnad kindla **kõneviisi** olevikkul!

1. Minu isa (põdema) juba pikemat aega. 2. Ma (lugema) veel kümme lehekülge. 3. Vaata, kas ahi (küdema)! 4. Kuhu te (pugema)? 5. Sepad (taguma) rauda. 6. Kõnn (kudema) varakevad. 7. Luba, ma (siduma) selle koti suu kinni! 8. Ema (kuduma) villast kleidiriidet. 9. Nad (pidama) palju lambaid. 10. Tule, ma (sugema) su juuksed siledaks! 11. Ta (laduma) need puud riita. 12. Isa (siduma) praegu koormat. 13. Naised (pügama) lambaid. 14. Kana (nägema) õhtul halvasti. 15. Ma (pugema) nüüd peitu. 16. Ahi (küdema). 17. Aeg (kaduma) kiiresti. 18. Õpilased (pidama) hoolsalt õppima. 19. Ta (põdema) rasket haigust.

378. **Ulesanne.** Vaadelda sõna **jätma** pööramist!

da-tegevusnimi: **jätta**; kindla **kõneviisi** oleviku ainsuse 1. pööre: **jätan**.

Kõneviis	Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik	Täisminevik	Ennemindevik
	Kindel kõneviis	Ainsus	1. (ma)	jätan	jätsin	olen jätnud
2. (sa)			jätad	jätsid	oled " "	olid " "
3. (ta)			jätab	jättis	on " "	oli " "
Mitusus		1. (me)	jätame	jätsume	oleme jätnud	olime jätnud
		2. (te)	jätate	jätsite	olete " "	olite " "
		3. (nad)	jätavad	jätsid	on " "	olid " "

Kõneviis	Arv	Pööre	Olevik	Lihtminevik	Täisminevik	Enneminetik
Tingiv kõneviis	Ainsus	1. (ma)	jätaksin		oleksin jätnud	
		2. (sa)	jätaksid		oleksid "	
		3. (ta)	jätaks		oleks "	
	Mitmus	1. (me)	jätaksime		oleksime jätnud	
		2. (te)	jätaksite		oleksite "	
		3. (nad)	jätaksid		oleksid "	
Käskiv kõneviis	Ainsus	1. (ma)	—			
		2. (sa)	jäta!			
		3. (ta)	jätku!			
	Mitmus	1. (me)	jätkem!			
		2. (te)	jätke!			
		3. (nad)	jätku!			

Ulesanne. Uurida, missugustes vormides on sõna **jätma** tugevas, missugustes nõrgas astmes!

Miks kirjutatakse sõnades **jätsin**, **jätnud** ülipikk **t** ühekordse tähega?

379. **Harjutus.** Pöörata sõna **jätma** eeskujul sõna **võtma**!

Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „jätma“ pööratakse: võtma, katma, ...

380. **Harjutus.** Kirjutada lausetes kriipsu asemele **t** või **tt**

I.

1. Aias tossas kü—is. 2. Suits ma—is kogu ümbruse ja ka—is selle halli looriga. 3. Kütise tegemisel tuleb praht ka—a mätastega ja jä—a suitsu jaoks ainult mõni auk. 4. Kui auke ei jä—a, siis tuli lämbub. 5. Vanaisa jä—is mind vendadega tulevalvuriks. 6. „Ka—ke kütist hoolsamini! 7. Võ—a labidas ja

ma—a see koht kinni! 8. Ka siit tuleb veel mätastega ma—a ja ka—a!” käsutasin kogu aeg.

9. Vanasti arvati, et ka—ku saab peletada suitsuga. 10. Ka—ku korral suitsetati ruume. 11. Ka—k aga võ—is ja jä—is, kuidas ise heaks arvas. 12. Kui suits ma—is meil hingamist, naljatasime, et meil ei ole nüüd vaja ka—ku karta. 13. Aga näod kü—is kü—is punaseks ja ka—is paksu nõekorraga.

II.

1. Isa lõpetas äestamise ja võ—is hobuse rakmeist. 2. Ta pani hobuse kü—ke ja jä—is ta põllupeenrale nosima. 3. Hobune aga tõmbas kü—ke jä—kukohalt ka—ki ja läks hulkuma. 4. Teda huvitas, mis on ma—is, mille isa jä—is tee äärde. 5. Ma—is oli teri. 6. Hobune võ—is kohe suure suutäie. 7. „Jä—ku leivale!” hüüdis isa naerdes. 8. Siis ütles ta mulle, et jä—ku ma kü—is, võ—ku hobune ja pangu ta uuesti kü—ke.

381. **Ulesanne.** Pöörata sõna **algama!** Põhivormid on järgmised:

ma-tegevusnimi: **alga**|ma

da-tegevusnimi: ala|**ta**

kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre: **alga**|n

382. **Ulesanne.** Vaadelda pööramisest, millal on sõna **algama** tugevas, millal nõrgas astmes! Missugune nähe esineb sõna tüves?

383. **Ulesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „algama” pööratakse: salgama, kargama,

Tähele panna!

algama — alata — alanud — algan

A g a:

pelgama — peljata — peljanud — pelgan
sülgama — süljata — süljanud — sülgan
hülgama — hüljata — hüljanud — hülgan
kordama — korrata — korranud — kordan
valdama — vallata — vallanud — valdan

384. **Harjutus.** Asetada sulgudes olevad sõnad nõutavasse muutesse ja tõmmata neile joon alla!

1. Varsti (algama) eksamid. 2. Ei saa (salgama), et nüüd tuleb (hülgama) kõik kõrvaline ja (algama) tõsiselt kordamist. 3. Eksameid (pelgama) muidugi ei tule, kuid muretult ringi (kargama) ka ei ole õige. 4. Eks vanasõnagi ütle, et kui tahad õppimisega saada korda, siis (kordama), (kordama), (kordama).

5. Ma olen kogu talve pidevalt (kordama). 6. (Algama) seda juba sügisel. 7. Olen alati (põlgama) säärast töötamist, kus kõik jäetakse viimaseks minutiks. 8. Kui tahad õpitud (valdama), siis tuleb pidevalt (kordama). 9. Kunagi ei tohi (põlgama) seda tööd raskeks.

10. Mõnda meie klassist on (valdama) isesugune ärevus, mõnda ükskõiksus. 11. Kõik säärasead õpilased ei ole talvel kuigi palju (kordama). 12. Nüüd nad (pelgama) eksameid.

13. See ei ole õige. 14. Tuleb (jätma) ärevus ja ükskõiksus! 15. On veel aega (kordama). 16. Tuleb ainult tööga kohe (algama).

17. (Algama) lõppkordamist, (kordama) kõike põhjalikult ja (hiilgama) eksamil eeskujulikkude teadmistega!

385. **Ulesanne.** Pöörata sõna **õmblema!**

Vajalikud vormid:

ma-tegevusnimi: **õmble**|ma

da-tegevusnimi: **õmmel**|da

kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre: **õmblen**

386. **Ulesanne.** Kirjutada välja, missugustes põhivormides ja kõneviiside aegades ning pööretes on sõna **õmblema** tugevas, missugustes nõrgas astmes! Missugune nähe esineb sõna **õmblema** tüves pööramisel?

Näidis:

Tugevas astmes

ma-tegevusnimi: **õmblema**

kindla kõneviisi oleviku kõik pöörded: **õmblen, õmbled** jne.
jne.

387. **Ulesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „õmblema“ pööratakse: lendlema, võrdlema, . . .

388. **Ulesanne.** Pöörata sõna **mõtlemä!** Vajalikud vormid:

ma-tegevusnimi: **mõttele**|ma

da-tegevusnimi: **mõttele**|da ehk **mõelda**

kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre: **mõttele**|n

Märkus: Võime tarvitada:

mõtelda, mõtelnud, mõtelge, mõtelgu jne.

ehk: mõelda, mõelnud, mõelge, mõelgu jne.

Mõlemad vormid on õiged.

389. **Ulesanne.** Kirjutada vihikusse:

Nagu sõna „mõtlemä“ pööratakse ka sõna „ütlemä“ (ütelda e. öelda, ütelnud e. öelnud jne.).

390. **Harjutus.** Asetada sulgudes asetsevad sõnad lause sisule vastavasse muutesse ja tõmmata neile joon alla!

1. „Eile (õmblema) enesele kleiti,“ (ütleva) mulle ühel päeval mu pinginaaber Õie.

2. Ma olen vahel ka (õmblema) mõnda väiksemat asja, kuid kleiti ei ole julgenud käsile võtta. 3. (Mõtleva) olen sellestki, sest ma (armastama) väga (õmblema). 4. Seepärast (ütleva) Õiele:

„(Hakkama) üheskoos õmblema. 5. Kahekesi (õmblema) on palju lõbusam.“

6. Nüüd me (õmblema) + gi üheskoos enestele kleite. 7. Ei saa (ütleva), et töö oleks kerge. 8. Ma ei mõistnud (mõtleva) + gi, et lihtsa kleidi õmblemine on nii keeruline. 9. Kogu aeg peab Õie ema meid juhutama, et nüüd (õmblema) nii, (lõikama) siit ja (palistama) seda. 10. Aga lõbus on. 11. Sagedasti (võrdleva), kummal (tulema) töö korralikum. 12. Kiiruses ei või ma ennast Õiega (võrdleva). 13. Tema näpud lausa (lendleva).

14. Ei tea veel (ütleva), mida siis (hakkama) õmblema, kui kleidid valmis (saama). 15. Oleme sellele (mõtleva), kuid kindlat ei tea veel midagi (ütleva). 16. Kindel on aga, et (õmblema) edaspidi üheskoos mõnegi ilusa asja.

52. Eitav ja jaatav kõne.

391. **Ulesanne.** Vaadelda järgmist tabelit!

Jaatav kõne (öeldis jaatab, käsib)	Eitav kõne (öeldis eitab, keelab)
Vello korjas tuhka.	Helve ei korjanud tuhka.
Isa kiidab Vellot.	Isa ei kiida Helvet.
Vello on igal aastal tuhka kogunud.	Helve ei ole kunagi tuhka kogunud.

Tänavu oli Vello kogunud üle saja kilogrammi tuhka.

Koguge tuhka!

Helve ei olnud tänavu kogunud ühtegi kilogrammi tuhka.

Ärge jätke tuhka kogumata!

Pöörd sõna tegevus on jaatav või eitav. Jaatamine annab **jaatava**, eitamine **eitava kõne**. Eitava kõne juures tarvitatakse abisõnu **ei, ära, ärge**.

Mõtlemiseks: Missuguses kõnes on eespool kõik sõnad seni pööratud?

392. **Harjutus.** Koostada lauseid, milledes öeldis on eitavas kõnes!

393. **Ulesanne.** Pöörata suuliselt kõigi kõneviiside ja aegade eitavas kõnes mõnda eespool jaatavas kõnes pööratud pöörd sõna!

***Ulesanne.** Korrata, millal tarvitatakse täis-, millal osasihitist (vt. lk. 97)!

394. **Ulesanne.** Vaadelda sihitist jaatavas ja eitavas kõnes!

Jaatavas kõnes saab tarvitada täis- ja osasihitist

Eitavas kõnes saab tarvitada ainult osasihitist

Isa kaevab peenraid (mida?).

Ma ei kastnud taimi (mida?).

Pane kapsataimed (mis?) vette!

Ära pane kapsataimi (mida?) vette!

Sõin leivatüki (mille?) ära.

Ma ei sõõnud leivatükki (mida?) ära.

Koostada sihitisega lauseid, milledes öeldis on eitavas kõnes!

53. Isikuline ja umbisikuline tegumood.

***Ulesanne.** Korrata nr. 150 II ja 153!

395. **Ulesanne.** Vaadelda järgmises tabelis harvendatult trükitud öeldisena tarvitatud pöörd sõnade vorme! Alus on trükitud jämendatult.

Lauses on alus (tegija)	Lauses alus (tegija) puudub
Isa ruttas põllul. Vend hakkas külvama. Uusmaasaaja ehitab maja. (Me) Aitasime palke vedada.	Praegu rutatakse kündmise- misega. Hakati külvama. Ehitatakse maja. Aidati palke vedada.
Isikuline tegumood	Umbisikuline tegumood

Isikulist tegumoodi tarvitame siis, kui tegevuse tegija on teada. Vastasel korral tuleb tarvitada umbisikulist tegumoodi. Umbisikulise tegumoe muudetes on pöörd sõna tüvi alati nõrgas astmes.

Mõtlemiseks: Missuguses tegumoes on kõik pöörd sõnad eespool pööratud?

Tähele panna! Täpselt öeldes on näiteks vorm **õppis**: isikulise tegumoe jaatava kõne kindla kõneviisi lihtmineviku ainsuse 3. pöörel!

396. **Harjutus.** Kirjutada järgmisest katkendist välja kõik isikulises ja umbisikulises tegumoes olevad pöörd sõnad!

1. Latikapüügile sõidetakse harilikult õhtu eel, valitakse lahekäär, lastakse võrgud tasakesi vette ja asutakse ise kala-

majakesse ootama. 2. Koidu tulekul algab võrkude tühjendamine. 3. Hea saagi puhul kubisevad võrgud suurist toredaist latikaist, kes seisavad hõredas võrgus peaaegu liikumatult paigal. 4. Lõbusas tujus ja lauldes läheb sõudmine üle lahe tagasi maabumisiranda.

5. Kodus roogitakse kalad puhtaks, lahatakse nad lapiti poolteks, nii et üks pool teisega ühendusse jääb, soolatakse tugevasti ja riputatakse siis välja õhu kätte õrrele kuivama. 6. Seal kuivab soolatud kala kõvaks kui luu. 7. Kuivale pööningule või aidalakke riputatakse nad siis nagu vihad ja pika aja seisab pruun-punane kala maitsev ja hea.

(J. Vahtra „Peipsil” ainel.)

Näidis:

Isikulises tegumoes:
algab

Umbisikulises tegumoes:
sõidetakse

Mõtlemiseks: Missuguses ajas on see katkend kirjutatud?

397. **Harjutus.** Moodustada antud näidete eeskujul jätma-tüübilistest sõnadest umbisikulise tegumoe vormel

ma-tegevusnimi

Umbisikulise tegumoe vorme

jätma

jäetakse (mitte: jätetakse!)

jäeti (mitte: jäteti!)

ei jäetud (mitte: ei jätetud!)

kütma

kõetakse, ei kõeta

kõeti, ei kõetud

jne.

398. **Harjutus.** Asetada sulgudes olevad pöörd sõnad lause sisule vastavasse isikulise või umbisikulise tegumoe muutessel Alusele tõmmata joon alla!

1. Eile (kütma) meil ahju. 2. Ahi (jätma) valveta küdema.
 3. Üks tukk (kukkuma) ahjust põrandale. 4. Põrand ja sein
 (hakkama) põlema. 5. Õnneks (märkama) tulekahju. 6. (Võtma)
 kohe vaibad ja (matma) nendega põlevad kohad kinni.
 7. (Suutma) tule kustutada. 8. Suurt kahju me ei (saama).

9. Sagedasti (jätma) tuli valveta põlema. 10. (Vaatama), mis-
 sugune õnnetus (võima) sellest (tulema).

54. Tegija- ja teonimi.

399. **Harjutus.** Moodustada antud näidete eeskujul pöörd-
 sõnadest nimisõnalisil vormel!

ma-tegevusnimi	Tegijanimi	Teonimi
õppi ma	õppi ja	õppi mine
kukku ma	kukku ja	kukku mine
luge ma	luge ja	luge mine
jät ma	jät ja	jät mine
tule ma	tuli ja	tule mine
pese ma	pesi ja	pese mine

Tegijanime lõpp on -ja.

Teonime lõpp on -mine.

400. **Harjutus.** Koostada 20 lauset, milles esineb tegija-
 nimi.

55. Kordavat.

*401. **Harjutus.** Kirjutada küsimärkidega sõnad õiges tuge-
 vusastmes!

1. Sa oled selle tük?i hästi ära õp?inud. 2. Kui tunnid
 lõp?evad, lähme nurmenuk?e nop?ima. 3. Nop?i mulle mõni

karukäp?! 4. Urve tik?is rät?i, Irma lap?is tek?i, Mati lak?is kep?i. 5. Tek?is küsimus, kes hakkab kot?e lap?ima. 6. Õp?i suk?a kuduma! 7. Te olete kõik luk?ud ära rik?unud. 8. Joostes kuk?usid tik?ud rüp?est maha. 9. Koer lak?ub kap?ast sup?i. 10. Lep?ige seekord nende jut?udega! 11. Kuk?ed tük?isid kaklema. 12. Pak?ige munad tak?udesse ja siduge rät?isse! 13. Halb ilm rik?uks meie jalutuskäigu. 14. Kas sa oled Maiega ära lep?inud? 15. Need lep?ad kip?uvad põldu varjama. 16. Ta top?is tak?ud kot?i! 17. Kui mul aega oleks, lap?iksin su jak?i otsekohe. 18. Mars?ige kiiresti edasi! 19. Trük?in teadaande valgele pap?ile! 20. Me oleme alati hoolsasti õp?inud. 21. Varsti lõp?eb koolitöö.

*402. **Harjutus.** Asetada sulgudes olevad sõnad käs-kiva kõneviisi nõutavasse pöördesse! Jälgida kirjavahe-märke!

1. Vanemad poisid (kandma — mitm. 3. pöördes) pingid klassist välja! 2. Te (minema — mitm. 2. p.) liiva tooma! 3. Sa (hüüdma — ains. 2. p.) poisid kokku! 4. (ütleva — mitm. 2. p.) Peetrile ja Ulole, et nad (kittima — mitm. 3. p.) aknaid! 5. Te (hoidma — mitm. 2. p.) redelit! 6. Valdeko, (taguma — ains. 2. p.) naelad sirgeks! 7. (õppima — mitm. 1. p.) liimivärvi valmistama! 8. Ants, ära (rikkuma — ains. 2. p.) kliisterdamisel tapeetil! 9. (katma — ains. 2. p.), Virve, kapp ajalehtedega! 10. Milvi (pidama — ains. 3. p.) nööri otsast kinni! 11. (andma — ains. 2. p.) vasar Antsu kätte! 12. Ärge (kukkuma — mitm. 2. p.) tellingutelt alla! 13. (noppima — ains. 2. p.) naelad üles, Eero! 14. Ilmar, (saagima — ains. 2. p.) kolm meetripikkust lauda! 15. (andma — mitm. 2. p.) suuri naelu! 16. Poisid (lakkima — mitm. 3. p.) pildiraamid üle! 17. (tulema — mitm. 2. p.) mulle, Heljo ja Juta, appi! 18. (ütleva — mitm. 2. p.) Reinule, et ta savi tooks! 19. Nad (tegema — mitm. 3. p.) värvi juurde! 20. (laduma — ains. 2. p.) puud riita! 21. Tüdrukud (lappima — mitm. 3. p.) vanu käterätte! 22. Ta (pesema —

ains. 3. p.) eeskoja aknad puhtaks! 23. Ära (tukkuma — ains 2. p.) töö juures! 24. Maret ja Salme, (pakkuma — mitm. 2. p.) töötajatele võileibu! 25. Olev, (seadma — ains. 2. p.) pingid kohale! 26. Helga, (lugema — ains. 2. p.), mitu last on töö!

Näidis: Vanemad koolipoisid kandku pingid klassist välja!

*403. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele **b** või **p**, + asemele **d** või **t**, = asemele **g** või **k**!

I.

1. Meie hobune oli läinud üleae+se heinamaale. 2. Võ+sin päi+sed, tüki nõõri ja lä=sin teda ära tooma. 3. Loo+sin, et see läheb mul hõl=salt korda.

4. Alguses püü+sin hobusele var=sini ligi hiilida ja soo+sal silmapilgul nõõri talle ümber kaela heita. 5. Vii+sin nii hulga aega, kuid mitmekor+sele katsetamisele vaatamata ei läinud see mul korda, kuna hobune jälgis pin=salt iga minu sammu. 6. Nee+sin hobust, kuid mis see aitas. 7. Siis lei+sin tas=ust tüki uu+seleiba. 8. Nüüd muu+sin oma tegu+semist. 9. Tea+sin, et hobune armas+ab väga leiba. 10. Võ+sin leiva, mur+sin sellest tüki, hoi+sin selle peol ja hüü+sin hobust nimepidi. 11. Nõõri ja päi+sed sea+sin ae=sasti käepärast ja pei+sin selja taha.

II.

12. Leivaga suu+singi hobuse ligi meelitada. 13. An+sin talle leiba, kii+sin ja silitasin teda ja ajasin kär=seid ta kallalt. 14. Või+sin nii usalduse. 15. Siis järs=u hei+sin hobusele nõõri ümber kaela ja sidusin otsad um=sõlme. 16. Minu imestuseks ei avaldanud ta nüüd ül+se vastupanu. 17. Sea+sin talle päitsed pähe, köi+sin nõõri ohjadeks ja hüppasin talle

selga. 18. Jal=si koju minna ei tulnud mul meeldegi. 19. Tun+sin ratsutamisest alati suurt lõbu.

20. Hoo=sa sõiduga jõu+sin koduõue. 21. Seal joo+sin hobust ja viisin ta talli. 22. Kan+sin talle hulga heinu ette. lä=sin siis tuppä, kus kur+sin oma äpardusi ja nõu+sin tasuks kahekor+se koguse kooki.

56. Astmevaheldus.

***Ulesanne.** Korrata, missugustel eespool käänama õpitud käändsõnadel on kaks tugevusastet — tugev ja nõrk!

404. **Ulesanne.** Esitada 5 käändsõna ainsuse nimetavas käändes, mille käänamisel tüves esineb:

- 1) häälikute vältemuutus,
- 2) häälikute kadu,
- 3) ei esine häälikute vältemuutusi ega kadu.

405. **Ulesanne.** Vaadelda, missuguste käänete põhjal saab kõige kindlamini määrata, kas käändsõnal on tugev ja nõrk aste! Lisada näiteid juurde!

Ainsuse omastav kelle? mille?	Ainsuse osastav keda? mida?	Kas esineb või ei esine tugev ja nõrk aste?
sepa (p pikk, II vältes)	seppa (p ülipikk, III v.)	Esineb
kaustiku	kaustiku t	Ei esine
tütre (t III vältes)	tütart (t II vältes)	Esineb
jõe (g kadu)	jõge	„
	jne.	

Käändsõnade tugeva ja nõrga astme määramiseks vaadeldakse sõna ainsuse omastavat ja osastavat käänet.

Mõtlemiseks: Mispärast ei ole teisi käändeid vaja vaadelda? Mida on teada tugeva ja nõrga astme määramisel lõputa ainsuse sisseütlevast (jõkke, lumme, kappi jne.)?

406. **Ulesanne.** Esitada rohkesti käandsõnu, millel ei ole tugevat ega nõrka astet!

Näidis:

Ainsuse nimetav kes? mis?	Ainsuse omastav kelle? mille?	Ainsuse osastav keda? mida?
ema	ema	ema
raamat	raamatu	raamatu t
töö	töö	töö d
	jne.	

407. **Ulesanne.** Esitada 5 pöörd sõna ma-tegevusnimes, mille t ü v e s pööramisel:

- 1) esineb häälikute vältemuutus,
- 2) esineb häälikute kadu,
- 3) ei esine häälikute vältemuutusi ega kadu.

408. **Ulesanne.** Vaadelda, missuguste vormide põhjal saab kõige kindlamini määrata, kas pöörd sõnal on tugev ja nõrk aste! Jätkata määramist!

da-tegevusnimi mida teha?	Kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre mida teen?	Kas esineb või ei esine tugev ja nõrk aste?
õppi da (p ülipikk, III v.)	õpi n (p pikk, II v.)	Esineb
haka ta (k II v.)	hakka n (k III v.)	"
luge da	loe n (g kadu)	"
vala da	vala n	Ei esine
hukku da	hukku n	"
soovi da (o ülipikk, III v.)	soovi n (o pikk, II v.)	Esineb
	jne.	

Pöördsõna tugeva ja nõrga astme määramisel vaadeldakse da-tegevusnime ja kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööret.

Mõtlemiseks: Mispärast ei ole vaja teisi pöördsõna muuteid vaadelda?

Nähtust, et sõna **tüvi** on kord tugevas, kord nõrgas astmes (vahetab tugevusastet), nimetatakse **astmevahelduseks**. Neid sõnu, milledes esineb astmevaheldus, nimetatakse **astmevahelduslikkudeks**, teisi **astmevahelduseta sõnadeks**.

409. **Ulesanne.** Määrata antud sõnadest 10 kirjalikult, teised suuliselt, kas nad on astmevahelduslikud või mitte! Kirjalik määramine teha näidise eeskujul!

Maa, kool, jutt, siga, kuur, rukis, krae, tuulik, linn, hani, pipar, saal, taat, truu, rike, tuba, vaat, võti, lukk, kümme, mätas, mõte, kuub, kodanik, lill, luba, võte, summa, tuju, papp, hea, viis, püss, hapu, mõõk, vesi, teade, olevik, kate, ratas, uss, vana, pütt, saabas.

Näidis:

Ains. omastav	Ains. osastav	Otsus:
tänava	tänava t	Astmevahelduseta, kadu ega vältemuutust pole.
kuke	kukke	Astmevahelduslik, vältemuutus.
vao	vagu	Astmevahelduslik, hääliku g kadu.
jne.		

410. **Ulesanne.** Määrata antud pöördsonadest vabal valikul 10 kirjalikult, teised suuliselt, kas nad on astmevahelduslikud! Kirjalik määramine teha näidise eeskujul!

Kaduma, lubama, käänama, lappima, õmblema, kirjutama, vaatama, muutuma, rändama, ruttama, joonistama, magama, pödema, puuduma, kargama, andma, uppuma.

Näidis:

da-tegevusnimi	Kindla kõneviisi oleviku ainsuse 1. pööre	Otsus:
maga da	maga n	Astmevahelduseta
kukku da (k III v.)	kuku n (k II v.)	Astmevahelduslik, vältemuutus
puge da	poe n (g kadu)	Astmevahelduslik, hääliku kadu
	jne.	

57. Kordavat.

*411. **Ulesanne.** Anda seletus, mispärast harvendatult trükitud sõnad nii tuleb kirjutada! Erilist tähelepanu pöörata jämen-
datud tähtedega märgitud häälikutele!

I.

1. Õhtupoolikul h a k k a s i n sauna k ü t m a. 2. Saun
asetes metsa ääres järve k a l d a l. 3. Esiteks k a n d s i n
k a t l a s s e ü l e k ü m n e ä m b r i v e t t. 4. Siis t o p p i s i n
o k s i a h j u ja süütasin tule. 5. E t s u i t s v ä l j a l ä h e k s,
a v a s i n a k n a ja ukse. 6. A e g - a j a l t s e g a s i n t u l d ja lisasin
o k s i j u u r d e. 7. V a h e p e a l j o o k s i n m e t s a, k u s k a s v a s n o o r i

kaski, ja tegin paar värsket vihta. 8. Kui ahjustukid olid põlenud, viskasin sütele vett, et vinguet tuleks. 9. Siis võtsin kaltsu ja pesin lavalt ja pinkidelt tahma. 10. Tõin veel viis pange külma vett ja heitsin paar korda leili. 11. Lõpuks tõmbasin akna ning ukse kinni ja läksin teisi sauna kutsuma.

II.

1. Ema istus akna juures, paikas pesu ja õmbles nõõpette. 2. Ta andis meile puhta pesu. 3. Võtsime veel kaks kaussi, seebi ja astusime sauna poole. 4. Ees läks isa, siis mina ja viimasena vend Ilmar.

5. Isa on meil väga kange leili võtja. 6. Me vennaga istusime lava kõige alumisel astmel, kui isa vihtles. 7. Pärast vihtlemist jooksis isa järve ujuma. 8. Tal on hea tervis. 9. Kui nühkisin Ilmarit, läks tal seep silma ja ta hakkas nutma. 10. Poiss ei jätnud enne nuttu, kui isa lubas anda talle õuna. 11. Lõpuks olime kõik puhtad. 12. Panime särgid selga, püksid jalga, musta pesu kimpu ja sammusime koju. 13. Toas andis ema meile suure kausi täie kirsse.

*412. **Harjutus.** Kirjutada sulgudes asetsevad sõnad kokku või lahku, nagu on nõutav!

1. Kevadel õitseb (heina maadel) (varsa kabi) ehk (konna kapsas). 2. (Varsa kabja) lehe piirjooned on ju (varsa kabja) jälje moodi. 3. (Hani jalg) meenutab natuke (hane jala) jälge ja sai sellest oma nime. 4. Ja üks (hiire kõrva) vili ole (hiire kõrva) moodi. 5. Suured kui (härgade silmad) on (härja silmad), väikesed valged kui (särgede silmad) vees kasvavad (särje silmad). 6. (Hundi hamba) õied on (hundi hammaste) taolised, (nõia hamba) õied on kõverad ja kollased nagu (muinas jutu) (nõia hambad). 7. Kuna (rebase saba) pea on nagu (rebase saba),

saigi ta säärase nime. 8. (Peni keele) moodi on jälle (peni keele) leht, (kää põlle) leht sobiks aga kääle põlleks. 9. (Karu käpp) on üleni karvane nagu (karu käpp), (kassi käpp) aga pehme ja roosa nagu (kassi käpp). 10. (Kopsu rohtu) on inimesed tarvitanud (kopsu rohuks). 11. Igal (taime nimel) on oma mõte. 12. Eks ole rahvas tähelepanelikult jälginud (taimede omadusi) ja välimust. 13. Mispärast nimetatakse ühte lindu (künni linnuks), teist (lepa linnuks), ühte lille (rukki lilleks), teist (või lilleks)?

*413. **Harjutus.** Kirjutada kriipsu asemele d või t!

Kodus,

25. juulil 1947. a.

Armas vend!

Sa armas—ad merd. Mäletad Sa seda õhtut, mille vee—sime koos Suurelaiul? Lää—sime tule, kee—sime enestele süüa ja hei—sime siis kõrvuti rannaliivale. Siis Sa ree—sid mulle kava—suse soo—sal silmapilgul minna kord üksinda õngele. Lai—sin seda, kuna Sa oled selleks veel liiga noor. An—sid mulle sõna, et Sa seda ei tee. Sa tea—sid, et isa seda ka ei lubaks.

Täna, kui mina kün—sin põllul ja teised olid linnas, mur—sid Sa sõna, mille tookord an—sid. Sa võ—sid põhjaõnged, söö—sid nad, kan—sid kas—ides paati ja sõu—sid merele.

Kui ma kodus lei—sin Sinu ühes õngedega kadunud olevat, tea—sin, kust Sind o—sida. Jooksin kohe mere äärde. Jõu—sin sinna siis, kui Sa olid juba merel. Hüü—sin Sind mitu korda. Ma ei tea, kas Sa mind kuulsid. Vii—sin Sinu päras— hulga aega mere ääres.

Ma pean nüü—sama sõitma mõneks päevaks linna Tõl—seppade poole. Seda Sa ka tea—sid. Ma ei mure—se Sinu mereloleku päras—. Ilm on ilus. Kuid tahan, et Sa koju jõudes

mõtleksid pikemalt järele, mispärast— Sa mur—sid sõna. See ei ole kerge süü—egu.

Sind armas—av vend

Ando.

*414. **Harjutus.** Seletada, kus ja missugused kirjavahemärgid on jäetud asetamata!

I.

Korv millega lapsed vette heideti ei vajunud põhja ega läinud kummuli vaid vool kandis teda paar kilomeetrit edasi kuni ta jäi peatuma vesiveski tammi juurde Korvi nägi mölder kes arvas et see on kellegi paadilt kadunud Ta võttis paadi ja sõudis korvi juurde Ta imestus oli suur kui ta korvis kaht väikest nutvat last nägi Mölder võttis korvi lastega paati sõudis tagasi kaldale ja viis nad oma majja

Nendega on kuritegu toime pandud ütles ta oma naisele kui oli jutustanud kust ta maimukesed leidnud Vaata neid väikesi rääkis ta edasi Kas nad pole kaunid Mis sa arvad Maria kui me lapsed endale jätame

Hea möldriemand kellel oli endal väike poeg oli mehe ettepanekuga kohe nõus ja võttis leitud maimukesed endale kasulapseks Neile pandi nimeks Antonin ja Ermelinda Nad kasvasid kiiresti kauniks poisiks ja tüdrukuks ja kui nad said kuueaastaseks siis pandi nad kohalikku külakooli

II.

Möldri tahtmine oli et lapsed ei saaks iial teada et nad on leitud lapsed vaid arvaksid et nad on veskis sündinud ja nende isaks-emaks on mölder ja tema naine Tal läks korda nende leidmise saladust varjata kuni nad said kümneaastaseks

Siis juhtus et mõlemad leitud lapsed läksid tülli omavanuse mõldripojaga keda nad seni olid pidanud oma vennaks Vihaga ütles poiss et nad pole üldse mõldriperekonna lapsed vaid juhuslikult leitud keda veevool korviga veskini kandnud

Lapsed läksid kohe mõldri juurde ja küsisid kas poiss tõtt rääkis Hea mees oli väga kurb et nii kaua hoitud saladus on avalikuks tulnud kuid ei saanud tõtt salata ja jutustas lastele nende leidmisloo

(Muinasjutust)

*415. **Harjutus.** Määrata järgmistes lausetes kõik tuntud lauseliikmed! Alusele kirjutada a., öeldisele ö., sihiti- sele s. ja täiendile t.

1. Omal ajal tekkis Moskva linn tähtsa veetee äärde. 2. Aja jooksul Moskva jõgi kuivas. 3. Jõgi jäi madalaks. 4. Madala vee tõttu võisid jõge mööda Moskvasse sõita ainult väikesed laevad. 5. Moskva veevärk kannatas veepuuduse all. 6. Seltsimees Stalini ettepanekul ühendati Moskva jõgi üle 100 kilomeetri pikkuse kanali abil Volga jõega. 7. Volga vesi voolab mööda seda kanalit Moskva jõkke. 8. Nüüd pääsevad seda sügava veega teed mööda Nõukogude Liidu pealinna isegi suured Volga aurikud. 9. Moskva veevärk sai külluses puhast vett.

(N. N. Mihhailovi „Meie kodumaa” järgi)

*416. **Harjutus.** Otsustada, kas sulgudes asetsev sõna on liitsõna või täiend ühes selle lauseliikmega, mida ta laiendab, ja kirjutada, nagu on nõutav!

1. Meie (kooli aed) vajab korrastamist. 2. (Aia väravad) on lagunened, (tee rajad) kinni kasvanud, (iste pingid) katki, (vilja puud) ja (marja põõsad) metsistunud. 3. (Aja lehest) aga loeme, kuidas igal pool pioneerid ja teised (kooli lapsed) korrastavad (kooli aedasid).

4. Nii arutasime (klassi juhatajaga) (kooli maja) õuel ühel (vahe tunnil). 5. Otsustasime seada oma (kooli aia) korda.

6. Endel lubas koolile kinkida kolm noort (pirni puud), Valli kuus (sõstra põõsast). 7. Taavet toob uued (värava postid). 8. (Pinkide paranduse) võttis enese hooleks 1. (pioneerid salk). 9. Ma toon (jorjenite mugulaid) ja (moonid seemneid). 10. (Lille taimi) lubas peaaegu igaüks tuua.

11. (Lipu varda) ümber teeme (viis nurga) ja istutame sinna (punaseid astreid). 12. (Teede ääred) lõikame sirgeks ja katame (kruusa korruga). 13. (Lille peenraid) rajame (kooli maja) ette ja mitmele poole aeda. 14. (Õuna puude tüved) lupjame valgeks. 15. (Puude võradest) lõikame kuivanud oksad välja.

16. Tööle hakkame tuleval (püha päeval). 17. (Mai kuu) algus on (aia töödeks) jü kõige sobivam. 18. (Naaber kooli) aga kutsume (kooli aia) korrastamises sotsialistlikule võistlusele.

*417. **Harjutus.** Panna puuduvad kirjavadhemärgid!

1. Paljud noored unistavad ainult reisimisest 2. Kas nad aga ei unusta et meie suur maa algab juba nende maja ukse eest

3. Sa unistad kaugetest maadest kuid sinu ümber on osa kodumaad mida sinu esivanemad oma higiga on niisutanud 4. Kas sa aga tunned oma kodukohta 5. Kas sa tead millal tekis ja kuidas kasvas sinu kodulinn 6. Kas sa tunned oma linna ümbrust nii hästi et sa pimedaski seal ära ei eksi 7. Kas sa tunned nimepidi kõiki puud ja lilli mis kasvavad lähimas metsas 8. Kas sa tunned hääle järgi kõiki linde kes seal elavad 9. Kas sa tead kui kaugele saab sõita jõel mis sinu külast läbi voolab 10. Sa ei aimagi kui palju huvitavat on sinu ümber päris sinu lähedal

11. Õpi kõike seda tundma ja armastama

(N. N. Mihhailovi „Meie kodumaa” järgi)

*418. **Harjutus.** Kirjutada pärisnimed suure algustähega!

I.

1. Otsustame pühapäeval sõita kuressaarest välja ja veeta päev mändjala ilusal mererannikul. 2. Alustame teekonda jalgratastel lossi tänavalt. 3. Läbime pargi ja lootsi tänav, ületame tori ja loode silla ning jõuame loode maanteele. 4. Varsti jõuame loode tammikuni. 5. Paremal pool teest linnulahe roostikus käratsevad kajakad — vist on neil jälle mingi omavahe-line tüli.

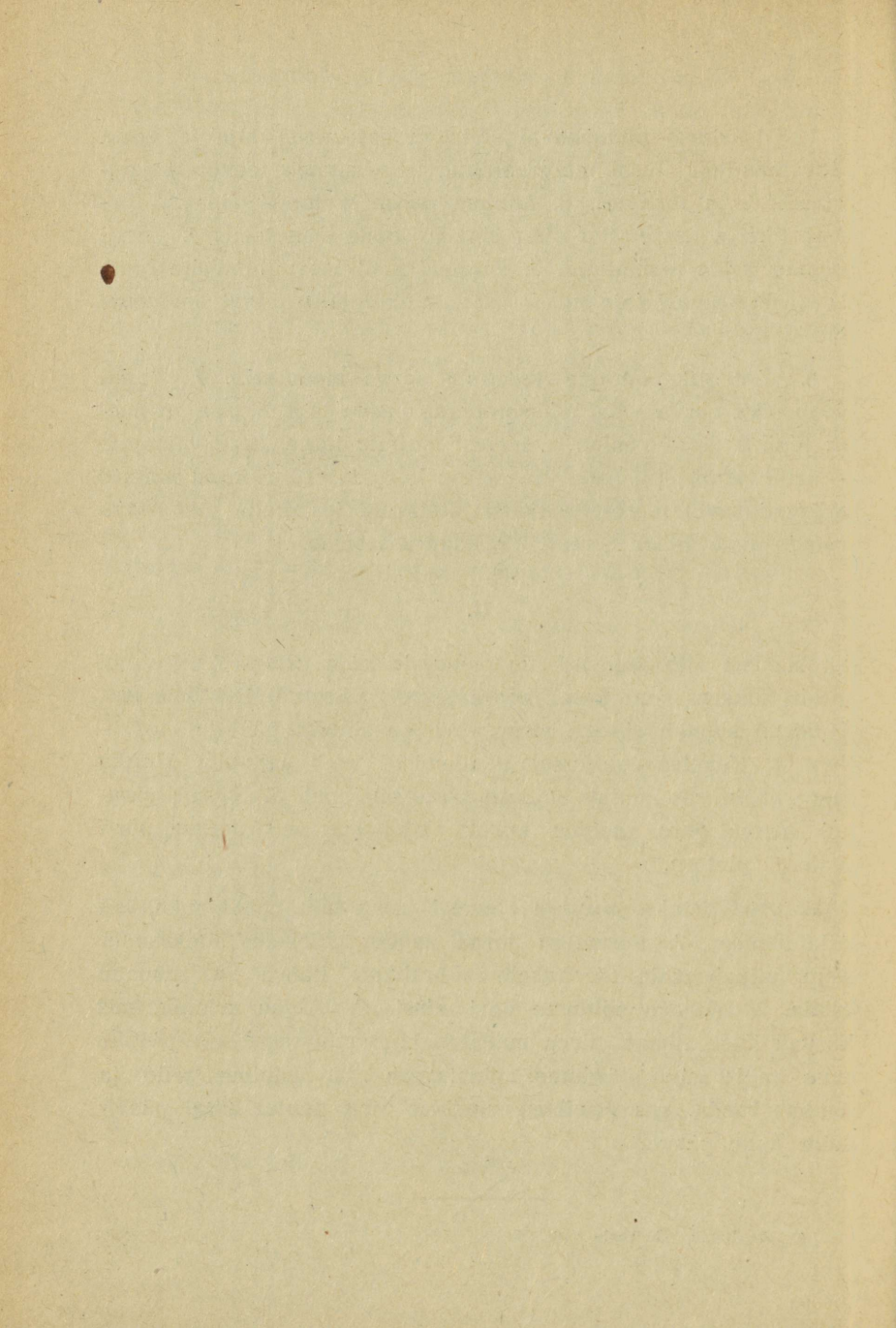
6. Teeristil pöörame vasakule sõrve maanteele. 7. Varsti algab pikk nasva küla, mida poolitab nasva jõgi. 8. See on ime-lik jõgi. 9. Kord voolab ta merest mullutu lahte, kord vastupidi — selle järgi, kummas veeseis on kõrgem. 10. Siinsed kalurid püüavad suvel merest rohkesti maitsvaid lestakalu, mis nasva lestade nime all on tuntud üle kogu saaremaa.

II.

1. Edasi viib laudsile tee mändjala küla poole. 2. Vasakul särab päikeses suur katel, sõrve säärest piiratud liivi lahe osa. 3. Eemal sinetab abruka saar, kuulsate abruka pähklite kasvu-koht. 4. Tähelepanelikumal vaatlemisel võib märgata abruka saare naabruses madala vahase saare piirjooni. 5. Hoopis vasa-kul roomassaare sadama kohal ajab oma pea ussina püsti sadama tuletorn.

6. Veel natuke sõitu ja olemegi jurna talu kohal, mändjala küla alguses. 7. Peremees jurna sander, kirjades aleksander sepp, viipab meie tervitusele sõbralikult käega ja sammub randa. 8. Me aga sõidame veel edasi. 9. Algab männik, mis kasvab kitsa ribana sõrve maantee ja ranna vahel. 10. Natuke enne kalda talu pöördume männikusse. 11. Läbime selle ja jõuame randa, kus veedame supeldes ning puhtal liival päevi-tades kogu päeva.

Sisukord.

Lauseliikmed.

30.	Õeldis	87
31.	Alus	88
32.	Sihitis	92
33.	Täis- ja osasihitis	97
34.	Täiend	100
35.	Täiend ja liitsõna	105
36.	Üte	108
37.	Kordavat	111
38.	Koondlause	114
39.	Liitlause	119
40.	Kordavat	131
41.	Otsene kõne	134
42.	Kordavat	138

Käänamine.

43.	Üldisi aluseid	141
44.	Sõnade käänamist	146
45.	Kordavat	166

Pööramine.

46.	Kordavat ja süvendavat pöörd sõnast	170
47.	Pöörded; ainsus ja mitmus	175
48.	Ajad	176
49.	Kõneviisid	181
50.	Pöörd sõna muudete tuletamine	187
51.	Pöörd sõnade pööramist	188
52.	Eitav ja jaatav kõne	197
53.	Isikuline ja umbisikuline tegumood	199
54.	Tegija- ja teonimi	201
55.	Kordavat	201
56.	Astmevaheldus	204
57.	Kordavat	207

II parandatud ja täiendatud trükk.

Vastutav toimetaja prof. Kr. Kure.
Keeleline toimetaja Marie Arro.

Ladumisele antud 23. VIII 1947. Trükkimisele antud 3. X 1947. Trükiarv 16200. Paber 56 : 79, $\frac{1}{16}$. Trükipoognaid 8,25. Trükitähti trükipoognas 37440. Arvutuspoognaid 7,7. MB-06059. Trükikoda „Hans Heidemann“, Tartu, Vallikraavi 4. Tellimise nr. 1944.

На эстонском языке.

В. Ордлик. Учебник родного языка для IV класса. II.

Rbl. 2.50

A

16685

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00774478 4